

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

XVIII. YÜZYILIN BAŞLARINDA SOHUM KALESİNİN İNŞA SÜRECİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BURAK SELVİ

MAYIS – 2019

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

XVIII. YÜZYILIN BAŞLARINDA SOHUM KALESİNİN İNŞA SÜRECİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Burak SELVİ

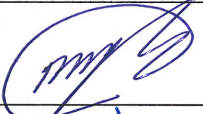
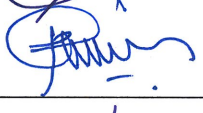

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Mustafa ALTUNBAY

MAYIS – 2019

TRABZON

ONAY

Burak SELVİ tarafından hazırlanan “XVIII. Yüzyılın Başlarında Sohum Kalesinin İnşa Süreci” adlı bu çalışma 30.05.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / ~~oyçokluğu~~ ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı – Adı Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA	Başkan	☒	☐	
Prof. Dr. Rahmi ÇİÇEK	Üye	☒	☐	
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ALTUNBAY	Üye	☒	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRME

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ – Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Burak SELVİ

31.05.2019

ÖNSÖZ

Bu çalışma XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Kafkas sahillinde yer alan Sohum Kalesi'nin inşa süreci ile alakalıdır. Önce Miletliler, ardından Romalılar ve sonrasında Cenevizlerin Kafkasya bölgesindeki koloni merkezi olan Sohum şehri, Osmanlı Devleti'nin bölgeyi hakimiyet altına almasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. XVIII. yüzyılın başlarına gelindiğinde artık toprak kaybı yaşamaya başlayan Osmanlı Devleti savunma mekanizmalarını güçlendirme kararı almış ve bu anlamda gerek Balkanlarda gerekse Kafkasya'da yeni kaleler inşa edilmiştir. Kafkasya bölgesinde kontrolün sağlanması adına da Sohum şehrinde XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinin sonu ikinci çeyreğinin başında Sohum Kalesi inşa edilmiştir. 1723 – 1729 tarihleri arasında gerçekleşen bu inşa faaliyetleri esnasında hangi bölgelerden ne kadar malzeme, yiyecek, işçi ve asker gibi tedariklerin gerçekleştirildiği, gerçekleştirilen bu tedarikler için Osmanlı Devleti'nin ne kadar meblağ harcadığı ve tüm bunların sonucunda hangi yapıların vücuda getirildiği gibi konular bu çalışmada detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Öncelikle lisans dönemimden beri sürekli yanımda olan, gerektiğinde bir baba misali maddi ve manevi her türlü desteği sağlayan, tez konusu hakkında beni yönlendiren ve tüm çalışma boyunca bütün imkanlarını benim için seferber eden saygıdeğer danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ALTUNBAY'a, tez savunma jürimin asıl ve yedek üyeleri arasında yer alan Sayın Prof. Dr. Alaaddin YALÇINKAYA, Sayın Prof. Dr. Rahmi Çiçek, Sayın Prof. Dr. Melek Öksüz, Sayın Doç. Dr. Kemal SAYLAN'a, Osmanlıca belge okumalarında takıldığım noktaları hiç sıklımadan bana açıklayan ve yardımcı olan saygıdeğer hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Miraç TOSUN'a, çalışmalar esnasında ek bilgilere ihtiyaç olduğunda hiç yorulmadan İstanbul'u karış karış gezerek yardımlarını esirgemeyen çok değerli arkadaşım Süleyman DUMANOĞLU'na, Osmanlıca okumalarda bana katkı sağlayan ve lisanstan beri arkadaşım olan Sayın Arş. Gör. Aslan KANSIZ'a, bugüne kadar Karadeniz Teknik Üniversitesi Tarih Bölümü'nde derslerini aldığım değerli hocalarıma, yüksek lisansa başladığımız andan itibaren beni bir saniye olsun yalnız bırakmayan, motivasyonumu ve çalışma azmimi en üst düzeyde tutan, gerek Osmanlıca belgelerin okunmasında gerekse çalışmanın diğer aşamalarında sürekli bana yardımcı olan kıymetli nişanlım Bahar ÇAKIR'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bugünlere gelmemde çocukluğumdan itibaren en büyük destekçilerim olan, maddi ve manevi her türlü ihtiyaçlarımı hiç düşünmeden karşılamaya çalışan sevgili annem Asiye SELVİ ve sevgili babam Erol SELVİ'ye saygılarımı sunarım.

Mayıs, 2019

Burak SELVİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT.....	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	IX
GRAFİKLER LİSTESİ.....	X
HARİTALAR LİSTESİ.....	XI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XII
GİRİŞ.....	1-4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAFKASYA, ABHAZYA VE SOHUM'UN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	5-22
1.1. Kafkasya Coğrafyası.....	5
1.2. Kafkas Kavramının Menşei.....	6
1.3. Kafkasya'nın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi.....	7
1.4. Osmanlı Hakimiyetine Girene Kadar Abhazya'nın Genel Durumu.....	9
1.5. Osmanlı Hakimiyetinde Abhazya.....	11
1.6. Tarihsel Süreç İçerisinde Sohum Şehri ve Siyasi Yapısı.....	18
1.6.1. Karadeniz'in Kuzeydoğusunda Bir Ticaret Merkezi: Sohum.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

2. SOHUMKALE'DE İSTİHDAM VE MASRAFLAR.....	23-62
2.1. Sohum Kalesi'nin Keşfinin Yapılması.....	24
2.2. Kale Bina Eminlerinin Tayinleri.....	28
2.2.1. Erzincanî Yusuf Bey'in Bina Emmini Olarak Tayini.....	28

2.2.2. Bina Emimi Olarak Mustafa Efendi'nin Tayini.....	29
2.3. Kale Yapımında Çalışacak İşçilerin Tedarik Edilmesi.....	31
2.4. Asker İstihdamı.....	36
2.5. Kale Hizmetinde Çalışanlar İçin Yiyecek Tedariki.....	38
2.6. Kale İnşasında Kullanılacak Malzeme Tedariki.....	41
2.7. İşçi, Yiyecek ve Malzemelerin Nakliye Meselesi.....	44
2.7.1. Yük Hayvanlarının Tedariki.....	45
2.7.2. Gemi Tedariki.....	47
2.8. Abhaz, Gürcü ve Megrel Eşkîyalık Faaliyetleri.....	51
2.9. Bina Emimi Mustafa Efendi Döneminde Yapılan Harcamalar.....	54
2.9.1. İşçilere Yönelik Harcamalar.....	54
2.9.2. Kale Yapımı İçin Çeşitli Malzeme Masrafları.....	58
2.9.3. Bina Emimi Mustafa Efendi Döneminde Yapılan Diğer Harcamalar.....	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SOHUMKALE İNŞA FAALİYETLERİ.....	63-75
3.1. Bina Emimi Yusuf Bey Döneminde İnşa Edilen Yapılar.....	63
3.2. Bina Emimi Mustafa Efendi Döneminde İnşa Edilen Yapılar.....	65
3.2.1. İnşa Edilen Ana Yapılar.....	66
3.2.2. İnşa Edilen Diğer Yapılar.....	68
SONUÇ.....	77
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	80
EKLER.....	84
ÖZGEÇMİŞ.....	101

ÖZET

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin Abhazya topraklarını fethettikten sonra bölgenin en önemli ticaret merkezi olan Sohum'daki inşa faaliyetleri ele alınmaktadır. Bölge kontrolünün sağlanması adına eskiden var olan harap haldeki kale yerine Sultan III. Ahmed'in emriyle 1723 yılında yeni bir kale inşasına başlanmış ve bu süreç 1729 yılında tamamlanmıştır. Lakin burada sadece kaba bir kale inşa edilmemiş, bu kalenin içerisinde görevlilerin, işçilerin ve halkın yaşayabileceği birçok bina da oluşturulmuştur. Bu binaların yapımı için gerekli işçiler, malzemeler, yiyecekler, nakliye için gerekli olan yük hayvanları ve gemilerin tedariki de gerek Devletin merkezi İstanbul ve gerekse çevre bölgelerden sağlanmıştır. Bu anlamda Sohum Kalesi inşa edilirken, ne gibi süreçler yaşandığı, tedariklerin hangi bölgelerden gerçekleştirildiği ve kalenin yapımında ne kadar harcama yapıldığı gibi konular detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Bu çalışma, *“Kafkasya, Abhazya ve Sohum'un Tarihsel Gelişimi”*, *“Sohumkale'de İstihdam ve Masraflar”*, *“Sohumkale İnşa Faaliyetleri”* olarak üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, *“Kafkasya Coğrafyası”*, *“Kafkas Kavramının Menşei”*, *“Kafkasya'nın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi”*, *“Abhazya Özerk Cumhuriyeti”*, *“Tarihsel Süreç İçerisinde Sohum Şehri ve Siyasi Yapısı”* gibi alt başlıklar bulunmaktadır. İkinci bölümde, *“Sohum Kalesi'nin Keşfinin Yapılması”*, *“Kale Bina Eminlerinin Tayinleri”*, *“Kale Yapımında Çalışacak İşçilerin Temin Edilmesi”*, *“Asker İstihdamı”*, *“Kale Hizmetinde Çalışanlar İçin Yiyecek Tedariki”*, *“Kale İnşasında Kullanılacak Malzeme Tedariki”*, *“İşçi, Yiyecek ve Malzemelerin Nakliye Meselesi”*, *“Abhaz, Gürcü ve Megrel Eşkıyalık Faaliyetleri”*, *“Bina Emmini Mustafa Efendi Döneminde Yapılan Harcamalar”* gibi alt başlıklar bulunmaktadır. Üçüncü bölümde ise, *“Bina Emmini Yusuf Bey Döneminde İnşa Edilen Yapılar”*, *“Bina Emmini Mustafa Efendi Döneminde İnşa Edilen Yapılar”* gibi alt başlıklar bulunmaktadır. Belirtilen bu alt başlıklar da kendi içlerinde bölümlere ayrılmakta ve bütün konular derinlemesine incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kafkasya, Abhazya, Karadeniz, Sohum Kalesi.

ABSTRACT

In this study, after the Ottoman Empire conquered the territory of Abkhazia, construction activities in Sukhumi, which is the most important trade center of the region, are discussed. In order to ensure regional control, a new fortress building was started in 1723 by the Sultan Ahmed III, instead of the old ruined castle, and finished in 1729. However, not only a rough fortress was built here, but many buildings were built within this fortress where workers and the public could live. The necessary workers, materials, food, cargo animals and ships required for the construction of these buildings are supplied both from the center of the state and from the surrounding regions. In this sense, when Sukhumi Fortress was being built, the issues such as what processes were experienced, from which regions the supplies were made and how much expenditure was spent in the construction of the fortress were discussed in detail.

This study consists of three major topics: *“Historical Developments of Caucasus, Abkhazia and Sukhumi”*, *“Employment and Costs in Sohumkale”*, *“Construction Activities in Sohumkale”*. In the first capture, the subheadings are *“Caucasus Geography”*, *“Origin of the Caucasus Concept”*, *“Geopolitical and Geostrategic Importance of Caucasus”*, *“Abkhazia Autonomous Republic”*, *“Sukhumi City and Its Political Structure in Historical Process”*. In the second capture, the subheadings are *“Discovery of Sukhumi Fortress”*, *“Appointment of Castle Officers”*, *“Recruitment of Workers to Work in Fortress”*, *“Military Employment”*, *“Supply of Food for Employees in Castle”*, *“Material Supply to be Used in Castle Construction”*, *“Issue of Workers, Food, Material Transportation”*, *“Brigandage Activities of Abkhaz, Megrel and Georgian”*, *“Expenditures During the Period of Castle Officer Mustafa”*. In the third capture, the subheadings are *“The Buildings of The Period of Castle Officer Yusuf”*, *“The Buildings of The Period of Castle Officer Mustafa”*. These sub-headings are divided into sections and all subjects are examined deeply.

Keywords: Caucasus, Abkhazia, Black Sea, Sukhumi Castle.

TABLULAR LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	23 Aralık 1723 Tarihli Belgede Belirtilen Kale Yapımı İçin Gerekli Olan Malzeme Listesi.....	27
2	23 Aralık 1723 Tarihli Belgede Belirtilen Kale Yapımında Çalışacak İşçilerin Listesi.....	28
3	Doğrudan Merkezden Gönderilen Malzeme Listesi.....	42
4	Mimar Mehmed Ağa ile Kaleye Gönderilen Malzeme Listesi.....	43
5	Bina Emni Yusuf Bey Döneminde Zayi Olan Malzeme Listesi.....	44
6	1138 senesinde çalışan işçiler ve masrafları.....	54
7	1139 Senesinde Çalışan İşçiler ve Masrafları.....	55
8	1140 Senesinde Çalışan İşçiler ve Masrafları.....	56
9	1141 Senesinde Çalışan İşçiler ve Masrafları.....	57
10	1142 Senesinde Çalışan İşçiler ve Masrafları.....	57
11	Bina Emni Mustafa Efendi döneminde Tedarik Edilen Malzeme Masrafları	58
12	Bina Emni Yusuf Bey Döneminde İnşa Edilen Binalar	64
13	Bina Emni Mustafa Efendi Döneminde İnşa Edilen Ana Yapılar	66
14	Bina Emni Mustafa Efendi Döneminde İnşa Edilen Diğer Yapılar.....	68

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik Nr.	Grafik Adı	Sayfa Nr.
1	1138 – 1140 Yılları Arasında Yapılan Ödemeler	60
2	1138 – 1141 Yılları Arasında Abhaz Beylerine Yapılan Ödemeler	61
3	1138 – 1142 Yılları Arasında Bina Emini Mustafa Efendi Döneminde Yapılan Tüm Harcamaların Dağılımı	62

HARİTALAR LİSTESİ

Harita Nr.	Harita Adı	Sayfa Nr.
1	Sohum Kalesi'nin 1854 Yılındaki Planı	75

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AE. SAMD III.	: Ali Emiri Sultan III. Ahmed
AE. SMHD I.	: Ali Emiri Sultan I. Mahmud
Bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C. AS.	: Cevdet Askeriye
C. BH.	: Cevdet Bahriye
Çev.	: Çeviren
D. AMH. d.	: Anadolu Muhasebesi Kalemi Defterleri
D. BKL. d.	: Büyükkale Kalemi Defterleri
D. BŞM. BNE. d.	: Baş Muhasebe Bina Eminliği Kalemi Defterleri
D. BŞM. ESM. d.	: Baş Muhasebe Espiye Madeni Mukaatası Kalemi Defterleri
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
HAT.	: Hatt-ı Hümayun Belgeleri
Haz.	: Hazırlayan
İE. ADL.	: İbnülemin Adliye
İE. AS.	: İbnülemin Askeriye
İE. BH.	: İbnülemin Bahriye
İE. DH.	: İbnülemin Dahiliye
İE. ML.	: İbnülemin Maliye
MAD.	: Maliyeden Müdevver Defterler
MD.	: Mühimme Defterleri
M.Ö.	: Milattan Önce
Nr.	: Numara
s.	: Sayfa
vs.	: Ve saire

GİRİŞ

Tarih boyunca sayısız hadiselerle şahit olan Kafkasya bölgesi, yaşamının oldukça zor olduğu, iklimin çok çetin geçtiği bir bölge konumundadır. Coğrafi açıdan bakıldığında geniş bir bölgeyi kapsayan Kafkasya'da, uzunluğu 1200 km'yi bulan Kafkas Sıradağlarının varlığı bölgeyi adeta ortadan ikiye bölmüş gibi görünmekle beraber, dağlık bir bölge olmasından dolayı ulaşmanın ve nüfuz etmenin zorluğu tarihi süreç içerisinde birçok devleti oldukça uğraştırmıştır. Bu durum Kafkasya'da yaşayan halka da sirayet etmiş ve özellikle dağlık kesimde yaşayan halkın daha bağımsız bir şekilde, hiçbir otoriteyi kabul etmeden yaşamalarını sağlamıştır. Nitekim çalışmamızın ana konusunu teşkil eden Sohum şehri ve Sohum'un başkentliğini yaptığı Abhazya bölgesinde uzun yıllar boyunca hiçbir devletin tam bir hakimiyet sağlayamaması yukarıda anlatılanları destekler niteliktedir.

Tarihi milattan önce 2000'li yıllara kadar uzanan Abhazya bölgesinin bir Milet koloni bölgesi olduğu bilinmekle beraber, bu bölgenin en önemli ticaret merkezi ise Abhazların *Akua/Akea*, Gürcülerin *Sokhum*, Rusların *Sukhumi*, Osmanlıların ise *Sohumkale* olarak adlandırdığı beldedir. Miletlilerin *Diaskurias* adını verdikleri bu bölge, özellikle Pontus Krallığı döneminde önemini daha da artırmış, sonrasında bölgeye Romalıların gelişiyle beraber önemini uzun süre korumayı başarmıştır. Romalılar bu bölgeye geldiklerinde İmparator Oktavia'nın anısına bölgenin adını *Sebastapolis* olarak değiştirmişlerdir. Kavimler Göçü'nün yarattığı etkiyle önemini kaybetmeye başlayan ve yıkılma noktasına gelen Sebastapolis, Bizans İmparatoru I. Justinianus döneminde yeniden inşa edilerek canlandırılmıştır. Bizans'ın zayıflamasıyla beraber dağınık halde bulunan Abhaz boyları birleşerek bu bölgede bir Abhaz Krallığı kurmuşlar ve Abhaz hakimiyetini başlatmışlardır. XIII. yüzyılın sonlarına kadar önemini korumaya devam eden Sebastapolis'te Cenevizlilerin bir koloni kurması, bölge ticaretinin merkezini tamamen bu şehirde yoğunlaştırmış ve Sebastapolis, Abhazya kıyılarındaki en önemli ve en büyük ticaret merkezi haline gelmiştir.

Kuruluşundan itibaren topraklarını doğu ve batı yönünde dengeli bir şekilde genişleten Osmanlı Devleti, Fatih Sultan Mehmet'in 1453 tarihinde İstanbul'u fethetmesiyle beraber dünyada yeni bir düzen başlatmıştır. Karadeniz siyaseti açısından bakıldığında ise Sultan II. Mehmet'in ilk fethettiği bölge Abhazya bölgesi olmuştur. O dönemde bir Ceneviz kolonisi olarak varlığını sürdüren Sohum'u 1454 yılında Kaptan-ı Derya Hamza Paşa 56 parçalık donanmasıyla birlikte fethetmiştir. Ancak yukarıda bahsedildiği üzere bu bölgede tam bir hakimiyetin sağlanması oldukça zordur. Nitekim Osmanlılar tarafından bu bölgede hakimiyet yaklaşık 125 yıl boyunca tam anlamıyla sağlanamamıştır. Sultan II. Mehmet döneminde Amasra, Sinop ve Trabzon'un fethi, ardından Kefe

ve Azak ile birlikte Kırım bölgesinin Osmanlı topraklarına katılması her ne kadar Karadeniz’de tam anlamıyla Osmanlı hakimiyetini ortaya çıkarsa da Kafkasya bölgesinde tam hakimiyetin sağlanması Sultan III. Murat döneminde 1578 yılında gerçekleşen Osmanlı – Safevi savaşlarının başlarında Gürcü topraklarının Osmanlı’ya ilhakıyla gerçekleşmiştir. Akabinde 5 Ekim 1578 tarihinde kurulan Sohum Eyaleti ile de bölgede kalıcılık sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak daha sonra bu bölgenin kontrol altında tutulmasının zorluğu ve ekonomik şartlar nedeniyle Sohum Eyaleti lağvedilerek bölge Trabzon Eyaleti’ne bağlanmıştır.

Osmanlı Devleti’nin 1683 yılındaki Viyana Kuşatmasından sonraki süreçte yaşadığı zor dönemleri fırsat olarak gören Abhazlar, Kafkasya bölgesinde ve Karadeniz’in kuzeydoğu bölgesinde eşkıyalık faaliyetlerine girişerek, ticaret gemilerini ve kervanlarını yağmalamışlar ve bölge halkına zor zamanlar yaşatmışlardır. Her ne kadar 1704 yılında Köse Halil Paşa komutasındaki ordu bu bölgede hakimiyeti sağlasa da eşkıyalık faaliyetlerinin sona ermediği Arşiv vesikalarında açıkça görülmektedir. Nitekim bölgedeki eşkıyalık faaliyetlerinden iyice bunalan halkın şikayetleri sonucunda Abhaz Beyi Rüstem, Sultan III. Ahmet’e bir elçi göndererek, bölgenin eşkıyalardan korunması ve huzurun tesisi için yardım talep etmiştir. Bu durumun neticesinde ise Sultan III. Ahmet, Anakra Kalesi ve çalışmamıza konu olan Sohum Kalesi’nin yapılmasını emretmiştir. Böylece yaklaşık 6 yıl sürecek olan inşa faaliyetleri, bölgede eşkıyalığın önlenerek huzurun tesis edilmesi, kalıcılığın sağlanabilmesi ve kontrol mekanizmasının güçlendirilmesi adına 1723 yılında başlatılmıştır.

Osmanlı Arşiv kayıtlarında Sohumkale ile ilgili oldukça veri bulunmasına karşın, konuyla ilgili neredeyse hiç çalışma yapılmamıştır. Konu ile doğrudan ilgili olarak Cengiz Fedakar’ın “*Kafkasya’da Osmanlı Tahkîmatı: Sohum Kalesi (1723 – 1729)*” adlı makalesi bulunmaktadır. Bunun dışında Sadık Müfit Bilge’nin “*XV – XIX. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti Himâyesinde Abhazyaya Prenslîği*” adlı makalesinde de Abhazyaya bölgesinden bahsedilirken Sohumkale’nin inşa süreci ile ilgili kısaca bilgiler aktarıldığı görülmektedir. Bunlara ek olarak doğrudan Sohumkale ile ilgili olmasa da Kafkasya bölgesi ile ilgili yazılmış sayısız eser mevcuttur. Yazılan bu eserlerin içerisinde Abhazyaya bölgesi ve Sohum şehri ile ilgili genel bilgilerin bulunduğu göze çarpsa da verilen bilgilerin yüzeysel kaldığını söylemek mümkündür.

Yukarıda belirtilen Kafkasya ve Abhazyaya ile ilgili bu çalışmalara Fahrettin Kırzioğlu’nun “*Osmanlılar’ın Kafkas – Elleri’ni Fethi (1451 – 1590)*”, Sadık Müfit Bilge’nin “*Osmanlı Devleti ve Kafkasya*” ile “*Osmanlı Çağında Kafkasya*”, Cemal Gökçe’nin “*Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Kafkasya Siyaseti*”, Mustafa Aydın’ın “*Üç Büyük Gücün Çatışma Alanı Kafkaslar*”, Fahmeddin Başar’ın “*Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717 – 1730)*”, Ufuk Tavkul’un “*Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya*”, Yaşar Bedirhan’ın “*Selçuklular ve Kafkasya*”, Mahmut Bi’nin “*Kafkas Tarihi*”, Cengiz Fedakar’ın “*Kafkasya’da İmparatorluklar Savaşı*”, Şerafettin Terim’in “*Kafkas Tarihinde Abhazlar ve Çerkeslik Mefhumu*”, Timur Achugba’nın “*Kronolojik*

Abhazya Tarihi”, Valeri Beygua’nın “*Abhazya Tarihi*”, Alexandre Grigoriantz’ın “*Kafkasya Halkları Tarihi ve Etnografik Bir Sentez*” eserleri, Kafkasya’nın fethi ile ilgili olarak Âşikpaşazade’nin “*Tevârih-i Âli Osmân*”, Neşri’nin “*Cihânnümâ*”, Kıvâmi’nin “*Fetihnâme*”, Dukas’ın “*İstanbul’un Fethi Dukas Kroniği (1341 – 1462)*” adlı kronikler, W.E.D. Allen ve Paul Muratoff’un “*Kafkasya’nın Tarihi Coğrafyası*”, Davut Dursun’un “*Kafkasya*”, Ufuk Tavkul’un “*Tarihi ve Etnik Yapısıyla Kafkasya*”, Abdullah Saydam’ın “*Rus Sömürge Siyaseti ve Kafkasya*”, Enis Şahin’in “*Ana Hatlarıyla Türklerin Kafkasya Politikaları -Başlangıcından Günümüze Genel Bir Değerlendirme*”, Mustafa Aydın’ın “*Abazalar*” adlı makaleleri örnek olarak gösterilebilir.

Her ne kadar Kafkasya ile ilgili sayısız çalışma yapılsa da Sohumkale ile ilgili doğrudan yapılan çalışmaların eksikliği, bu alanda bir boşluk ortaya çıkarmıştır. Oluşan bu boşluğun doldurulmak istenmesi ve bu alana katkı yapma düşüncesi alana yönelinmesinde teşvik edici unsur olmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada Sohumkale’nin inşa sürecinin açıklanmasının yanında, inşa sürecinde meydana gelen hadiseler, kale inşası için gerek işçi, gerek görevliler ve gerekse askerlerin istihdamı ve bu kişilerin hangi bölgelerden gönderildikleri, kale görevlileri ve kalede çalışanlar için gerekli olan malzeme, yiyecek tedariki, bu tedariklerin hangi bölgelerden yapıldığı ve hangi yollarla bölgeye nakledildikleri, getirilen işçilerin ne kadar süre görev aldıkları ve aldıkları bu görev karşılığında kendilerine ne kadar ücret verildiği, kale yapımı esnasında Osmanlı Devleti’nin hangi konularda ne kadar harcama yaptığı ve kalenin toplam masrafının ne kadar olduğu, bunlar dışında bu bölgede neden bir kaleye ihtiyaç duyulduğu gibi meselelerin bilimsel açıdan netliğe kavuşturulması amaçlanmaktadır.

Yukarıda bahsedildiği üzere Sohumkale ile ilgili literatür eksikliği, araştırma sürecinde Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki belgelerin taranmasını zorunlu kılmış ve elde edilen belgeler vasıtasıyla konu hakkında net olarak fikir sahibi olunması amaçlanmıştır. Gerek perakende belgeler gerekse arşiv defterleri göz önünde tutulduğunda yaklaşık 350-400 adet arşiv belgesi transkript edilmiş, sonrasında transkripti yapılan bu belgeler yıllara ve konularına göre bir tasnife tâbi tutulmuştur. Bu tasnifin akabinde ise elde edilen veriler ışığında konu ile ilgili araştırma eserler incelenmiştir. Yapılan bu incelemeler ve çalışmalar sonucunda oluşturulan metnin ilk bölümünde daha çok araştırma eserlerden faydalanılmış ancak çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümlerinde Sohumkale’nin inşa süreci anlatılırken %85 – 90 oranında arşiv vesikalarından yararlanılmıştır. Faydalanılan bu arşiv vesikaları arasında Maliyeden Müdevver Defterler, Bab-1 Defterlerinden Baş Muhasebe Anadolu Defterleri, Baş Muhasebe Bina Eminliği Kalem Defterleri, Büyükkale Kalem Defterleri, Cevdet Tasnifi’nin Askeriye, Bahriye fonlarına ait vesikalar, Ali Emiri Tasnifi’nin Sultan I. Mahmut ile Sultan III. Ahmet vesikaları, İbnülemin Tasnifi’nin Adliye, Askeriye, Bahriye, Dahiliye ve Maliye fonlarına ait vesikalar, Hatt-ı Hümayun vesikaları yer almaktadır.

Bu çalışmada mümkün olduğunca kronolojik bir akış ile başlıklandırma yöntemi takip edilse de zaman zaman konular özelinde başlıklandırmalar da mevcuttur. Çalışmanın genelinde

yorumlamalar bulunmakla beraber bazı bölümlerde az bilinildiği düşünülen ya da daha az fikir sahibi olunan bazı kavramlar dipnotlarda açıklanmaya çalışılmış ve bu şekilde çalışma tamamlanmıştır.

Bu tez, *“Kafkasya, Abhazya ve Sohum’un Tarihsel Gelişimi”*, *“Sohumkale’de İstihdam ve Masraflar”*, *“Sohumkale İnşa Faaliyetleri”* olarak üç ana bölümden oluşmaktadır. Böylece öncelikle bölgenin coğrafyası ve kale inşa edilmeden önceki süreç ile siyasi olaylar, ardından kale inşası için gerekli olan istihdamın sağlanması ve son olarak kale yapılarının vücuda getirilmesi ele alınarak bir bütünlük oluşturulmak istenmiştir. Birinci bölümde, *“Kafkasya Coğrafyası”*, *“Kafkas Kavramının Menşei”*, *“Kafkasya’nın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi”*, *“Abhazya Özerk Cumhuriyeti”*, *“Tarihsel Süreç İçerisinde Sohum Şehri ve Siyasi Yapısı”* gibi alt başlıklar bulunmaktadır. İkinci bölümde, *“Sohum Kalesi’nin Keşfinin Yapılması”*, *“Kale Bina Eminlerinin Tayinleri”*, *“Kale Yapımında Çalışacak İşçilerin Temin Edilmesi”*, *“Asker İsthidamı”*, *“Kale Hizmetinde Çalışanlar İçin Yiyecek Tedariki”*, *“Kale İnşasında Kullanılacak Malzeme Tedariki”*, *“İşçi, Yiyecek ve Malzemelerin Nakliye Meselesi”*, *“Abhaz, Gürcü ve Megrel Eşkıyalık Faaliyetleri”*, *“Bina Emni Mustafa Efendi Döneminde Yapılan Harcamalar”* gibi alt başlıklar bulunmaktadır. Üçüncü bölümde ise, *“Bina Emni Yusuf Bey Döneminde İnşa Edilen Yapılar”*, *“Bina Emni Mustafa Efendi Döneminde İnşa Edilen Yapılar”* gibi alt başlıklar bulunmaktadır. Ayrıca belirtilen bu alt başlıkların da kendi içlerinde alt başlıkları bulunmak suretiyle okuyucuların istifadesine sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAFKASYA, ABHAZYA VE SOHUM'UN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Kafkasya Coğrafyası

Tarih boyunca çeşitli milletlerin, dinlerin, dillerin ve kültürlerin uğrak noktasını oluşturan ve Avrupa'dan Asya'ya, Asya'dan Avrupa'ya bir geçiş koridoru oluşturan Kafkasya, kaba bir tabirle Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Azak Denizi'ndeki Taman Yarımadası'ndan, Hazar Denizi'nin batı kıyısındaki Apşeron Yarımadası'na kadar uzanan Kafkas Sıradağlarını içine alan bölgenin adıdır.¹ Daha derine inecek olursak günümüzde Kafkasya olarak adlandırılan bölge, doğuda Hazar Denizi, batıda Karadeniz'in kuzeyi ve Azak Denizi, kuzeyde Don ve Kuma Nehri ağzı, Maniç Bataklığı, güneyde ise Çoruh, Arpaçay ve Aras nehirleri arasında kalan bölgedir. Kafkasya'nın tam ortasından geçen ve adeta bölgeyi ikiye ayıran Kafkas dağlarının kuzeybatı – güneydoğu yönünde uzunluğu yaklaşık olarak 1100 – 1200 km'ye ulaşmakla birlikte, genişliği de 110 – 180 km arasında değişmektedir.² Kafkas Dağları'nın zirvelerini oluşturan dağların başında ise *Elbruz Dağı* gelmekle beraber, *Dihtav*, *Koştantav* ve *Kazbek Dağları* sıralanabilir.³ Ayrıca bu dağ silsileleri arasında özellikle Kuzey Kafkasya ile Kafkas Ötesini birbirine bağlayan önemli geçitler bulunmaktadır. Bu geçitlerden birincisi *Derbend* ya da *Demirkapu Geçidi*, ikincisi ise *Daryal Geçidi*'dir. Bu iki geçit dışında yine bölgede bulunan *Klukhor Geçidi*, *Mamison Geçidi* ve *Avar Geçidi* de bölgenin önemli geçitleri arasında yer almaktadır.⁴

Kafkas Dağları'nın bahsedilen bölgenin tam ortasında yer alması sebebiyle, özellikle coğrafyacılar tarafından bölge Kuzey ve Güney Kafkasya olmak üzere ikiye bölünerek ifade edilmektedir. Bu ayrıma göre Güney Kafkasya sınırları içerisinde Azerbaycan, Ermenistan ve

¹ W.E.D. Allen ve Paul Muratoff, "Kafkasya'nın Tarihi Coğrafyası", *Türk Tarihi Dergisi*, 54, İstanbul, 2001, s. 52; M. Sadık Bilge, *Osmanlı Devleti ve Kafkasya*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 13; Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, İstanbul, 1979, s. 3.

² Bilge, a.g.e., s. 13; Davut Dursun, "Kafkasya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 157; Mustafa Aydın, *Üç Büyük Gücün Çatışma Alanı Kafkaslar*, Gökkuşbuca Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 18;

³ Bahsi geçen Elbruz Dağı hem Kafkasya'nın hem de Avrupa'nın en yüksek dağı olmakla birlikte yükseltisi 5.642 metredir. Dihtav Dağı 5.203, Koştantav Dağı 5.145 ve Kazbek Dağı 5.043 metre yükseltilere sahiptirler. Daha Ayrıntılı bilgi için bkz. Mahmut Bi, *Kafkas Tarihi*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2007, s. 97; Bilge, a.g.e., s. 13.

⁴ Derbend Geçidi'nin genişliği 2 – 30 km arasında değişmekle beraber, Hazar Denizi ile bu denize paralel uzanan dağlar arasında kalmakta ve Araplar tarafından "Babü'l-Ebvâb" olarak adlandırılmaktadır. Daryal Geçidi ise Araplar tarafından "Babü'l-Alan" olarak adlandırılan ve XVIII. yüzyıldan itibaren Gürcü Askeri Yolu denilen, 2.384 metre yükseklikteki dar bir bölgedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilge, a.g.e., s. 14 – 15; Hakan Kantarcı, *Soğuk Savaş Sonrasında Kafkasya'da ABD ve Rusya Federasyonu (RF)'nin Güç Mücadeleleri ve Mücadelelerin Türkiye'ye Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2006, s. 14.

Gürcistan Cumhuriyetleriyle birlikte, Abhazya, Acara, Nahcivan, Dağlık Karabağ Özerk Cumhuriyetleri ve Güney Osetya bölgesi yer almaktadır. Buna karşılık Kuzey Kafkasya sınırları içerisinde ise Rusya Federasyonu'na bağlı Karaçay – Çerkes, Kabardin – Balkar, Adige, Çeçenistan, İnguşetya, Dağıstan ve Kuzey Osetya Cumhuriyetleri yer almaktadır.⁵ Ancak bu tanıma bağlı kalınarak bölge Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrıldığında karşımıza birtakım sorunlar çıkmaktadır. Öyle ki bu bölgenin tarihi yapısına, kültür oluşumuna bakıldığında, Güney Kafkasya'da bulunan bazı Devletlerin aslında Kuzey Kafkasya özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Özellikle Tez çalışmamızın ana konusunu teşkil eden Sohum Şehri'nin başkent olduğu Abhazya bölgesinin, kültürel ve etnik açıdan Kuzey Kafkasya'ya ait özellikleri taşıdığı söylenebilir.⁶

1.2. Kafkas Kavramının Menşei

Günümüzde hâlâ tartışma konusu olan Kafkasya kavramının menşei hakkında gerek tarihçiler gerekse coğrafyacılar çeşitli fikirler ortaya koymuşlardır. Bu fikirlerdeki ortak görüş ise sadece Kafkasya tabirinin ilk olarak kullanıldığı yer olmuştur. Buna göre Kafkasya tabirine ilk olarak M.Ö. 490 yılında Eski Yunan yazarlarından *Aiskhylos*'un yazmış olduğu *Zincire Vurulmuş Zevk ve Eğlence* isimli eserinde *Kavkasos Dağı* (Caucasus) şeklinde rastlanmıştır.⁷

Kafkas tabirine bakıldığında Fahrettin Kırzioğlu, bu terimin eski Yunanlarca bilinmesinin Karadeniz'deki İyon Kolonicileri vasıtasıyla olabileceğini belirterek eserinde şu ifadelerle yer vermiştir:

Karadeniz ile Kuban Irmağı arasında kalan sıradağların batı kesimi kuzeyindeki yerli ahalinin milli adı olarak Kawkas deyimini, eski yunanca yazılı yerli efsane ve vakayinamelerden M.S. 430'dan sonra Kartel/İber (Tiflis çevresi) alfabesine çevrilen destanî Kartel/İber (Gürcistan) tarihi Kartlis-Çkhovreba'da geçmekte; ve Lekan (Lekler/Dağıstan'daki Lekezî/Lezgiler) kavminin batı komşusunun uluataları, bu adla anılmaktadır.⁸

Kafkas tabiri hakkında bir diğer görüş ise Mustafa Aydın'ın eserinde belirtildiği üzere, eski Yunanlıların Kafkas bölgesine *As* dedikleri ve bu tabirin Asya kıtası tabirinin temelini oluşturduğudur. Kafkas adının eski Med dili sayesinde *Kogh Asi* ya da *Kuh Asi* şeklinde mevcut

⁵ Bilge, a.g.e., s. 14 – 16; Ufuk Tavkul, **Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2002, s. 11 – 12.

⁶ Ufuk Tavkul gerçekte Kafkasya denilen bölgenin Kuzey Kafkasya olduğunu belirterek, Güney Kafkasya isminin aslında yanlış olduğunu vurgulamakta ve bu bölgenin asıl adının “Kafkas Ötesi” olduğunu altını çizmektedir. Rusların “Zakavkaz”, İngilizlerin “Transcaucasus”, Osmanlı ve Arapların ise “Mavera-i Kafkas” dedikleri bölgenin Güney Kafkasya anlamında değil, Kafkas Ötesi anlamında kullanıldığını belirtmektedir. Buna bağlı olarak bölgede yaşayan toplulukları göz önünde bulundurarak, bölgeyi Kuzey – Güney Kafkasya olarak değil, Kafkasya – Kafkas Ötesi şeklinde bir ayrıma tabi tutmanın daha doğru olduğunu savunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tavkul, a.g.e., s. 12 – 13.

⁷ Fahrettin Kırzioğlu, **Osmanlılar'ın Kafkas – Elleri'ni Fethi (1451 – 1590)**, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1993, s. XV; Cengiz Fedakâr, **Kafkasya'da İmparatorluklar Savaşı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 1; Aydın, a.g.e., s. 17.

⁸ Kırzioğlu, a.g.e., s. XV.

şekliyle korunduğunu ifade eden Aydın, Kogh As'ın Fars diline göre ifade şeklinin *Kuh As* olduğunu belirtmektedir. Çalışmasında Julius Von Klaproth'un eserine⁹ vurgu yapan Aydın, Kafkas adıyla ilgili olarak Tatarların bu dağa *Jalbuз*, Nogayların *Yıldız Dağları*, Türklerin *Kaf Dağı* ve Gürcülerin *Yalbuз* dediklerini belirterek, Kafkas adının Kafkasya'da yaşayan topluluklara yabancı bir terim olduğunu ifade etmektedir. Kafkas adının ise Farsçada *dağ* anlamına gelen *Kûh* ve eski Türkçede *beyaz* anlamına gelen *Kaf* kelimelerinden türeyebileceğini vurgulamaktadır.¹⁰ Bunun yanında Kafkas isminin eski Yunanlılardan Romalılara, Romalılar vasıtası ile de tüm Avrupa'ya yayılmış olabileceği düşünülmektedir.¹¹

Kafkas teriminin kullanılması ile ilgili olarak daha yakın döneme bakacak olursak, Çar I. Petro döneminde Ruslar, 1722 yılında Kafkasya'yı Dağıstan bölgesinden işgale başlamıştır. Akabinde Çar I. Petro Petersburg'da *İmparatorluk İlimler Akademisi*'ni kurmuş ve işgal edilen bu bölgelerin ismi bilim adamları tarafından *Kavkasos/Kavkasus* olarak ifade edilmiştir. Bu terimin Türk Literatüründeki ilk kullanımı ise 1856 yılında, Paris Barış Konferansı'na gönderilmek üzere Ahmet Cevdet Paşa tarafından hazırlanan *Dağıstan, Gürcistan, Çerkesistan, Kabartay* ülkelerine ait bir layihada olmuştur. Ahmet Cevdet Paşa bu layihasında ilk kez Avrupalılardan alınmış olarak *Kafkasya* ve *Cebel-i Kafkas* terimlerini kullanarak Türk Edebiyat alanına bu terimleri kazandırmıştır.¹²

1.3. Kafkasya'nın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi

Tarihin en eski devirlerinden itibaren bir cazibe merkezi olan Kafkasya bölgesi, küçük – büyük bütün toplulukların geçiş güzergahında yer alması ve bu toplulukların bölgede birbirleriyle iletişim kurarak kaynaşmalarından dolayı önemini sürekli korumuştur. Gerek kıtalar arasında bir köprü vazifesi görmesi, gerekse toplulukların birbirleriyle olan bağlantıları göz önüne alındığında bu coğrafyanın önemi yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle M.Ö. 375 yılında yaşanan Kavimler Göçü esnasında, Orta Asya'dan göç eden toplulukların Avrupa'ya geçişlerinde bu bölgenin önemli bir

⁹ Mustafa Aydın'ın eserinde vurgu yaptığı eser Julius Von Klaproth'un *Reise in den Kaukasus und nach Georgien* eseridir. Aydın, a.g.e., s. 17.

¹⁰ Aydın, a.g.e., s. 17; Sinem Özyücel, "II. Irakli'nin Rusya ile İlişkileri", *Yeni Türkiye Dergisi Kafkaslar Özel Sayısı – VII*, 77, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yayınevi, Ankara, 2015, s. 534.

¹¹ Kafkas tabiri Rönesans döneminden sonra Avrupa'daki hümanistlerin eserlerinde *Caucasus*, *Caucasie*, *Caucasia* şeklinde kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kırzioğlu, a.g.e., s. XV; Aydın, a.g.e., s. 17; Ufuk Tavkul, "Tarihî ve Etnik Yapısıyla Kafkasya", *Yeni Türkiye Dergisi Kafkaslar Özel Sayısı – II*, 72, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yayınevi, Ankara, 2015, s. 10; Kafkasya bölgesine Ortaçağ İslam tarihçileri ve coğrafyacıları tarafından *Kabk* isminin verildiği de bazı eserlerde zikredilmektedir. Bunun dışında Arap coğrafyacıları tarafından Kafkasya bölgesine *Arran Ülkesi*, *Cebelü'l-Elsan (Diller Dağı)* ya da *Hazar Ülkesi* gibi isimlerin verildiği de bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilge, a.g.e., s. 13 – 17; C.E. Bosworth, "al-Kabk", *Encyclopaedia of Islam*, New Edition, Leiden, 1978, s. 341; Yaşar Bedirhan, *Selçuklular ve Kafkasya*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2000, s. 39 – 42.

¹² 1854 – 1856 Kırım Savaşı'ndan sonra Paris'te yapılacak olan barış konferansı için Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan İngiltere'nin İstanbul elçisi Statford Canning, konferansa yetiştirilmek üzere Ahmet Cevdet Paşa'dan bölgedeki devletleri içine alan bir layiha yazmasını istemiştir. Ahmet Cevdet Paşa'nın birkaç haftada hazırladığı bu layihada ilk kez Türk literatüründe Kafkasya terimi kullanılmıştır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Kırzioğlu, a.g.e., s. XVI; Özyücel, a.g.m., s. 534; Tavkul, a.g.m., s. 10.

köprü görevi görmesi, birçok kavmin burada kaynaşarak birbirine karışmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla bölgedeki kültürel izler de çok çeşitli bir yapıya ulaşmıştır. Geçmişten günümüze kadar Kafkasya olarak adlandırılan bölge, Medler, Hunlar, Farslar, Hazarlar, Romalılar, Bizanslılar, Moğollar, Selçuklular, Osmanlılar, Ruslar gibi birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, bu durum da bu bölgedeki kültürün, yaşayışın, inanışın farklılaşmasına neden olmuştur.¹³

Coğrafi açıdan bakıldığında oldukça zorlu koşulları içinde barından Kafkasya'nın, bu yönüyle devletlerin bu bölgeye tamamen hâkim olmasını engellediği söylenebilir. Özellikle bölgeyi adeta ikiye bölen Kafkas sıradağlarının doğal bir set niteliğinde olması ve bu dağların yükseltilerinin aşılabilir boyutlara ulaşması, buradaki en büyük etkenlerden biridir.¹⁴ Yine de bölgenin tamamen Asya ve Avrupa kıtaları arasında gerek doğu – batı, gerekse kuzey – güney yönlerinde geçiş güzergahı oluşturması, büyük devletlerin her dönem dikkatlerini bu coğrafyaya vermesini sağlamıştır.

Jeopolitik açıdan bakıldığında Kafkasya'nın konumu Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının arasında, Akdeniz, Ege Denizi, Karadeniz, Marmara ve Azak Denizi gibi birbirine bağlı denizlerin oluşturduğu bir su koridorunun ucunda, Hazar Denizi vasıtasıyla da Orta Asya'ya bağlanmış bir vaziyette bulunması bölgeyi oldukça önemli kılmaktadır.¹⁵ Bunun yanında yine bölgede yer alan ve Kafkas sıradağlarını kuzey – güney yönünde kesen Orta Kafkaslardaki Gürcü askeri yolu üzerindeki *Daryal Geçidi* ile bu geçidin batısında yer alan Dağıstan eteklerinden Hazar Kıyısına uzanan *Derbend* ya da *Demirkapu Geçidi* gibi stratejik geçitler, bölgenin önemini fazlasıyla artırmaktadır.¹⁶ Bu sebeptendir ki tarih boyunca birçok devlet bu bölgede hakimiyet kurmak adına sayısız mücadeleye girişmiştir. Nitekim çalışmamızın ana konusunu teşkil eden Sohum Kalesi'nin yapıldığı yıllarda, bölgenin süper gücü olan Osmanlı Devleti ile İran arasında zaman zaman mücadelelerin yaşanması, sonrasında Rusya'nın güçlenerek bölgede söz sahibi olmak istemesiyle devletler arasında yaşanan çekişmeler bu görüşlerimizi destekler niteliktedir. Özellikle Ruslar için Kafkasya bölgesi yayılmacı amaçlarla ve sıcak denizlere inme politikasıyla hareket edilen bir bölge olarak görülürken, Türkler ve Osmanlı Devleti için bu bölge Doğu ve Kuzeydoğu sınırlarını koruma altına alan doğal bir kalkan olarak görülmüştür.¹⁷

¹³ Bedirhan, a.g.e., s. 43 – 44.

¹⁴ Bu durumun gerek bölge halkını gerekse burada bulunan devletleri doğal yollardan koruduğu söylenebilir ancak diğer taraftan bakıldığında bölgede yaşayan kavimlerin birbirleriyle olan iletişimini de olumsuz yönde etkilediği ve bölge halkının tamamen birleşerek büyük bir devlet kuramalarına neden olduğunu da ifade etmek gerektir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Abdullah Saydam, “Rus Sömürge Siyaseti ve Kafkasya”, **Yeni Türkiye Dergisi Türk Dünyası Özel Sayısı -II**, 16, Yeni Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s. 1936.

¹⁵ Tavkul, a.g.m., s. 10.

¹⁶ Mustafa Budak, “Rusların Kafkasya'da Yayılma Siyaseti”, **Yeni Türkiye Dergisi Kafkaslar Özel Sayısı – IV**, 74, Yeni Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 19.

¹⁷ Enis Şahin, “Ana Hatlarıyla Türklerin Kafkasya Politikaları -Başlangıcından Günümüze Genel Bir Değerlendirme”, **Yeni Türkiye Dergisi Kafkaslar Özel Sayısı -I**, 71, Yeni Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 506.

Genel hatlarıyla açıklanmaya çalışılan Kafkasya Bölgesi'nden sonra çalışmamızın asıl konusunu teşkil eden Sohum Kalesi'nin bulunduğu Abhazya bölgesini incelemek yerinde olacaktır. Nitekim kalenin neden bu bölgede inşa edildiğinin görülmesi açısından bölge coğrafyası ve bölgede yaşayan halk hakkında bilgi sahibi olunması gerekmektedir.

1.4. Osmanlı Hakimiyetine Girene Kadar Abhazya'nın Genel Durumu

Tarihi M.Ö. 2000 yıllarına kadar uzanan Abhazya, geçmişten günümüze değin birçok farklı devletin egemenliğine girmiş ve sınırları içerisinde birbirinden farklı kavimler yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bunlardan en önemlisi şüphesiz bölgeye de ismini veren *Abhazlar* olmuştur. M.Ö. 13 – 12. Yüzyıllarda kurulmuş olan Kolhid Krallığı'nın içinde varlıklarını sürdüren Abhazlar, kendilerini *Apsuva/Apsua*, yurtlarını ise *Apsını* olarak adlandırmaktadırlar.¹⁸ Konuştıkları dil olan Abhazcaya *Apsifüa* diyen Abhazlar, İngur Nehrinden başlayarak Adler'in ötesine Misimya Nehri'ne kadar olan Karadeniz kıyı bölgelerinde yaşamaktadırlar.¹⁹

Yunan tarihçilere göre tarihin en kadim dönemlerinden beri Yunanlılar (Grekler), Abhazya bölgesinin kıyı şeritlerine tamamen hâkim olmuş ve buralarda çeşitli koloniler kurarak özellikle ticareti kontrol altında tutmuşlardır.²⁰ Bu durum M.Ö. I. yüzyıla kadar devam etmiştir. Ancak bilindiği üzere M.Ö. I. yüzyıl ile M.S. V. yüzyıl arasındaki bu dönem Roma ve Bizans İmparatorluklarının dünyaya egemen oldukları dönemi kapsamaktadır. Dolayısıyla zayıflayan Kolhid Krallığı'na karşı Romalıların üstünlüğü ele geçirmesiyle Abhazya toprakları da M.Ö. I. yüzyıldan itibaren Romalıların egemenliğine girmiştir. Romalılar bu bölgeyi ele geçirdikten sonra bölge ticaretini yeniden canlandırmışlar ve *Dioscurias* (Sohum) şehrine bir kale inşa ederek bu şehrin ismini *Sebastopolis* olarak değiştirmişlerdir.²¹

Roma İmparatorluğu'nun Kavimler Göçü sonrasında başkenti Roma olan Batı Roma İmparatorluğu ve başkenti Konstantinopolis (İstanbul) olan Bizans İmparatorluğu olmak üzere ikiye

¹⁸ Tavkul, a.g.m., s. 22; Sadık Müfit Bilge, "Osmanlı Devleti Himâyesinde Abhazya Prenslığı", **Yeni Türkiye Dergisi Kafkaslar Özel Sayısı – VII**, (77), Yeni Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2015, s. 695; Bilge, a.g.e., s. 19; Müellif Mustafa Aydın makalesinde Abhazlar'ın eskiçağ kaynaklarında *Abaskoi* (*Arrien*) ya da *Abassgi* (*Plinus*) şeklinde kaydedildiğinden bahseder. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Aydın, "Abazalar", **DİA**, Ek-1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 1.

¹⁹ Bu bölgede yaşayan Abhazların beş boya ayrıldıklarını belirten Mustafa Aydın bu boyları *Cigetler*, *Abzıblar*, *Ahçipsalar*, *Zamballar*, *Aybğalar* olarak sıralamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın, a.g.e., s. 21 – 22; Bilge, a.g.m., s. 695.

²⁰ Özellikle Abhazya bölgesinin merkezinde yer alan Dioscurias (günümüzde Abhazya'nın başkenti olan Sohum şehri) şehrinde kurulan koloni, bu bölgenin ticaret merkezi haline gelmiş ve farklı kavimlerin bir araya gelerek ticaret yaptıkları bir bölge olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şerafettin Terim, **Kafkas Tarihinde Abhazlar ve Çerkeslik Mefhumu**, Minnetoğlu Kitabevi, İstanbul, 1976, s. 28 – 30; Timur Achugba, **Kronolojik Abhazya Tarihi**, (çev. Oktay Chkotua), İstanbul, 2015, s. 12.

²¹ Bahsedilen kale Avgust – Sebastos (En büyük) olarak nitelendirdikleri İmparator Oktavius'un anısına bölgede inşa edilmiş ve yine Sebastopolis ismini de buradan almıştır. Bkz. Valeri Beygua, **Abhazya Tarihi**, (çev. Mahinur Tuna Papapha), As Yayınları, İstanbul, 2000, s. 16 – 17; Alexandre Grigoriantz, **Kafkasya Halkları Tarihi ve Etnografik Bir Sentez**, (çev. Doğan Yurdakul), Sabah Kitapçılık, İstanbul, 1999, s. 135 – 136; Achugba, a.g.e., s. 12; Kırzioğlu, a.g.e., s. 2.

ayrılmasından sonra, bölgedeki güçler dengesi de değişmeye başlamıştır. Ardından Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı bölgenin en güçlü liderinin Bizanslılar olmasına neden olmuştur. Bu dönemde feodal beylikler halinde yapılan Abhazya Bölgesi de Bizanslıların eline geçmiş ve bölgede Hıristiyanlığın yayılması da yine Bizans döneminde gerçekleşmiştir.²² Bu esnada boylar şeklinde varlıklarına devam eden Abhazlar, Bizans egemenliği altında yaşamlarını sürdürmüşler ve savaşlarda da Bizans saflarında yer almışlardır.

İslâmiyet'in Arabistan'da ortaya çıkıp yayılmasıyla beraber Müslümanlar çok geçmeden Kafkasya topraklarına da akın etmeye başlamışlardır. Bu durum da Abhazlar'ı Hıristiyanlık ile İslâmiyet arasında bırakmış fakat Abhazlar kendilerine daha yakın olan Bizans'ı ve Hıristiyanlığı tercih etmişlerdir. Nitekim VII. yüzyılda Mervan bin Muhammed komutasındaki Müslüman Araplar ile Abhazlar arasında gerçekleşen savaşı Abhazlar kazanmış ve Abhazya bir krallık olarak ün kazanmaya başlamıştır. Ançabadze Hanedanı'ndan olan Abhazya Kralı *I. Leon/Levan*, Bizans'a bağlı bir şekilde bölgeyi idare ederken, yerine geçen *II. Leon/Levan* artık Bizans'a bağlı olmadıklarını ilan ederek, *Mepe (Kral)* unvanını kullanarak *Megrel*, *İmeret* ve *Kartli* bölgelerini ele geçirmiş ve Abhaz Krallığı'nın sınırlarını genişletmiştir.²³ Ançabadze Hanedanlığından sonra Abhazya tahtında Bagrat Hanedanlığı hüküm sürmüştür. Ançabadze Hanedanlığının son Kralı olan III. Theodos'un erkek varisi olmayınca kız kardeşi Guranduht'un oğlu Gürcistan/Kartli Kralı III. Bagrat, Abhazya topraklarına da hâkim olarak Abhazya tahtına geçmiştir.²⁴ III. Bagrat'ın tahta geçmesiyle beraber artık Abhazya Krallığı, *Abhaz – Kartvel Krallığı* olarak adlandırılmıştır.²⁵

XIII. yüzyıla gelindiğinde Moğolların istilalarından Abhazya bölgesi de etkilenmiştir. Her ne kadar tam olarak Abhazya topraklarına hâkim olmasalar da Moğolların Gürcistan üzerine yaptıkları istilaların etkisi Abhazya'da da hissedilmiştir. Nitekim Abhazya bölgesi üç idari bölgeye ayrılmıştır. Bunlar: *İngur* ve *Kodor* Nehirleri arasında kalan bölge *Bedya Eristavlığı*, *Kodor* ve *Gumista* arasında kalan bölge *Sohum Eristavlığı*, *Anakopia* ve *Tuapse* arasındaki bölge ise *Apsuwa/Abhaz Eristavlığı*'dir.²⁶ 1325 yılına gelindiğinde ise Türk Şeddâdiler soyundan gelen Şervaşidze hanedanı, Abhazya bölgesini Bagratlılardan malikâne olarak almışlar ve Eristav olarak varlıklarına devam etmişlerdir.²⁷ Moğolların Abhazya topraklarına girmesiyle ilgili olarak ise Kırzioğlu eserinde, Timur'un 1395 yılında mağlup ettiği Altın – Orda Hanı Toktamış'a bağlı bölgeleri yağmalatırken, Elbruz Dağı'nı aşarak Abhazya bölgesini de ele geçirerek geri döndüğünden bahsetmektedir.²⁸

²² Bizans İmparatoru I. Justinianus Hıristiyanlığı Lazika'nın resmi dili ilan edince Hıristiyanlık, çok tanrılı inanışları olan Abhaz boyları arasında da hızla yayılma alanı bulmuştur. Hatta Bizanslılar tarafından bölgede Pitsunda ve Anakopya bölgelerinde birer kilise inşa ettirilerek bölgede Hıristiyanlık yayılmak istenmiştir. Beygua, a.g.e., s. 20 – 21; Achugba, a.g.e., s. 15; Sadık Müfit Bilge Hıristiyanlığın Abhazya'da VI. Yüzyılda kabul edildiğini belirterek, Abhazlar'ın Dranda'da bulunan piskoposluğa bağlı olduğundan bahsetmektedir. Bkz. Bilge, a.g.e., s. 19; Bilge, a.g.m., s. 695.

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kırzioğlu, a.g.e., s. 3; Bilge, a.g.e., s. 26 – 27; Beygua, a.g.e., s. 28 – 31.

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Achugba, a.g.e., s. 24; Bilge, a.g.e., s. 27; Kırzioğlu, a.g.e., s. 3; Beygua, a.g.e., s. 34.

²⁵ Achugba, a.g.e., s. 24; Beygua, a.g.e., s. 34.

²⁶ Beygua, a.g.e., s. 38 – 39; Aydın, a.g.m., s. 1.

²⁷ Kırzioğlu, a.g.e., s. 3; Bilge, a.g.e., s. 27.

²⁸ Kırzioğlu, a.g.e., s. 4; Aydın, a.g.m., s. 1.

Abhazya'daki Ceneviz varlığından bahsedecek olursak, Haçlıların işgali sonrasında 1261 yılında İstanbul yeniden Bizans'ın başkenti olmuştur. Bu işgalde İtalyan-Cenevizliler Latinlere yardım etmişler ve bu yardımları karşılığında da Bizans'tan Karadeniz sahillerinde birçok ticaret ve koloni kurma hakkını elde etmişlerdir.²⁹ Ancak Cenevizlilerin ticareti bu dönemde Abhazlardan ayrı olarak, kendilerine ayrılmış olan bölgelerde yapılmaktadır. Nitekim Abhazların da eski gücünü yitirmeleri, Cenevizlilerin Abhazyaya kıyılarına ve özellikle Sebastopolis'e ticari açıdan hâkim olmalarına sebebiyet vermiştir.³⁰ Bu durum Osmanlı Devleti'nin Abhazyaya topraklarına hâkim olmasına kadar devam etmiştir.

1.5. Osmanlı Hakimiyetinde Abhazyaya

Kuruluşundan itibaren dengeli bir şekilde topraklarını doğu ve batı yönünde genişletmeye devam eden Osmanlı Devleti, II. Mehmet'in 1451 yılında tahta çıkmasıyla beraber dünyanın kaderini de değiştiren fetihlere imza atmıştır. Bu durumun en önemli örneği hiç şüphesiz İstanbul'un 1453 yılında fethedilmesidir. Fethin Abhazyaya'daki yansımalarına bakıldığında ise Osmanlı müelliflerinden olan Kıvâmi, *Fetihnâme-i Sultan Mehmet* adlı eserinde, konuyla ilgili olarak şunları kaydetmektedir: “ ... Gazi padişah oldu Ongürüs Vilayetine ve Firengistan'a, Bulgar'a ve Iflak'a, Ençaz'a, Deşt'e ve Kıpçağ'a Bosna'ya ve Arnavud'a 'Arab'a ve 'Acem'e, ta bir yıllık yoldan dehşetinden ve heybetinden od düştü ... ”³¹ Bu da bize Abhazyaya bölgesinin Gürcü kroniklerinde bahsedildiği gibi 1451 yılında fethedilmediğini göstermektedir.³² İstanbul'u fetheden II. Mehmet kendisini tebrik etmek ve yıllık vergilerini vermek için gelen elçileri kabul ederken, Trabzon'da bulunan Kommenoslar Hükümeti'ne ve Karadenizin doğu ve kuzey bölgelerinde bulunanlara, her sene gelerek yıllık belirlenen haraçlarını vermelerini emretmiştir.³³

Gürcü kroniklerine nazaran daha kesin tarihler ve bilgiler veren Ceneviz kaynaklarına göre ise Abhazya'nın ve Sohum'un Osmanlılar tarafından fethi 1454 yılının Haziran ayında gerçekleşmiştir. Bu dönemde Ceneviz kolonisi olarak bulunan Sebastopolis (Sohumkale), Osmanlı Devleti'ne

²⁹ Kırzioğlu, a.g.e., s. 3.

³⁰ Ticaret yapılan bölgeler ile ihraç ve ithal edilen mallar için ayrıca bkz. Tavkul, a.g.m., s. 15; Achugba, a.g.e., s. 32; Beygua, a.g.e., s. 43.

³¹ “... Sultan Muhammed Han Gazi Anadolu ülkesine padişah olunca, Macaristan vilayetine ve Avrupa'ya ve Bulgar ülkesineve Eflâk'a Ençâz'a, Deşt'e ve Kıpçak'a Bosna'ya ve Arnavutluk'a, Arabistan'a ve Acem'e (İran'a), ta bir yıllık yoldan, dehşetinden ve heybetinden ateş düştü (korktular) ...” Ayrıntılı bilgi için bkz. Kıvâmi, *Fetihnâme*, haz. Ceyhun Vedat Uygur, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, s. 78 – 79.

³² Bu durumu belirtmemizin sebebi, Gürcü kroniklerinde belirtilen tarihlerdeki olayların aslında gerçekte bir – iki yıl önce ya da iki – üç yıl sonra gerçekleşmiş olmalarıdır. Fahrettin Kırzioğlu, belirtilen eserinde bu konu hakkında açıklama yaparak, Gürcü kroniklerindeki tarihlerin tam olarak gerçek tarihle örtüşmediğini belirtmekte ve mesela İstanbul'un fethinin Gürcü kroniklerinde fethitten dört yıl sonra 1457 yılında gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla Gürcü kroniklerinde Abhazyaya/Sohum'un fethinin 1451 yılında gerçekleştiği belirtilse, bu tarihin aslında 1454 yıllarına tekabül ettiğini söylemek mümkündür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kırzioğlu, a.g.e., s. 1 – 2.

³³ Dukas, *İstanbul'un Fethi Dukas Kroniği (1341 – 1462)*, (çev. V. Mirmiroğlu), Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 212.

vermesi gereken yıllık vergiyi vermediğinden, Kaptan-ı Derya Hamza Paşa komutasında Karadeniz'e açılan 56 parçalık Osmanlı donanması, Abhaz topraklarını itaat altına almıştır. Böylece 1325 yılından itibaren Abhazyayı yöneten Şervaşidze Hanedanından *Prens Leon/Levan*, Osmanlı hakimiyetini kabul etmiştir.³⁴

Yukarıda bahsedildiği üzere II. Mehmet'in İstanbul'u fethinin akabinde, Karadeniz bölgesinde hakimiyeti tesis etme girişimleri başlamış bulunmaktaydı. Doğu – Batı koridorunda dengeli bir şekilde ilerlemeye devam eden Osmanlılar, önce Amasra, ardından Sinop ve sonrasında 1461 yılında Trabzon'u fethederek Karadeniz hakimiyeti açısından önemli adımlar atmışlardır. Ayrıca Gürcistan ile Osmanlı arasında adeta bir gedik durumunda bulunan bu toprakların ele geçirilmesiyle *Abhazların, Megrellerin ve Gürellerin Osmanlı Devleti'ne tabiliği* de perçinlenmiş oldu.³⁵ 1473 yılına gelindiğinde ise Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan ile Otlukbeli Savaşı'nı gerçekleştiren II. Mehmet, alınan galibiyet ile doğu sınırlarını güvence altına aldıktan sonra yeniden Karadeniz'deki hakimiyetini genişletme yoluna gitmiştir. Bu bağlamda 1475 yılında Karadeniz'e açılan Osmanlı donanması Gedik Ahmet Paşa komutasında önce Kefe'yi ardından da Azak'ı ve “... *ol deniz kenarında olan hisarları, tâ varup Çerkes'e muttasıl oluncaya dek ...*” fethederek Osmanlı topraklarına katmıştır.³⁶ Bunun neticesinde Kırım Hanlığı tahtına çıkartılan Mengli Giray'ın, Osmanlı tabiiyetini tanınmasıyla birlikte Kırım Hanlığı ve hukuken bu hanlığa bağlı Kuzey Kafkasya toprakları da Osmanlı hakimiyeti altına girmiştir.³⁷

XVI. yüzyıla gelindiğinde ise döneme damgasını vuran olaylar şüphesiz Osmanlılar ile Safeviler arasında süregelen savaşlar olmuştur. Yavuz Sultan Selim döneminde 1514 yılında Çaldıran Savaşı ile başlayan mücadeleler, 1555 yılına kadar devam etmiş ve bu tarihte Kanuni Sultan Süleyman ile Şah I. Tahmasb arasında imzalanan Amasya Barış Antlaşması ile son bulmuştur. 41 yıl süren mücadelelerin sonunda Kafkasya toprakları da bu antlaşmaya dahil edilerek Osmanlılar ve Safeviler arasında paylaştırılmıştır. Bu antlaşmaya göre, Gürcistan ve Abhazy toprakları, Gürel, Megrel ve İmeret bölgeleri Osmanlılara bırakılırken, Kartli, Kakhet ve Mosuk Safevilere bırakılmıştır.³⁸ Böylece Osmanlıların Abhazy toprakları üzerindeki hakimiyeti giderek artmaya, bölge halkının ve yöneticilerinin de Osmanlı'ya bağlılıkları perçinlenmeye başlamıştır.

³⁴ Kırzioğlu, a.g.e., s. 6; Bilge, a.g.m., s. 695.

³⁵ Kırzioğlu, a.g.e., s. 9.

³⁶ Âşıkpaşazade, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, (haz. Kemal Yavuz – M. A. Yekta Saraç), 3. Baskı, Gökkuşbuca Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 459; Mevlânâ Mehmet Neşri, *Cihânnümâ*, (haz. Necdet Öztürk), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2008, s. 360.

³⁷ Kırım coğrafyası ile birlikte tüm Kuzey Kafkasya'nın Osmanlı kontrolüne girmesiyle beraber, Abhazy'da yaşayan Abhazlar, Venedik ve Cenevizli gemiciler gibi ticaret yapamaz hale gelmişler ve bölgede korsanlık faaliyetlerine başlamışlardır. Karadeniz kıyılarında Rize'ye varıncaya dek Gonya ve Gürel kıyılarında yağmalar yapmaya başlayan Abhazlar'ın, Gürcistan kıyılarına zarar vermelerini önlemek adına Osmanlı Devleti küçük bir miktar donanmayı Gonya ve Faş Kaleleri önlerinde demirletmiş ve bölgede asayışı sağlamaya çalışmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kırzioğlu, a.g.e., s. 11 – 12.

³⁸ Bilge, a.g.e., s. 43; Beygua, a.g.e., s. 44.

Osmanlı Sultanı III. Murad'ın barışı sürdürme gayreti devam ederken, Safevi tarafında ise Şah II. İsmail aynı ehemmiyeti göstermemekteydi. Bunun neticesinde iki devlet arasında yeniden savaş kıvılcımları alevlenmiş, Safevilerin Osmanlı kervanlarını yağmalamasıyla birlikte Safeviler üzerine yeni bir seferin düzenlenmesine karar verilmiştir. Dönemin sadrazamı Sokullu Mehmet Paşa, bu sefer için serdar olarak Lala Mustafa Paşa'yı görevlendirmiş ve Lala Mustafa Paşa'nın emrine birçok beylerbeyi verilmiştir.³⁹ Yapılan sefer sonucunda Osmanlılar, Safevilere karşı galip gelmiş ve 1578 yılında gerçekleşen bu galibiyetlerin ardından Osmanlı Devleti'nin Kafkas bölgesinde yeni eyaletler oluşturulmuştur.⁴⁰ Oluşturulan bu eyaletlerden çalışmamızın ana konusunu teşkil etmesi ve Abhazya bölgesini kapsamaması bakımından *Sohum Eyaleti* bizim için önemlidir. 1578 yılında oluşturulan bu eyaletin başına ise daha önce Batum Sancakbeyliğini yapmış olan Çerkes Haydar Paşa tayin edilmiştir.⁴¹ Kırzioğlu, Haydar Paşa'nın bu bölgede başarıyla hakimiyeti tesis ettiğinden bahsetmekle beraber, buradaki halkın tam olarak otorite altına alınmadığına ve Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde bahsedildiği gibi halkın vergi vermeye alışamaması, hırsızlık ve yolsuzlukla geçinmeleri, tembel olmaları gibi durumlardan ötürü Devlete külfet oluşturduklarına vurgu yaparak çok geçmeden bu eyaletin kaldırıldığını ve Abhazların yine kendi hallerine bırakıldığını kaydeder.⁴² Abhazya topraklarının yönetimi yeniden Çaçba/Şervaşidze Hanedanlığına yurtluk-ocaklık olarak tahsis edilse de bu bölgedeki kalelerin idari yönetimi 1580 yılında kurulan Trabzon/Batum Eyaleti'ne bırakılmıştır.⁴³

Kendi hallerine bırakılan Abhazların yönetimi ise yine kendilerinden olan Pıt Çaçba/Şervaşidze'ye bırakılmış, o öldükten sonra Seteman Çaçba/Şervaşidze tahta geçmiş, sonrasında ise Osmanlı – Safevi savaşlarındaki yardımlarından ötürü Osmanlı kaynaklarında Kara Bey olarak bilinen Sostar Çaçba/Şervaşidze Abhazya tahtına tayin edilmiştir. XVII. yüzyılın ikinci yarısında ise Kuap Çaçba/Şervaşidze ve sonrasında 1665 – 1703 yılları arasında Zeganıkua/II. Solomon Abhazya tahtına oturtulmuştur.⁴⁴

Bu tarihlerde bahsedilmesi gereken diğer bir husus ise Osmanlı Devleti'nin süregelen bir savaşlar silsilesi içerisinde olmasıdır. Doğuda Safevilerle mücadele eden Osmanlılar, Batıda ise

³⁹ Bahsedilen beylerbeyleri, Diyarbekir Beylerbeyi Derviş Paşa, Erzurum Beylerbeyi Behram Paşa, Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa, Dulkadir Beylerbeyi Ahmet Paşa, Halep Beylerbeyi Boşnak Mehmet Paşa, Karaman Beylerbeyi Güzelce Mehmet Paşa ve eski Diyarbekir Beylerbeyi Özdemiroğlu Osman Paşa'dır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilge, a.g.e., s. 60; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, III/I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 58; Şuayib İzgi, **986 (1578) Tarihli 32 Numaralı Mühimme Defteri s. 201-400 (Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 185 – 187.

⁴⁰ Bahsedilen bu sefer sonucunda oluşturulan eyaletler *Tiflis Eyaleti* (29 Ağustos 1578), *Kakhet Eyaleti*, *Şirvan Eyaleti* (5 Ekim 1578) ve *Sohum Eyaleti*'dir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilge, a.g.e., s. 61 – 62; Timur Achugba Kronolojik Abhazya Tarihi adlı eserinde Abhazlar açısından tarihi ele alırken burada kurulan Sohum Eyaleti için, 1578 yılında Sohum'a Türkler bir garnizon yerleştirdiler ifadesini kullanmaktadır. Bkz. Achugba, a.g.e., s. 35.

⁴¹ Çerkes Haydar Paşa'nın Sohum Eyaleti'ne tayini ile ilgili olarak şu bilgilere yer verilmektedir: "... ol serhaddün kudemâsından, husûsâ şecâ'atle ma'ruf olan Ümerâsından Hayder (Paşa) çâkerlerine (yıllık gelir olarak Hâs-Dirlik) sekiz kerre yüz-bin (akça) ile tefviz olunmuştur ..." Ayrıntılı bilgi için bkz. Kırzioğlu, a.g.e., s. 19; Bilge, a.g.e., s. 217.

⁴² Kırzioğlu, a.g.e., s. 19.

⁴³ Bilge, a.g.m., s. 696.

⁴⁴ Bilge, a.g.e., s. 209 – 210.

Venedik, Lehistan, Rusya gibi devletlerle savaş halindeydi. Özellikle 1683 yılındaki II. Viyana Kuşatması'ndan sonraki dönemde zikredilen bu üç devlet ile yoğun mücadeleler veren Osmanlı Devleti, bir yandan doğuda yaşanan gelişmelerle ilgilenmek durumunda kalmıştır. Osmanlıların Lehistan, Venedik ve Ruslarla savaş halinde olmasını fırsat bilen Abhazlar, bu dönemde korsanlık faaliyetlerini yoğunlaştırarak Osmanlı tüccarlarına ve ticaret gemilerine saldırarak malları gasp etmekteydiler. Bunun üzerine Kaptan-ı Derya Mezmorta Hüseyin Paşa'ya Abhazların bu eşkıyalık ve korsanlık faaliyetlerinin engellenmesi için emir verilmiştir.⁴⁵ Hatta Megrel ve Gürel dadyanları da Abhazların bu korsanlık faaliyetlerinden bölge halkının rahatsız olduğunu İstanbul'a bildirerek bu duruma bir çözüm bulunmasını talep etmişlerdir. Yaşanan bu gelişmelerden sonra Osmanlı Devleti, Derya Beylerinden Maltız Abdurrahman Paşa'yı bir filoyla beraber Abhazyaya kıyılarına göndermiştir. Ayrıca Erzurum Beylerbeyi Köse Halil Paşa, Gürcistan üzerine düzenlenecek olan sefer için tertip edilen birliklerin seraskerliğine getirilmiştir. Trabzon Beylerbeyi Salih Paşa, Çıldır Beylerbeyi İshak Paşa ve Kars Beylerbeyi Mustafa Paşa da askerleriyle birlikte Köse Halil Paşa'nın emrine verilmişlerdir. Köse Halil Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu tarafından 1704 tarihinde üç koldan Gürel, İmeret, Megrel ve Abhazyaya topraklarına girilmiş, Osmanlı'ya itaat etmeyen Aamısta'lar⁴⁶ öldürülmüş ve Abhazyaya tahtında bulunan Zeganıkua/II. Solomon Çaçba/Şervaşidze tahttan indirilerek ülkesi üç oğlu arasında paylaştırılmıştır. Bu paylaşıma göre Bzıb'tan Kodor'a kadar olan bölge Rostom'a, Kodor'dan Aalzga'ya kadar olan topraklar Ciketşua'ya ve Aalzga'dan İngur'a kadar olan topraklar ise Kuap'a yurtluk-ocaklık olarak tahsis edilmiştir.⁴⁷

Ciketşua'dan sonra Rostom⁴⁸ Faş bölgesinde Vezir İshak Paşa'nın oğlu Yusuf Bey'e yardımlarından ötürü ve halihazırda Sohum Kalesindeki sadakati ile hizmeti sonucunda Abhazyaya tahtına çıkartılmıştır.⁴⁹ Abhazyaya'nın ilk Müslüman hükümdarı olan Rüstem başa geçince 1723 yılında İstanbul'a elçi göndererek, Abhazyaya ülkesinin özellikle Megrel ve Kozak eşkıyalarının faaliyetlerinden korunması talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine Osmanlı Devleti bölgede birtakım tedbirler almıştır. Öncelikle bölgeye altı kalyon ve bir karavelden oluşan filo gönderen Osmanlılar

⁴⁵ Bilge, a.g.m., s.696.

⁴⁶ Abhazyaya topraklarında Kral tarafından idari yetki verilen prensler Aamısta olarak adlandırılmaktadırlar. Bkz. Bilge, a.g.m., s. 699.

⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Beygua, a.g.e., s. 55; Achugba, a.g.e., s. 37; Bilge, a.g.e., s. 79 – 80; Bilge, a.g.m., s. 696 – 697.

⁴⁸ Osmanlılar Rüstem olarak ifade etmektedirler.

⁴⁹ Rostom/Rüstem'in Abhazyaya hâkimi olması konusunda Fahameddin Başar Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı adlı eserinde tarih olarak 17 Zi'l-hicce 1140/25 Temmuz 1728 tarihini belirtmektedir. Bkz. Fahameddin Başar, **Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717 – 1730)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s. 150. Ancak biz konumuz gereği incelediğimiz belgeler ışığında Sohum Kalesi'nin yapımı esnasında Arşiv belgelerinde sıkça *Abaza Beği Rüstem* ifadesini görmekteyiz. Dolayısıyla Rüstem'in Abhazyaya hâkimi olmasının 1728 yılından çok daha önce gerçekleştiğini vurgulamamız gerekir.

daha sonra bölgede bulunan eski ya da harabe kaleleri yeniden inşa etme ya da tahkim etme yoluna gitmiştir. Bu bağlamda bölgede Anakra, Faş, Sohüm⁵⁰ ve Soğucak kalelerinin inşasına başlanmıştır.⁵¹

Osmanlı Devleti, Abhazya bölgesinde tam anlamıyla kalıcılığı sağlayabilmek adına bölgede İslâmlaşma hareketine girişmiş ve Trabzon ile Kars Beylerbeyi Sarı Mustafa Paşa da bu iş ile görevlendirilmiştir. Ancak 1728 yılına gelindiğinde Osmanlı hakimiyetini istemeyen Hıristiyan Abhazlar ayaklanma çıkarmışlar ve hatta Sohüm Kalesi'ni bir süre muhasara altına almışlar fakat istedikleri sonucu elde edemeyerek muhasarayı kaldırmışlardır. Mühimme Defterlerinden öğrenilen bilgilere göre dönemin Abhaz Beyi olan Rüstem Bey, eşkıyalar ile bir olup bu muhasarayı gerçekleştirmiştir. İstediklerine muvaffak olamayan Abhazlar, kaleye giden yolları tutmuşlar ve kaleye giren çıkan gerek işçileri gerek tüccarları yağmalayıp katletmişlerdir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Çıldır ve Tiflis Eyaletlerine mutasarrıf olan Vezir İshak Paşa'nın oğlu Yusuf Bey ile Dadyân Meliki Bicân'a hükümler göndererek, bu eşkıyalık faaliyetlerini gerçekleştirenlerin bir an evvel cezalandırılmalarını istemiştir.⁵²

Rüstem'den sonra Abhazya tahtına 1730 yılında Ciketşua'nın büyük oğlu Hamid Bey tayin edilmiş, sonrasında ise Hamid Bey'in oğlu I. Manuçehr 1757 yılına kadar hüküm sürmüştür. Bu tarihte III. Osman tarafından Manuçehr tahttan azledilerek iki oğlu Şirvan ve Zurab ile birlikte İstanbul'a sürgüne gönderilmişlerdir. Manuçehr'in oğulları Enderun Mektebi'nde eğitime tabi tutulurken kendisi İstanbul'da vefat etmiştir. Oğullardan Şirvan İslamiyet'i benimseyerek Osmanlı Devleti'ne uzun yıllar hizmet etmiş hatta kendisine Batum muhafızlığı yaptığı sırada gelen Abhazya tahtına çıkma teklifini Müslüman ve Osmanlı Devleti'nde vezaret makamında bulunmasından dolayı reddetmiştir. Şirvan Paşa, Ruslarla yapılan mücadelelerde 30 Ekim 1771 tarihinde esir düşmüş ve sonrasında Rusya'da vefat etmiştir.⁵³

Manuçehr'in diğer oğlu Zurab ise kendisine yapılan teklifi kabul ederek Abhazya tahtına geçmiş ve Müslümanlığı değil Hıristiyanlığı tercih etmiştir. Hatta amcası Levan ile birlikte Rusların da kışkırtmalarıyla 1771 yılında isyan ederek Sohüm Kalesi'ni işgal etmiştir. Ancak Levan ile Zurab arasında çıkan anlaşmazlıktan faydalanan Osmanlılar kaleyi tekrar 1774 tarihinde ele geçirmişler ve bölge Şirvan Paşa'nın oğlu Bekir Bey'e yurtluk-ocaklık olarak tahsis edilmiştir. Bu sıralarda Zurab

⁵⁰ Çalışmamızın ana konusunu teşkil etmesi bakımından Sohüm kale hakkında bu bölümde kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır. Başbakanlık Osmanlı Arşivinden Baş Muhasebe Bina Eminliği Kalemî Defterlerinden elde edilen bilgilere göre bölgede keşif yapması için Gedüklü Ahmet Ağa ve Hasan Reis, hassa mimarlarından Yakup Halife ve Mimar Mehmet Ağa görevlendirilmiştir. Bkz. BOA, D. BŞM. BNE. d. 2/78 (25 Rebiü'l-evvel 1136 / 23 Aralık 1723); Kalenin keşfi yapıldıktan sonra gerekli olan malzemeler ve işçilerin temini yoluna gidilerek kalenin yapım süreci başlatılmıştır. 1723 yılında başlayan inşa faaliyetleri 1729 yılına kadar devam etmiş ve bu tarihte kale yapımı tamamlanmıştır. 1729 yılından sonra kale içinde küçük eklemeler devam etse de ana yapının 1729 yılında tamamlandığını söylemek mümkündür. Kaledeki inşa faaliyetleri ve mühimmat, malzeme tedarikleri gibi konular çalışmamızın ikinci bölümünde daha detaylı olarak anlatılmaya çalışılacaktır.

⁵¹ Bilge, a.g.m., s. 697; Achugba, a.g.e., s. 37; Bilge, a.g.e., s. 106, 210.

⁵² BOA, MD, Nr. 134, s. 206 – 208 (Evâhir-i Cemâziye'l-Âhir 1139 / Şubat 1727); BOA, MD, Nr. 134, s. 212 (Evâhir-i Safer 1140 / Ekim 1727).

⁵³ Bilge, a.g.e., s. 210.

Çaçba/Şervaşidze'nin yeğeni olan Kialış/Kaliş/Keleş Ahmet Bey⁵⁴ Abhazya tahtını ele geçirmek için Zurab ile mücadeleye girişmiş ve bu mücadele sonunda Zurab tahtı bırakmak zorunda kalmıştır. Ancak Osmanlılar Keleş Ahmet Bey yerine Abhazya tahtına Hamid Bey'in oğlu olan ve Müslüman olan Levan/Muhammet beyi Abhazya'nın başına getirmişlerdir. Çok geçmeden Keleş Ahmet Bey 1789 yılında Muhammet Bey'i tahttan indirerek Abhazya hükümdarı olmuş ve Osmanlı Devleti de bu tarihten sonra Keleş Ahmet Bey'i Abhazya hâkimi olarak ilan etmiştir.⁵⁵

Yeni Abhazya hâkimi ilan edilen Keleş Ahmet Bey, ülkenin merkezini Lıkhni'dan Sohum'a taşıyarak ülkesini buradan idare etmeye çalışmıştır.⁵⁶ Başa geçtiğinde Abhazya ülkesi oldukça sıkıntılı günler geçirmekteyken, Keleş Ahmet Bey'in Ruslar ve Osmanlılar arasında izlemiş olduğu denge politikası ve ülke içindeki başarılı faaliyetleri sayesinde bütün Kafkasya'da gerçek bir Kral haline gelmiştir. Kısa sürede hem ülkesini hem ordusunu güçlendirmeyi başaran Keleş Ahmet Bey, 25.000 kişilik bir ordu ve 600 parçalık Kadırgalarıyla Anapa'dan Batum'a kadar olan Karadeniz kıyılarını kontrol altında tutmuştur.⁵⁷ Hatta 1802 yılında Megrel topraklarına giren Keleş Ahmet Bey, Anakra Kalesi'ni ele geçirerek Megrel Dadyâni Grigor'un oğlunu esir almıştır. Megrel Dadyâni'nin Ruslardan yardım istemesi üzerine Ruslar 1805 tarihinde Anakra Kalesi'ni ele geçirmişlerdir.⁵⁸

1806 tarihine gelindiğinde ise Nizâm-ı Cedîd'e karşı isyan eden ve III. Selim tarafından idama mahkûm edilen Trabzon valisi Tayyar Mahmut Paşa⁵⁹ kaçarak, Sohum'da bulunan Keleş Ahmet Bey'e sığınmıştır. Keleş Ahmet Bey'in Tayyar Mahmut Paşa'yı iade etmemesi üzerine Osmanlı Devleti 11 parçalık bir filoyu Sohum kıyılarına göndermiştir. Bunu gören Keleş Ahmet Bey, Tayyar Mahmut Paşa'nın tutuklanma emrinin kendisine ulaşmadan evvel bir ticaret gemisiyle Rusya'ya gittiğini Osmanlı Devleti'ne bildirerek affını istemiştir.⁶⁰ Affı kabul olunmayan Keleş Ahmet Bey Abhazya tahtından alınarak yerine oğlu Arslan Bey Ekim 1806'da Abhazya Hükümdarı ilan edilmiştir.⁶¹ Kendisinin tahttan indirilmesi üzerine Keleş Ahmet Bey, oğlunun hükümdarlığını

⁵⁴ Keleş Ahmet Bey'in 1747 de doğduğu bilinmekle beraber, babası Manuçehr ve amcalarının Osmanlılarla savaşmaları ve görevlerinden alınmaları nedeniyle uzun bir süre Trabzon, İstanbul ve Batum'da yaşamıştır. Ayrıca İstanbul'da Enderun Mektebi'nde eğitim görmüştür. Keleş Ahmet Bey hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağında Kafkasya 1454 – 1829**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 533 – 534.

⁵⁵ Achugba, a.g.e., s. 38; Bilge, a.g.e., s. 210 – 211.

⁵⁶ Beygua, a.g.e., s. 57.

⁵⁷ Achugba, a.g.e., s. 39; Beygua, a.g.e., s. 58.

⁵⁸ Bilge, a.g.m., s. 698.

⁵⁹ Tayyar Mahmud Paşa, Canikli Hacı Paşa Ailesi'ne mensup olmakla birlikte, aile reisi olduktan sonra gerek bölgedeki ayanlara gerekse Osmanlı Devleti'ne karşı geçimsiz davranışlarda bulunmaya başlamış, bunun üzerine Trabzon'a sonrasında Erzurum'a sürülmüştür. Sivas Valiliğinin kendisine verilmesini talep eden ve isteği reddedilen Paşa isyan hareketine girişmiştir. Bu isyanın iç kesimlere ilerlemesinden ve ayrıca Paşa'nın Rus casuslarıyla irtibat kurmasından endişelenen Sultan III. Selim, Paşa'yı durdurmaya karar vermiş, Paşa durumun ciddiyetini kavrayınca affını istese de kabul edilmemiştir. Nizam-ı Cedit karşıtlarıyla da iş birliği içerisinde olan Tayyar Mahmut Paşa, yapılan çatışmalar neticesinde kaçarak Sohum'da bulunan Keleş Ahmet Bey'e sığınmış, oradan da Kırım'a kaçmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özcan Mert, "Canikli Hacı Paşa Ailesi", **DİA**, 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 152; Tayyar Paşa'nın Kırım'dan gelen bir ticaret gemisiyle kaçtığına dair ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. BOA, HAT, 102/4045 (11 Cemâziye'l-Evvel 1221 / 27 Temmuz 1806).

⁶⁰ BOA, HAT, 102/4045 (11 Cemâziye'l-Evvel 1221 / 27 Temmuz 1806).

⁶¹ Bilge, a.g.e., s. 211; Bilge, a.g.m., s. 698.

tanınarak yeniden Hıristiyan olmuş ve Rus Çarı I. Aleksandr'a mektup yazarak ülkesinin Rusya'ya tabi olmasını istediğini belirtmiştir.⁶² Ancak Keleş Ahmet Bey'in hala Osmanlı himayesinde olduğundan şüphelenen Ruslar Keleş Ahmet Bey'den Faş Kalesi'ne saldırılarını istemişler ancak savaşa girmek istemeyen Keleş Ahmet Bey bunu reddetmiştir. Böylece Ruslar kendilerine tabi olmadığını düşündükleri Keleş Ahmet Bey'i 14 Mayıs 1808 tarihinde Sohum'da öldürmüşlerdir.⁶³

Keleş Ahmet Bey'den sonra yerine Arslan Bey Abhazya tahtına geçmiş ancak kardeşi Sefer Ali Bey onun hükümdarlığını tanımayarak Ağustos 1808 tarihinde ordularıyla üzerine yürümüştür. Başarı sağlayamayan Sefer Ali Bey bu sefer Rus Çarı I. Aleksandr'a mektup yazarak, Abhazya tahtına kendisinin geçtiği taktirde Abhazya'nın Ruslara tabi olacağını bildirmiştir.⁶⁴ Bunun üzerine Çar I. Aleksandr 17 Şubat 1810 tarihinde bir manifesto yayımlayarak, Abhazya'nın artık Rusya'ya ilhak olduğunu ve Abhaz halkının Rusya İmparatorluğu himayesinde olduğunu duyurmuştur. Ayrıca Osmanlıları Sohum Kalesi'nden çıkarmak için 10 Haziran 1810 tarihinde Sivastopol'den 3 savaş gemisi ile aralarında firkateynlerin de bulunduğu 60 parçalık bir filo göndermişler ve 10 Temmuz 1810'da Sohum'u işgal etmişlerdir. Arslan Bey'in Sohum'dan kaçması üzerine Sohum'a gelen ve George adını alan Sefer Ali Bey yeniden Hıristiyan olarak Rus hakimiyetine girmiştir.⁶⁵ 1806 tarihinden itibaren Osmanlı Devleti ile Rusya arasında süregelen savaş dönemi 28 Mayıs 1812 tarihinde Bükreş Antlaşması'nın imzalanmasıyla son bulmuştur. Bu antlaşmanın altıncı maddesi gereği Osmanlılar Kafkasya'da toprak kaybetmeyecekti. Çünkü altıncı maddede Rusların işgal ettikleri bölgeleri Osmanlı Devleti'ne geri iade edeceği belirtilmiştir.⁶⁶ Ancak Ruslar her ne kadar bu bölgeden çekileceklerini belirtse de gerçek manada bu arzuda olduklarını söylemek oldukça güçtür. Nitekim 28 Eylül 1813 tarihinde Canik Muhassılı Süleyman Paşa'dan gelen bir mektupta Rusların sadece Faş bölgelerini terk edecekleri, geri kalan bölgelerden çıkmayacaklarını bildirmesi bu görüşü desteklemektedir.⁶⁷ 3 Aralık 1813 tarihinde ise Trabzon Valisi Süleyman Paşa tarafından gönderilen bir yazıda, Rusların terk etmeleri gereken bölgeler hakkında ne yapılması gerektiği konusunda bilgiler istenmesi, bize Rusların bu bölgelerden kendi istekleriyle çekilmek istemediklerini göstermektedir.⁶⁸ Ayrıca bir süre sonra 1814 yılında Sefer Ali Bey'in Anapa Muhafızı Seyyid Hüseyin Paşa'ya elçi göndererek affedilmesi karşılığında Sohum'u Ruslardan alıp Osmanlılara teslim edeceğini bildirmesi, Bükreş Antlaşması'nda belirtildiği şekilde Rusların bölgedeki kaleleri henüz terk etmediğini göstermektedir.⁶⁹ Osmanlı Devleti'nden gelen cevapta ise

⁶² Terim, a.g.e., s. 110.

⁶³ Ruslar kontrol altında tutamadıkları Keleş Ahmet Bey'den kurtularak, onun daha yumuşak huylu olan oğlu Sefer Ali Bey'i daha rahat kontrol edebileceklerini düşündüklerinden Abhazya tahtına çıkarmaya çalışmışlardır. Bunun için Keleş Ahmet Bey'i oğlu Arslan Bey'in öldürttüğü bilgilerini yaymışlar ve Sefer Ali Bey için tahtın yolunu açmaya çalışmışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Achugba, a.g.e., s. 42; Bilge, a.g.m., s. 698 – 699.

⁶⁴ BOA, HAT, 1103/44567 (29 Zi'l-Hicce 1230 / 2 Aralık 1815).

⁶⁵ Aydın, a.g.m., s. 1; Achugba, a.g.e., s. 43; Bilge, a.g.m., s. 699.

⁶⁶ Gökçe, a.g.e., s. 206 – 207.

⁶⁷ BOA, HAT, 1002/42056 (2 Şevvâl 1228 / 28 Eylül 1813).

⁶⁸ Gökçe, a.g.e., s. 210.

⁶⁹ Bilge, a.g.m., s. 699; Gökçe, a.g.e., s. 210 – 211.

Sefer Ali Bey'in Ruslardan kaleyi geri alarak Osmanlı Devleti'ne teslim etmesi karşılığında affolunacağı ve Sohum'un muhafızlığının kendisine verileceği bildirilmiştir.⁷⁰

Tüm bu yazışmalara rağmen elimizde Sohum'un geri verildiğine dair kesin bir kanıt bulunmamaktadır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin Abhazya'daki hakimiyetinin aslında fiilen 1812 tarihinde Bükreş Antlaşmasıyla sone erdiğinin göstergesi olmuştur. Çünkü Osmanlı Devleti Bükreş Antlaşması'ndan sonra Abhazya ve Kafkasya bölgesi ile doğrudan ilgilenememiştir. Hatta Rusların tahakkümlerinden bıkan Gürcülerin yardım talepleri Osmanlı'ya ulaşmış ancak Osmanlı Devleti Rusya ile yapılan antlaşmanın bozulmaması için azami ihtimam gösterdiğinden Gürcülere yardım ulaştıramamıştır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin gerek Kafkasya'da gerekse Abhazya'daki varlığı hukuken olmasa da fiilen son bulmuştur. Achugba bu konuyla ilgili 25 Ekim 1826 tarihinde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Akkirman Antlaşması imzalandığını ve bu antlaşmaya göre Osmanlıların Abhazya hâkimiyetinin Rusya'ya ait olduğunu tanıdıklarını belirtmektedir.⁷¹ Ancak Cengiz Fedakâr yayınlamış olduğu makalesinde bu konuya değinerek Akkirman Antlaşması'nın ilk maddesinin her iki ülkenin de Bükreş Antlaşması maddelerini kabul ettiği yönünde olduğunu vurgulayarak, altıncı maddesinde de Rusların işgal ettiği belde ve kalelerden çekileceği maddesinin varlığını belirtir.⁷²

Bükreş Antlaşması'ndan sonra Arslan Bey yine de Sohum'dan vazgeçmeyerek Ruslara karşı yıllarca adeta çete savaşları vermiştir. Burada oldukça başarılı mücadeleler yürüten Arslan Bey Sohum'u tam manasıyla geri alamamıştır. Nitekim 1828-1829 Osmanlı Rus Savaşları ve sonrasında 14 Eylül 1829 yılında imzalanan Edirne Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'daki bütün varlığı hukuken sona ermiştir. Bu bölge artık Rusların idaresine bırakılmıştır. Her ne kadar bölge halkı Ruslara karşı çeşitli mücadeleler içerisine girdiyse de Ruslar XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkasya üzerindeki hakimiyetlerini tam anlamıyla tesis etmeye başlamışlardır.⁷³

1.6. Tarihsel Süreç İçerisinde Sohum Şehri ve Siyasi Yapısı

Yukarıda Abhazya konusu açıklanmaya çalışılırken kısmen bahsedilen Sohum, çalışmamızın ana konusunu teşkil eden Sohum Kalesi'nin bulunduğu yer olması, ayrıca hem Abhazya'nın hem de bütün Kafkasya'nın en önemli ticaret merkezlerinden birisi olması hasebiyle, bölgenin geçmiş tarihine değinmek yerinde olacaktır.

Tarihi M.Ö. 2000'li yıllara kadar uzanan Sohum şehri, üç tarafı dağlarla kaplı bir liman kenti durumundadır.⁷⁴ Sohum'un da içinde bulunduğu Abhazya bölgesinin eski bir Milet koloni bölgesi

⁷⁰ BOA, HAT, 1103/44567 (29 Zi'l-Hicce 1230 / 2 Aralık 1815); Bilge, a.g.m., s. 699.

⁷¹ Achugba, a.g.e., s. 47.

⁷² Cengiz Fedakâr, "Kafkasya'da Osmanlı Tahkîmatı: Sohum Kalesi (1723 – 1729)", *Vakanüvis – Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2, Sakarya, 2017, s. 188 – 189.

⁷³ Gökçe, a.g.e., s. 244 – 246; Bilge, a.g.e., s. 193.

⁷⁴ Grigorianz, a.g.e., s. 134.

olduğu ve kaynaklarda adının *Kolhid* olarak geçtiği yukarıda belirtilmişti. Karadeniz kıyısında ticaret kolonileri kuran Miletliler, Abhazların *Akua/Akea*, Gürcülerin *Sokhum*, Rusların *Sukhumi*, Osmanlıların ise *Sohumkale* olarak adlandırdığı Sohum'a "*Diaskurias*" adını vermişlerdir.⁷⁵ M.Ö II. Yüzyılda Pontus Kralı IV. Mithradates'in bu bölgeye gelmesiyle beraber Diaskurias'ın önemi daha da artmış, tersaneler kurulmuş ve ticaret gelişmiştir. Ancak Romalılar ile Pontus Krallığı arasında çıkan savaştan sonra bölge Romalıların eline geçmiş ve Romalılar İmparator Oktavia'nın anısına bölgenin adını *Sebastopolis* olarak değiştirmişlerdir.⁷⁶ Bir süre oldukça güçlü bir ticaret merkezi olan Sebastopolis, Kavimler Göçü'nün yarattığı etkiyle neredeyse yıkılma noktasına gelmiştir. VI. yüzyılda Bizanslıların bir kolonisi haline gelen bölge yeniden canlandırılmış ve I. Justinyanus tarafından şehir tekrar kurulmuştur. Bizanslıların VIII. yüzyılda zayıfladıkları dönemde, parçalar halinde yaşayan Abhaz boyları birleşerek Abhaz Krallığını kurmuşlar ve bölgede Abhaz egemenliğini başlatmışlardır. XIII. yüzyılın sonlarına kadar önemini sürdüren şehir bu yüzyıl sonunda önemini kaybetmeye başlasa da Cenevizlilerin bölgede bir koloni kurmasıyla beraber şehrin önemi bir hayli artmış ve Abhazya kıyılarındaki en önemli ve en büyük ticaret şehri halini almıştır.⁷⁷

Osmanlıların 1454 yılında bölgeye gelişiyle beraber artık Abhazya ve dolayısıyla Sohum'un da kaderi değişmeye başlamıştır. II. Mehmet'in İstanbul'u fethetmesini takiben Karadeniz siyaseti açısından ilk fethedilen bölge Abhazya bölgesi olmuştur. Nitekim bir Ceneviz kolonisi durumunda olan Sebastopolis'in 1454 yılında Kaptan-ı Derya Hamza Paşa'nın 56 gemilik donanmasıyla birlikte fethedildiği yukarıda belirtilmişti. Lakin yine de bölgede tam hakimiyetin bu tarihte sağlandığını söylemek güçtür. Abhazya bölgesinde yaşayan insanların dağlık alanlara yayılması bölgede hakimiyetin ve otoritenin sağlanmasını zorlaştırmıştır. Buradaki hakimiyetin sağlanmasının III. Murat döneminde 1578 tarihinde Sohum Eyaleti'nin kurulmasıyla olduğu söylenebilir. Sohum Eyaleti'nin ömrü her ne kadar kısa olsa da eyalete beylerbeyi olarak tayin edilen eski Batum Sancakbeyi Çerkes Haydar Paşa, iki yıllık görev süresinde bölgeyi oldukça iyi bir şekilde idare edebilmiştir.⁷⁸ Sohum Eyaleti'nin 1580 yılında lağvedilmesi üzerine bölge yönetimi Abhaz yöneticilerine bırakılsa da topraklar ve kaleler Trabzon/Batum Eyaleti'ne bağlanmıştır.⁷⁹

Yukarıda da bahsedildiği üzere 1683 tarihindeki II. Viyana Kuşatması'ndan sonraki süreçte Osmanlı Devleti ağır yaralar almıştır. Bu durumu fırsat bilen Abhazların bir kısmı da buldukları bölgede ve Karadeniz'de eşkıyalık ve korsanlık faaliyetlerine başlamıştır. Bu durumun önüne geçmek isteyen Osmanlı Devleti, Köse Halil Paşa komutasındaki orduyu bölgeye sevk etmiş ve Köse Halil Paşa bölgedeki kontrolü sağlayarak Abhazya bölgesini Zeganıkua/II. Solomon'un oğulları

⁷⁵ Mustafa Aydın, "Sohum", *DİA*, Ek-2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 525.

⁷⁶ Beygua, a.g.e., s. 16; Grigorianz, a.g.e., s. 135 – 136.

⁷⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilge, a.g.m., s. 702; Aydın, Sohum, s. 525 – 526; Beygua, a.g.e., s. 16 – 17.

⁷⁸ Kırzioğlu, a.g.e., s. 19.

⁷⁹ Bilge, a.g.e., s. 217.

arasında paylaşmıştır.⁸⁰ Bu tarihten sonra Abhazya da eşkıyalık faaliyetlerinin tamamen bittiğini söylemek yanlış olur. Konumuz gereği incelenen belgelerde Abhazya'daki eşkıyalık faaliyetlerinin devam ettiği ve bölge halkının bu durumdan rahatsız olduğu açıkça görülmektedir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin Sultanı III. Ahmet, Abhazların bu eşkıyalık faaliyetlerinin engellenmesi ve bölgenin güvenliğinin sağlanabilmesi adına çalışma konumuzu oluşturan Sohüm Kalesi'nin yapım emrini vererek, bölgede keşif yapmaları için Gedüklü Ahmet Ağa ve Hasan Reis, hassa mimarlarından Yakup Halife ve Mimar Mehmet Ağa'yı görevlendirmiştir.⁸¹ Keşfi yapılan Sohüm Kalesi'nin yapımına 1723 yılında başlanmış ve 1729/1730 yılına kadar inşa faaliyetleri devam etmiştir. Bu tarihten sonra küçük eklemeler yapılsa da ana inşaatın bu tarihlerde sonlandığı bilinmektedir.⁸² Yapımı sonlanan kaleye Osmanlı Devleti askeri birlikler yerleştirerek, bölgenin güvenliğinin ve kontrolünün sağlanmasını hedeflemiştir.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Kafkasya bölgesinde kendini hissettirmeye başlayan Rus nüfuzu Abhazlar'ı da etkisi altına almış ve 1771 yılına gelindiğinde Abhazlar Osmanlı Devleti'ne karşı isyan ederek Abhaz Hükümdarı Zurab önderliğinde Sohüm Kalesi'ni işgal etmiştir. Ancak çok geçmeden 1774 yılında prensler arasındaki anlaşmazlığı iyi değerlendiren Osmanlı Devleti kaleyi tekrar geri almıştır.⁸³ Bu tarihten sonra 1810 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin idaresinde kalan Sohüm Kalesi, 1806 – 1812 yıllarında gerçekleşen Osmanlı – Rus Savaşları esnasında, 1810 yılında Rusların işgaline uğramıştır. Savaşın sonunda 16 Mayıs 1812 tarihinde imzalanan Bükreş Antlaşması'nda Kafkasya bölgesi de antlaşmaya dahil edilerek, Rusların Kafkasya'da işgal ettikleri yerleri Osmanlı Devleti'ne geri vermesi kararlaştırılmıştır.⁸⁴ Bükreş Antlaşması'na göre Ruslar'ın işgal ettikleri Sohüm'u Osmanlı Devleti'ne bırakması gerekiyordu ancak Osmanlı arşivinden elde edilen belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Ruslar bu bölgeyi tamamen terk etmemişlerdir.⁸⁵ Dolayısıyla her ne kadar Bükreş Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'daki varlığı devam etmiş görünse de aslında fiili olarak Kafkasya bölgesi ve Sohüm'da Osmanlı varlığının son bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu durum 1828 – 1829 Osmanlı – Rus Savaşı'na kadar devam etmiş ve bu savaş sonucunda 14 Eylül 1829 tarihinde imzalanan Edirne Antlaşması ile son bulmuştur. Nitekim bu antlaşmayla beraber artık Osmanlı Devleti'nin Kafkasya bölgesindeki varlığı fiilen ve hukuken sonlanmış bulunmaktadır.⁸⁶

⁸⁰ Beygua, a.g.e., s. 55; Bilge, a.g.e., s. 79 – 80.

⁸¹ BOA, BŞM, BNE, 2/78 (25 Rebiü'l-evvel 1136 / 23 Aralık 1723).

⁸² Sohüm kale'nin inşa faaliyetleri, malzeme, yiyecek ve işçi tedariki, asker sevki gibi konular çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümünde detaylı bir şekilde anlatılacaktır.

⁸³ Aydın, Sohüm, s. 526.

⁸⁴ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789 – 2010)**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 8. Basım, DER Yayınları, İstanbul, 2010, s. 112.

⁸⁵ Aydın, Sohüm, s. 527.

⁸⁶ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, V, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1970, s. 120 – 121; Uçarol, a.g.e., s. 163 – 164; Gökçe, a.g.e., s. 244 – 246.

1.6.1. Karadeniz'in Kuzeydoğusunda Bir Ticaret Merkezi: Sohum

Günümüzde Abhazya'nın başkenti konumunda bulunan Sohum, tarihin en eski dönemlerinden itibaren karadan ve denizden gelen tüccarların buluşma noktasını oluşturmuştur. Strabon bu konu hakkında, Sohum'daki ticaret esnasında 70 farklı dil kullanıldığını kaydetmektedir.⁸⁷ Sohum'a önce Miletliler'in sonrasında Romalılar ve Cenevizlilerin uğramasıyla beraber, zaman zaman ticarete aksamalar yaşansa da bölgenin en önemli ve en büyük ticaret merkezi yine Sohum olmuştur. Hatta bu şehrin hem Abhaz ve Megrel halklarıyla yapılan ticaretin merkezi hem de soyluların siyasi ilişkilerini yürüttüğü bir merkez olması sebebiyle Ceneviz kaynaklarında Sohum *Porto Megrello* (*Megrel Kapısı*) olarak adlandırılmıştır.⁸⁸

Bölgeye Osmanlılar geldikten sonra da Sohum şehri, ticari merkez olma özelliğini sürdürmüştür. XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Kırm Hanlığı, Kefe, Sinop ve Samsun gibi limanlar üzerinden yapılan ticarete Sohum her zaman merkez konumunda olmuştur. Sadık Bilge XVI. yüzyılda Kırım'dan göç eden Yahudilerin de Sohum'a gelip yerleştiğini ve burada ticaret yaptıklarından bahsederek, özellikle terzilik, barut üretimi ve silah yapımıyla uğraştıklarını kaydetmektedir.⁸⁹

Sohum bölgesindeki ticaretin içeriğine geçmeden önce Abhazya bölgesinin genelindeki ekonomiden bahsetmek yerinde olacaktır. Abhazya bölgesinin temel geçim kaynağını tarımla birlikte hayvancılık oluşturmaktadır. Özellikle deniz kıyısında ürün çeşitliliğinin oldukça zengin olduğu söylenebilir.⁹⁰ Bölgenin dağlık olmasından kaynaklı olarak da yamaçlarda yaşayan insanlar daha çok hayvancılıkla uğraşmakta ve özellikle keçi ve koyun beslemektedirler. Beygua, eserinde Abhazların ticaret için ülke dışına çıktıklarından da bahsederek, Bizans, Roma ve Acem ülkelerine giden Abhazların o bölgelere, bal, balmumu, deri ve şarap götürdüklerini, oralardan ise aba, giysi, alet-edevat, kap-kacak ve silah satın alıp geldiklerini belirtmektedir.⁹¹

Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerde Abhazların Osmanlı diyarlarına gelerek özellikle tuz satın aldıklarını ve bu tuzu Abhazya'da sattıklarını kaydeden Beygua, Sohum'dan bahsederken bu bölgenin özelliğini köle ticareti olmaktan öteye geçemeyen şehir olarak belirtmektedir.⁹² Aynı şekilde Sadık Bilge de makalesinde bu noktaya değinerek, Abhazya'da esir ticaretinin oldukça yaygın olduğunu, Osmanlı tüccarlarının sattıkları mallara karşılık erkek ve kadın köleleri alarak Trabzon, Sinop, Samsun, Amasra limanları üzerinden Osmanlı ülkesine getirdiklerini vurgulamıştır. Bunun dışında Osmanlı tüccarlarının Abhazya'ya meşin, tuz, mih, tüfek, barut, kurşun, kılıç, bıçak,

⁸⁷ Tavkul, a.g.m., s. 15.

⁸⁸ Bilge, a.g.m., s. 702.

⁸⁹ Bilge, a.g.m., s. 703.

⁹⁰ Bu ürünler arpa, buğday, darı, keten, kenevir vs. şeklinde sıralanabilir. Bkz. Beygua, a.g.e., s. 35.

⁹¹ Beygua, a.g.e., s. 35.

⁹² Beygua, a.g.e., s. 51.

yay pazarladıkları, bunların karşılığında ise av kuşları, şimşir, bal ve balmumu satın aldıkları Osmanlı arşiv belgelerinde belirtilmektedir.⁹³ Bu noktada yapılan ticaretle ilgili farklı bilgiler de arşiv vesikalarında ortaya çıkmaktadır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin zaman zaman Abhazya ülkesi ile yapılan ticarete bir kısıtlama getirdiği görülmektedir. Ekim 1724 tarihli bir mühimme kaydında Tophane sakinlerinden tüccar ve gemi reislerinin Abhazya'da tuz ve sair eşya satışı gerçekleştirmek için bölgeye gittikleri ancak o bölgede evlenerek birkaç ay kaldıkları ve bölgede yaşayan Abhazların ticaretine mâni oldukları anlaşıldığından bu durumun derhal teftiş edilmesi gerektiği ve bir süre Abhazya bölgesine tuz ve sair malların satışının yasaklandığı, buna uymayanların ise cezalandırılacağı vurgulanmaktadır.⁹⁴ Yine farklı bir hükümde bazı gemi reislerinin Abhazya bölgesine giderek bölgede bir evlilik gerçekleştirmedeki amaçlarının, bölgeyle irtibatlarının kesilmemesi ve bölgeye peyderpey malzeme taşıyarak satmak olduğu belirtilerek bunun engellenmesi ve bu kişilerin hapsedilerek cezalandırılması istenmiştir.⁹⁵

⁹³ Bilge, a.g.m., s. 702.

⁹⁴ BOA, MD, Nr. 132, s. 105 (Evasıt-ı Muharrem 1137 / Ekim 1724).

⁹⁵ BOA, MD, Nr. 132, s. 139 (Evasıt-ı Safer 1137 / Ekim 1724)

İKİNCİ BÖLÜM

2. SOHUMKALE'DE İSTİHDAM VE MASRAFLAR

Sohumkale'de istihdam edilen görevliler, işçiler ve yapılan harcamalar gibi konulara geçmeden evvel, bölgenin önemine kısaca değinerek neden bu bölgede bir kale yapılma ihtiyacı duyulduğundan bahsetmek gerekir. Öncelikle belirtilmesi gereken husus, Sohumkale'nin inşasının XVIII. yüzyılın başlarında 1723 – 1729 yılları arasında gerçekleştiğidir. Dolayısıyla bu tarihlere bakıldığı zaman XVIII. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti, Batı'da Venedik, Avusturya ve Rusya gibi devletlerle mücadele ederken, Doğu'da ise Safeviler ile yoğun bir mücadele içerisine girmiştir. 1683 yılındaki II. Viyana Kuşatması'nın başarısızlıkla sonuçlanması, ardından 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin ağır bir yara alarak toprak kaybı yaşaması sonrasında artık taarruz gücü azalan Osmanlıların savunmaya ağırlık verdiği söylenebilir. Bunun için gerek Balkan coğrafyasında ve gerekse Kafkasya coğrafyalarında yeni kalelerin inşası ya da mevcut eski kalelerin yeniden tahkim faaliyetleriyle, Devletin savunma mekanizması güçlendirilmeye çalışılmıştır.

Konuyla bağlantılı olarak Doğu sınırlarını koruma altına almak isteyen Osmanlı Devleti, özellikle Kafkasya Bölgesi'nde önemli ve stratejik gördüğü bazı noktalarda yeni kale yapımına veya var olan eski kaleyi onarma yoluna gitmiştir. Bu bağlamda Faş ve Anakra Kalelerinin inşası ile çalışma konumunu teşkil eden Sohum Kalesi'nin inşa süreci zikredilebilir. Ancak bu kalelerin sadece Osmanlı Devleti'nin savunma mekanizmasını güçlendirmek için yapıldığını söylemek tam manasıyla doğru olmaz. Özellikle Sohum Kalesi'nin yapımı hakkında incelenen Arşiv belgelerinde, buradaki kale yapımının aslında bölgeyi tam anlamıyla otorite altına almak ve hakimiyeti güçlendirmek için yapıldığı görülmektedir. Nitekim belirtilen tarihlerde bölgede yaşayan Abhaz, Megrel ve Kozsak grupları, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor durumdan faydalanmak istemiş ve bölgede eşkıyalık faaliyetlerine girmiştir. Sohum şehrinin hem karadan hem de denizden yapılan ticaretin merkezi konumunda bulunması sebebiyle de eşkıyalık ve korsanlık faaliyetleri burada yoğunlaşmıştır. Söz konusu durumdan oldukça rahatsız olan yerli halk Osmanlı Devleti'nden bu duruma bir çare bulmasını istemiş ve dönemin hükümdarı Sultan III. Ahmet, bölgedeki eşkıyalık ve korsanlık faaliyetlerinin önlenmesi, ayrıca doğu sınırlarının da kontrol altında tutulması adına Sohum iskelesinde önceden var olan ancak harap halde bulunan kalenin yeniden yapılması emrini vermiştir. Böylece hem Osmanlı Devleti'nin savunma mekanizmasının güçlendirilmesi hem de bölgenin kontrol altına alınarak halkın can ve mal güvenliği sağlanması amaçlanmıştır.

Bu bilgiler ışığında çalışmamızın ikinci bölümünde Sohumkale'nin öncelikle keşfinin yapılması, sonrasında kalenin yapım aşamasında ne gibi yollara başvurulduğu, kale için gerekli olan malzemelerin, işçilerin belirlenmesi ve istihdam aşaması, işçiler için gerekli olan yiyecek tedarikinin sağlanması ve gerek kale binası gerekse işçiler için ihtiyaç duyulan ödemelerin ne şekilde yapıldığı detaylı bir şekilde aktarılmaya çalışılacaktır.

2.1. Sohum Kalesi'nin Keşfinin Yapılması

Yukarıda Sohum İskeleyi'nde mevcut bulunan ancak harap halde olan bir kalenin varlığından bahsedilmişti. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden elde edilen belgelerde bu var olan harap kale ve onun yerine yapılacak yeni kale ile ilgili şu ifadeler yer verilmektedir:

...Karadeniz canibinde Abaza kıyısında vakî' Abaza Beği Rüstem'in zabtında olan Sohum İskeleyi'nde mukaddema kal'a var iken mirur-ı zaman ile harab olub ancak iskele-i mezburede âtik kal'a yerinde müceddiden bir kal'a bina ve içine taraf-ı Devlet-i Âliyye'den muhafazasına vaz' ve ta'yin olununca muhass-ı cümle-i müsted'i olacak bir emr-i sevâb olmağla iskele-i mezburede kal'a bina olunacak mahale varub muayene ve binası tasmin olunan kal'anın ne veçhile binâ olunması münasib olduğunu müşâhede eylemen için bundan mukaddem irsâl olunan Gedüklü Ahmet Ağa ve Hasan Reis Hassa mi'marlarından Ya'kub Halife ve Mimar Mehmet Ağa kulları getirülüb iskele-i mezburun keyfiyeti kendülerinden su'al ve yapılacak kal'anın az asker ile muhafazası mümkün olub tarh-ı metbu' ve resm-i mergub üzere olması dahi müzakere ve amele ve mühimmatlarının ne mahallerden tedarik ihracı ehven idüğü istifsâr olundukda fi'l-vâki iskele-i mezburede harab olan âtik kal'anın yerine müceddiden bir kal'a yabdurulmasının vücuh ile elzem olduğunu taktır...⁹⁶

Bölgede yeni yapılacak olan kale inşasının nasıl yürütüleceği, ne gibi özelliklere sahip olacağı Gedüklü Ahmet Ağa, Hasan Reis, Hassa mimarı Ya'kub Halife ve Mi'mar Mehmet Ağa vasıtasıyla belirlenerek Devlet-i Âliyye'ye bildirilmiştir. Keşfi yapılan kale hakkında edindiğimiz bilgiler şu şekildedir:

❖ Yıldız tarafına yapılacak olan tabyalar kuleleriyle beraber daire şeklinde tulen 1200 zira', kaddi temeli 10 zira' ve arzen 4 zira' olmak üzere, kadden yeterli seviyeye ulaşıldığında üzerine toprak çekilerek, tabya ve bedenlerine çim döşettirilip, derinlik ihtiyacına göre hendek kazılarak bu hendeklerin temizlenmesi ve kazılan hendeğin önüne Şarampo yaptırılması kararlaştırılmıştır.

❖ Mecmu' kale duvarının dört köşe şeklinde 48.000 zira' olacağı ve bu sebeple gerekli olan amele, çerahor ve mühimmat-ı saire ile birlikte, imal olunacak arabaların üç aylık ücretlerinin ve masrafların tahmini olarak 30.379 kuruş tutacağı hesap edilmiştir.

⁹⁶ BOA, D. BŞM. BNE. d. 2/78 (25 Rebiü'l-evvel 1136 / 23 Aralık 1723)

❖Kale yapımına 1723 yılında başlanacağı ancak hendeklerin kazılması, toprakların nakli ve Şarampoların düzenlenmesi için Eyalet askerleri ile birlikte Çekdiri⁹⁷ sefinelerine ihtiyaç olduğu belirlenmiş, ayrıca Devlet-i Âliyye'den güvenilir bir bina emini ve yanına da usta bir mimarın verilerek, kale yapımı için bölgeye gönderilmesi düşünülmüştür.

❖Tüm bu nakliye işlemleri için ise yeterli sayıda Çekdiri, Kalyon⁹⁸ ve Firkâte⁹⁹ sefinelerinin tayin edilmesi, bu sefineler bölgeye vardıklarında taştan duvar yapılması mümkün olmazsa, Yıldız tarafına bir tabya yaptırılarak, eski kale yerine Şarampo çevrilip hendekler kazılması ve bu hendeklerden çıkacak olan toprakla Şarampoların doldurulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca tüm bu işlerin kış bastırmadan tamamlanması gerektiği vurgulanmıştır.

❖İlk aşamada İstanbul'dan üç kalfa ile 150 Duvarcı, kalfalarıyla beraber 150 Taş Kırıcı, 25 nefer Kireç Yakıcı, 11 nefer Sepetçi, gerekli olan keresteyi sağlamak için baltalarıyla birlikte 150 Baltacı gönderilmesi emredilmiştir. Bunlardan başka ayrıca bina hizmetinde çalıştırılmak üzere 300 nefer Rençber'in Trabzon, Gönnye, Giresun, Gümüşhane, Erzurum, Ahıska ve çevre bölgelerden toplanabilmesi için İstanbul'dan bir mübaşir tayin olduğu ve bu mübaşirin Gönnye mutasarrıfı ile Gümüşhane emini İsmail Ağa ile birlikte hareket ederek, her biri işlerinde mahir ustaların seçilmesine ve acilen Sohum'a gönderilmesine karar verilmiştir.

❖Nakliye işlemleri için tekerlekleri İstanbul taraflarından gönderilecek arabalar için yine Trabzon, Gönnye, Ahıska ve civarından çifti 15'er kuruştan olmak üzere 200 çift Öküz satın alınması ve yaptırılan bu arabaları sürmek için yine bahsedilen bu bölgelerden 150 Arabacı tedarik edilerek derhal bölgeye gönderilmesi gerektiği belirtilmiştir.

❖Tedarik edilen tüm malzemenin bina emini kaleye varmadan önce gönderilmesi ve hazır edilmesi vurgulanarak, püştüvanlık, hâtıllık ve iskelelik için gerekli olan 10.000 adet ağaç ve her bir adedi 6'şar zira' olmak üzere Şarampoluk yapımı için gerekli olan 8.000 adet kazığın bölge civarındaki dağlardan baltacılar tarafından temini ve yine bina emini kaleye varmadan önce gerekli olan kirecin yakılarak, taşların kırdırılması ve tamamen hazır edilmesi istenmiştir.

⁹⁷ Osmanlı Donanması'nda kürek ve yelken ile yürütülen gemilere Çekdiri ismi verilmektedir. Ancak Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerde Çekdiri kelimesi "Çekdirme" ya da "Çekdirir" gibi farklı şekillerde de kullanılmıştır. Bkz. İdris Bostan, **Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s. 83.

⁹⁸ Osmanlı Donanması'nın üç direkli yelkenli gemilerinden olan Kalyonlar, XV.-XVII. Yüzyıllar arasında daha çok nakliye amacıyla kullanılsa da savaş gemisi olarak kullanıldığı da bilinmektedir. Uzunlukları ise 43 – 75 Zira' arasında değişmekte olup, iki anbarlı olanlarda 58 – 80, üç anbarlı olanlarda ise 80 – 112 arasında top bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bostan, a.g.e., s. 94 – 95; Daha Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Alperen Aydın, **Sultanın Kalyonları Osmanlı Donanmasının Yelkenli Savaş Gemileri (1701 – 1770)**, Birinci Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2011, s. 49 – 66.

⁹⁹ Donanma'nın kürekli gemilerinden olan Firkateler 10 – 20 oturaklı ve her küreğini iki – üç kişinin çektiği gemilerdir. İnce donanma sınıfından olan firkateler, hareket kabiliyeti yüksek ve hızlı olması sebebiyle daha çok nehirlerde haber getirip götürmede kullanılmışlardır. Savaş zamanlarında ise Firkateler 80 – 100 levend taşıyabilmektedir. Bkz. Bostan, a.g.e., s. 83 – 84.

❖5 nefer Lağımıcı, 10 nefer Taş Yontucu, dört ocak şeklinde olmak üzere 12 nefer Demirci, 4 nefer Testereci, 4 nefer Burgucu, 2 nefer Fıçıcı, 4 nefer Bıçkıcı, 2 nefer Kömür Yakıcı, 20 nefer Marangoz ve 2 nefer Su Yolu Yapıcısını her biri işlerinde mahir olmak şartıyla Hassa mimarbaşının İstanbul'dan tedarik etmesi ve acilen sefinelerle birlikte Sohum'a göndermesi gerektiği vurgulanmıştır.

❖İnşa için ihtiyaç duyulan mühimmatın Cebehane ya da tersanede varsa tedarik edilmesi, yoksa satın alınarak yine hızlı bir şekilde hazırlanıp gemilerle bölgeye ulaştırılması kararlaştırılmıştır.

❖Trabzon civarından Keskin İsmail Ağa vasıtasıyla 6.000 adet ağaç kürek ile 3.000 adet ihlamur satın alınarak deniz yoluyla bölgeye ulaştırılması emredilmiştir.

❖Kırkkilise, Vize ve Pınarhisarı bölgelerine bir mübaşir gönderilerek yüz adet araba için gerekli olan 400 adet tekerleğin burada yaptırılması, ayrıca tekerlekleri ve mühimmatlarıyla beraber numunelik için *mükemmel* 10 adet öküz arabasının yine bölgeden tedarik edilecek olan işlerinde usta 15 nefer arabacı ile birlikte Bergos iskelesine nakledilmesi ve buradan sefineler ile birlikte bir an önce Sohum'a gönderilmesi belirtilmiştir.

❖Gerekli olan taş, kireç ve kereste naklinde kullanılmak için Sinop iskelesinde kalyon inşasına memur olan Canım Hoca Mehmet Paşa¹⁰⁰ tarafından 10 adet Tombaz¹⁰¹ gemilerinin yaptırılması ve mühimmatıyla beraber Sohum'a gönderilmesi emredilmiştir.

❖Sohum bölgesinde araba yapımı için gerekli olan kerestenin ve ırgatların (rençber) dahi bulunduğu haber verilerek, merkezden ve diğer bölgelerden gönderilen rençberlerin yanında, ücretleri bina emini tarafından verilmek şartıyla kale için çalıştırılabilecekleri vurgulanmıştır.

❖Daha önce bahsedildiği üzere bina emini kaleye varmadan önce gerekli olan taşın kırdırılması ve kirecin yaktırılarak hazır hale getirilmesi konusunun her şeyden daha önemli olduğu,

¹⁰⁰ Canım Hoca Mehmet Paşa'nın doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber, Mora Yarımadasındaki Peleponnes bölgesindeki Koron kasabasında doğduğu düşünülmektedir. Venediklilerle yapılan Mora Savaşı'nda esir düşerek yedi yıl boyunca kürek mahkûmu olarak yaşamış sonrasında Osmanlı Devleti'nin ödediği fidye karşılığında serbest bırakılmıştır. Kaptan-ı Derya İbrahim Paşa ve sonrasında Süleyman Paşa'nın yanında Kapudanlık yapan Canım Hoca, Osmanlı Devleti'nde 1714 – 1717, 1730 – 1731, 1733 – 1736 tarihlerinde üç kez Kaptan-ı Derya'lık görevinde bulunmuştur. Oldukça hareketli bir yaşamı bulunan Paşa, 1723 yılında Sinop'ta kereste ve diğer malzemeleri taşıyabilecek Tombaz gemilerinin yapımına memur edilmiştir. Nitekim konumuzla ilgili olarak belirtildiği üzere Sohum Kalesi'ne taşınacak malzemelerin nakli için de 10 adet Tombaz inşa etmesi kendisinden istenmiştir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Meltem Aydın, "Kaptan-ı Derya Canım Hoca Mehmet Paşa", **bilig (Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi)**, 77, Ankara, 2016, s. 28 – 40.

¹⁰¹ İnce donanma sınıfında yelkeni, ikişer demiri ve kürekleri bulunan Tonbaz gemileri, güvertesiz ve altı düz olması sebebiyle sığ sularda rahatlıkla kullanılabilecek kayıklar olarak belirtilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bostan, a.g.e., s. 92.

ayrıca tüm bu işleri yapmaya vazifeli olan mübaşire söz konusu hususlarda yardımcı olması için güvenilir bir kişinin mimar ve mübaşirin yanına tayin edilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁰²

Yukarıda bahsi geçen malzemeler ve tedarik edilecek olan işçilerin üç aylık ücretlerinin toplamı 30.379 kuruş olarak hesaplanmıştı. Dahası aynı belgede bu malzemelerin neler olduğu ve kaç adet olduğu, tedarik edilecek olan işçilerin miktarları, alacak oldukları ücretleri ve hangi bölgelerden temin edilecekleri detaylı bir şekilde belirtilmiştir. Açıklayıcı olması sebebiyle bahsi geçen bu malzeme ve çeşitli alanlarda uzmanlaşmış işçiler aşağıda iki ayrı tablo şeklinde belirtilmeye çalışılmıştır.

Tablo 1: 23 Aralık 1723 Tarihli Belgede Belirtilen Kale Yapımı İçin Gerekli Olan Malzeme Listesi¹⁰³

Malzeme Adı	Malzeme Miktarı
Tobra (Torba)	8.000 Adet
Urgan-ı Salur	3.000 Adet
Kabza-i Kazma	1.000 Adet
Kabza-i Balta	1.000 Adet
Çelikli Ahen Balta	600 Adet
Koğa-i Ham	500 Adet
Kazma-i Lağımçı	500 Adet
Külünk-i Ferhâdi	250 Adet
Ahen Çekiç	100 Adet
Demir Tarak	50 Adet
Lağım Burgusu	30 Adet
Barut-ı Siyah	200 Kantar
Tahta-i Kurşun	10 Kantar
Revgan-ı Pezîr	10 Kantar
Revgan-ı Zeyd	10 Kantar
Fitil-i Mısırî	10 Kantar
Gârar-ı Seklem	400 Çift
Taş	240.000 Çeki (Beher zira' 5 Çeki)
Kireç	72.000 Kantar (Beher zira' 1,5 kantar)
Kum	192.000 Kesel (Beher zira' 4 Kesel)
Ağaç	10.000 Adet
Kazık	8.000 Adet
Tonbaz Gemi	10 Adet
Öküz Arabası	10 Adet
Araba Tekerleği	400 Adet

¹⁰² BOA, D. BŞM. BNE. d. 2/78 (25 Rebiü'l-evvel 1136 / 23 Aralık 1723)

¹⁰³ BOA, D. BŞM. BNE. d. 2/78 (25 Rebiü'l-evvel 1136 / 23 Aralık 1723); BOA, MAD, 5340, s. 870 (16 Cemaziye'l-Evvel 1136 / 11 Şubat 1724).

Tablo 2: 23 Aralık 1723 Tarihli Belgede Belirtilen Kale Yapımında Çalışacak İşçilerin Listesi¹⁰⁴

İşçi	Nefer	Kalfa	Gün	Akçe
Duvarcı	150	3	90	556.200
Taş Kırıcı	150	3	90	556.200
Lağımçı	4	1	90	19.800
Kireç Yakıcı	20	5	90	99.000
Taş Yontucu	9	1	90	37.800
Demirci	12	-	90	43.200
Testereci	2	-	90	7.200
Burgucu	2	-	90	7.200
Fıçıcı	2	-	90	7.200
Sepetçi	10	1	90	41.400
Kömür Yakıcı	2	-	90	7.200
Marangoz	19	1	90	73.800
Baltacı	150	-	90	270.000
Su Yolu Yapıcı	2	-	90	10.800
Rençber	300	-	90	540.000
Bıçkıcı	4	-	90	14.400
Arabacı	15	-	90	40.500
YEKÜN	853	15	90	2.331.900

Yukarıda belirtilen işçiler hakkında açıklanması gereken husus bu işçilerin nefer ve kalfalarının ve hatta her işçinin günlük olarak aynı ücreti almamalarıdır. İncelenen Arşiv belgelerinde kalfalar genellikle günlük olarak 60 akçe alırken, neferler ise günlük 40 akçe almaktadır. Ancak bu durum işçilerin meslek gruplarına göre de değişiklik göstermektedir. Nitekim bir nefer Rençber, Baltacı, Marangoz günlük 20 akçe alırken, Duvarcı, Taş Kırıcı, Lağımçı, Kireç Yakıcı, Taş Yontucu, Demirci, Testereci, Burgucu, Fıçıcı, Sepetçi, Bıçkıcı ve Kömür Yakıcı 40 akçe, kalfaların hepsi ise günlük olarak 60 akçe kazanmaktadır.¹⁰⁵

2.2. Kale Bina Eminlerinin Tayinleri

2.2.1. Erzincanî Yusuf Bey'in Bina Emmini Olarak Tayini

Sohum Kalesi'nin keşfi tamamlandıktan sonra, keşifte belirtildiği üzere inşa faaliyetlerini en hızlı şekilde yürütebilmek için bölgeye bir Bina Emmini'nin atanması kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda Osmanlı Arşivlerinden elde edilen belgeler ışığında Sohum Kalesi Bina Eminliği görevine Erzincanî Yusuf Bey'in 1724 tarihinde atandığı görülmektedir. Yusuf Bey kaleye giderken kendisine Meşk, Musluk ve Çerke verildiği ve ayrıca kaleye vardıktan sonra kaledeki ameleler için gerekli olan Peksimet ve Nân (Ekmek) hazırlanabilmesi için lazım olan Ekmekçi Fırını

¹⁰⁴ BOA, D. BŞM. BNE. d. 2/78 (25 Rebiü'l-evvel 1136 / 23 Aralık 1723); BOA, MAD, 5340, s. 870 (16 Cemaziye'l-Evvel 1136 / 11 Şubat 1724).

¹⁰⁵ BOA, D. BŞM. BNE. d. 2/78 (25 Rebiü'l-evvel 1136 / 23 Aralık 1723); BOA, MAD, 5340, s. 870 (16 Cemaziye'l-Evvel 1136 / 11 Şubat 1724).

malzemelerinden 5 çift Meşk, 10 Oturtma, 5 Musluk, 5 Çerke-i Sekban (Sekban Çadırı) ve 2 Açık Çeşme'nin Cebehâne-i Âmire'den gönderileceği kararlaştırılmıştır. Bunun dışında 2 adet Fırın'ın da İstanbul'dan temin edilerek, kale inşası için görevlendirilen ameleler ile birlikte kaleye ulaştırılması planlanmıştır.¹⁰⁶

Bina Emmini olarak tayin edilen Erzincanî Yusuf Bey'e kendi masrafları için günlük 10 kuruştan 100 günlük ücreti olan 1000 kuruş peşin olarak ödenmiş ve 100 günden sonra çalıştığı her gün için yine günlük 10 kuruşu bina masrafları için verilen akçeden karşılması istenmiştir.¹⁰⁷ Yusuf Bey'in bölgeye gitmesi konusunda ise Kaptan-ı Derya Vezir Mustafa Paşa'ya bir emir gönderilerek, Sohum Kalesi Bina Eminliği'ne Yusuf Bey'in atandığı, Yusuf Bey'in kara yoluyla Trabzon'a varacağı ve buradan da münasip bir gemiyle Sohum Kalesi'ne ulaştırılması gerektiği bildirilmiştir. Ayrıca Yusuf Bey'in kış mevsimlerinde Kale'de bulunmadığı dönemlerde Kale'nin korunması mühim olduğundan, Donanmay-ı Hümâyûn gemilerinden 5 kıt'a Kancabaş¹⁰⁸ ve 5 kıt'a Firkâte'nin bölgeye gönderilerek Kale'yi muhafaza etmeleri gerektiği belirtilmiştir.¹⁰⁹

Değnilmesi gereken bir diğer husus da Bina Emmini tayin edilen Yusuf Bey'e, Sohum bölgesinde bulunan Abaza Beylerine ilbâs ve iksa olunması için 5 adet A'la ve 5 adet Kuşaklık olmak üzere 10 adet Hil'at verildiği de belgelerle sabittir.¹¹⁰ Nitekim bölgenin ve kale yapımı sırasında kalenin ve işçilerin korunması adına Abaza Beylerine bu tarz hil'at'ların gönderildiği bilinmektedir.

2.2.2. Bina Emmini Olarak Mustafa Efendi'nin Tayini

Yukarıda Sohum Kalesi'nin keşfi yapıldıktan sonra 1724 yılında kaleye Bina Emmini olarak Yusuf Bey'in tayin edildiği belirtilmişti. Yaklaşık 2 yıl boyunca Bina Emmini olarak görev yapan Yusuf Bey, 1725 yılında vefat edince yerine güvenilir başka bir kişinin Bina Emmini olarak atanması gerekliliği doğmuştur. Bu bağlamda yine Arşiv belgelerinden elde edilen bilgiler ışığında 14 Kasım 1725 tarihli bir belgede Yusuf Bey'in vefat ettiği ve yerine Eski Edirne Bostancıbaşısı olan Mustafa Efendi'nin atandığı beyan edilmiştir. Yine aynı belgede iki farklı hüküm göze çarpmaktadır. Bunlardan bir tanesi doğrudan Mustafa Efendi'ye gönderilirken, diğer hüküm ise Faş Muhafızı olan Vezir Mirza Mehmet Paşa'ya gönderilmiştir.¹¹¹

¹⁰⁶ BOA, D. BŞM. BNE. d. 3/13 (14 Cemâziye'l-Âhir 1136 / 10 Mart 1724); BOA, MAD, 5340, s. 886 (16 Cemâziye'l-Âhir 1136 / 12 Mart 1724).

¹⁰⁷ BOA, D. BŞM. BNE. d. 3/21 (16 Cemâziye'l-Âhir 1136 / 12 Mart 1724).

¹⁰⁸ Osmanlı Devleti'nin ince donanmasında yer alan Kancabaş gemileri, kanca şekline benzediği için bu adı almıştır. Nehirler üzerinde rahatça hareket etme özelliğine sahip bu gemiler özellikle sığ olan yerlerde çeşitli zahire, asker, mühimmat ve cephan taşıma hizmetleri için kullanılmışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bostan, a.g.e., s. 90 – 91.

¹⁰⁹ BOA, D. BŞM. BNE. d. 3/18 (16 Cemâziye'l-Âhir 1136 / 12 Mart 1724); BOA, MAD, 5340 s. 875 (16 Cemâziye'l-Âhir 1136 / 12 Mart 1724).

¹¹⁰ BOA, D. BŞM. BNE. d. 3/19 (16 Cemâziye'l-Âhir 1136 / 12 Mart 1724); BOA, MAD, 5340, s. 885 (16 Cemâziye'l-Evvel 1136 / 12 Mart 1724).

¹¹¹ BOA, C. AS, 585/24639 (8 Rebiü'l-evvel 1138 / 14 Kasım 1725); BOA, MAD, 5340, s. 902 (8 Rebiü'l-Evvel 1138 / 14 Kasım 1725).

Gönderilen hükümlerin içeriğine bakıldığında, öncelikle Mustafa Efendi'ye hitap eden hükümde, bina masrafları için bir önceki Bina Emini Yusuf Bey'e merkezden belirli tarihlerde 12.500 kuruş, ardından ise 7.500 kuruş aktarıldığı, bunun dışında İstanbul, Bergos ve Trabzon iskeleleri vasıtasıyla 9.000 kile dakik ile 3.000 kantar peksimetin ulaştırıldığı belirtilmiştir. Ayrıca Abaza Beyleri'ne hil'at olarak çeşitli malzemelerin gönderildiği, sonrasında ise Yusuf Bey'in vefat ettiği ve kendisine gönderilen meblağın bir kısmı olan 7.500 kuruşun Faş kalesinde Mirza Mehmet Paşa tarafından tutulduğu bildirilmiştir. Kale inşasının ertelenmemesi için acil olarak yeni bir Bina Emini tayin edilmesi gerekliliğinden bahsedilerek, Mustafa Efendi'ye Sohüm Kalesi Bina Eminliği'ne atandığı beyan edilmiştir. Kendisinden kesinlikle verilen görevi aksatmadan yürütmek için derhal kaleye gitmesi ve kale inşasının bir an evvel tamamlanması istenmiştir.¹¹²

Mirza Mehmet Paşa'ya yollanan hükümde ise yine Yusuf Bey'in vefat ettiği bildirilerek, Mustafa Efendi'nin kaleye Bina Emini olarak atandığı haberi verilmekle birlikte, Yusuf Bey zamanında gönderilen 12.500 kuruşun bir kısmının bina işleri için kullanılmadığının tespit edildiği ve bu meblağın Yusuf Bey'in adamlarından tahsil edilmesi gerektiği vurgulanarak, Mirza Mehmet Paşa'nın bu tahsilatı gerçekleştirmesi ve Bina Emini olarak atanan Mustafa Efendi'ye teslim etmesi emredilmiştir.¹¹³

Mustafa Efendi Bina Emini olarak tayin edildikten sonra hemen işe koyularak binanın hızla tamamlanması için çalışmalara başlamıştır. Öncelikle selefi Yusuf Bey döneminde inşa edilen yapıları kayıt altına alan Mustafa Efendi, kendi dönemindeki işçilerin de kaç kişi oldukları hangi dönemlerde ne kadar maaş aldıkları gibi kayıtları da özenle tutmuştur. Bu konular ilgili kısımda detaylı bir şekilde aktarılacaktır. Mustafa Efendi ile ilgili göze çarpan bir husus ise 27 Temmuz 1727 tarihli belgede bahsi geçen Bina Emini değişikliğidir. Sohüm Kalesi Bina Emini Mustafa Efendi ile Soğucak Kalesi Bina Emini Mehmet Bey'e gönderilen hükümlere göre; Mustafa Efendi'nin Sohüm Kalesi'nden Soğucak Kalesi'ne, Mehmet Efendi'nin ise Soğucak Kalesi'nden Sohüm Kalesi'ne tayin edildiği anlaşılmaktadır. Ancak Soğucak Kalesi Bina Emini olan Mehmet Efendi'nin Âsitane-i Saadet'e gönderdiği mektupta kendisinin yine Soğucak Kalesi'nde kalarak, inşa faaliyetlerini 1727 yılının Ekim ayına kadar tamamlayacağını bildirmesi üzerine bu yer değişikliğinden vazgeçilerek, Sohüm Kalesi'nde yeniden Mustafa Efendi'nin ve Soğucak Kalesi'nde Mehmet Efendi'nin Bina Emini olarak kalmasına karar verilmiştir.¹¹⁴ Nitekim bundan sonra Sohüm Kalesi'ndeki inşa faaliyetleri tamamen Mustafa Efendi tarafından yürütülmüş ve bu faaliyetler yine onun döneminde tamamlanmıştır.

¹¹² BOA, C. AS, 585/24639 (8 Rebiü'l-evvel 1138 / 14 Kasım 1725).

¹¹³ BOA, C. AS, 585/24639 (8 Rebiü'l-evvel 1138 / 14 Kasım 1725).

¹¹⁴ BOA, MAD, 9916, s. 301 – 303 (8 Zi'l-Hicce 1139 / 27 Temmuz 1727).

2.3. Kale Yapımında Çalışacak İşçilerin Tedarik Edilmesi

Sohum Kalesi'nin keşfi tamamlandıktan sonra bölgeye bir bina emini tayin edilmiş ve bundan sonra yapılan ilk iş ise kalede çalışacak işçilerin temin edilmesi olmuştur. Fakat burada belirtilmesi gereken bir husus da bölgeye bina emini olarak Yusuf Bey'in atanmasından önce işçi tedarikinin başladığıdır. Bu bağlamda incelenen arşiv belgelerinde söz konusu yıllarda değişik meslek gruplarına mensup işçilerin kalede istihdam edildiği anlaşılmaktadır. Bu işçilerin hangi bölgelerden temin edildikleri ve ne kadar ücretle kale yapımında çalıştıkları gibi konular tespit edilmiştir. Ancak bu bölümde işçilerin aldıkları maaşlara pek fazla değinilmeden, kimlerin kalede çalıştığı ve hangi bölgelerden ne kadar işçinin temin edildiği açıklanmaya çalışılacaktır.

Öncelikle bina emini kaleye tayin edilmeden önce İstanbul'daki yetkililer işçileri temin ederek, hazırlıkların tamamlanmasını istemiştir. Nitekim 5 Mart 1724 tarihli kayıttan elde edilen bilgilere göre Erzurum Valisi, Gönye Sancağı Mutasarrıfı, Trabzon Mütessellimi ve buralardaki kadılara, Gümüşhane Emini İsmail Bey'e ve Trabzon Gümrük Emini Ömer Bey'e hükümler gönderilerek inşa sürecinde bizzat sorumlu oldukları bildirilmiştir. Böylece İstanbul'dan 3 nefer Duvarcı kalfası irsal olunacağı ancak bundan başka 150 nefer Duvarcı, kalfalarıyla beraber 153 nefer Taş Kırıcı, Kereste imali için 150 nefer Baltacı, 25 nefer Kireç Yakıcı, 11 Nefer Sepetçi ve 300 nefer Rençber'in ücretleri bina emini tarafından verilmek suretiyle, Batum, Gönye, Trabzon, Giresun, Ahıska, Erzurum, Gümüşhane ve civar merkezlerden tedarik edilmesi ve bunların acilen Sohum Kalesi'ne gönderilmesi istenmiştir.¹¹⁵ Belirtilen bu işçilerin tedarik edilmesine derhal başlanmış ve hangi bölgelerden hangi işçilerin temin edildiği ve bu işçilerin sayılarının ne kadar olduğu belgelerde belirtilmiştir. Buna göre: Erzurum'dan 50 Duvarcı, 50 Taş Kırıcı, 50 Baltacı, 5 Kireç Yakıcı, 3 Sepetçi ve 60 Rençber olmak üzere toplam 218 nefer; Ahıska'dan 30 Duvarcı, 33 Taş Kırıcı, 30 Baltacı, 5 Kireç Yakıcı, 2 Sepetçi ve 60 Rençber olmak üzere toplam 160 nefer; Gümüşhane'den 20 Duvarcı, 20 Taş Kırıcı, 20 Baltacı, 5 Kireç Yakıcı, 2 Sepetçi ve 60 Rençber olmak üzere toplam 127 nefer; Trabzon'dan 40 Duvarcı, 40 Taş Kırıcı, 40 Baltacı, 8 Kireç Yakıcı, 2 Sepetçi ve 60 Rençber olmak üzere toplam 190 nefer; Gönye'den 10 Duvarcı, 10 Taş Kırıcı, 10 Baltacı, 2 Kireç Yakıcı, 2 Sepetçi ve 60 Rençber olmak üzere toplam 94 nefer temin edilmiştir. Böylece ilk aşamada inşaat için toplam 789 neferin vazifelendirildiği belirlenmiştir.¹¹⁶ Bu noktada dikkat çeken husus ise bahsedilen bu işçilerin bölgeye gönderilmesindeki birtakım problemlerdir. Bu işçilerin, mevsimin kış olması ve gidecekleri mesafenin uzak olması sebebiyle kendilerine verilecek olan harcırahtan bir miktar almadıkça kaleye gitmek istemedikleri İstanbul'a bildirilmiş ve harcırahlarından bir miktar kendilerine verilmesi için izin istenmiştir. Ayrıca işçilerin tedarik edildiği bölge halkının henüz bu işe alışık olmadığı ve yolda firar etmelerinin göz önünde bulundurulması gerektiği de bildirilerek İstanbul'dan bir miktar duvarcı,

¹¹⁵ BOA, D. BŞM. BNE. d. 2/85 (9 Cemâziye'l-Âhir 1136 / 5 Mart 1724); BOA, MAD, 5340, s. 871 – 872 (16 Cemâziye'l-Âhir 1136 / 12 Mart 1724).

¹¹⁶ BOA, MAD, 5340, s. 877 (9 Rebiü'l-Âhir 1136 / 6 Ocak 1724); BOA, D. BŞM. BNE. d. 2/90 (16 Rebiü'l-Âhir 1136 / 14 Ocak 1724); BOA, D. BŞM. ESM. d. 3/28 (22 Cemâziye'l-Âhir 1136 / 18 Mart 1724).

taş kırıcı ve kireç yakıcı gönderilmesi gerektiği belirtilmiştir. Nihayetinde kale yapımının aksamaması açısından gidecek olan işçilere nefer başına 10'ar kuruş verilmesi kararlaştırılmış ve bunların Erzurum ve Ahıska hissesine düşenlerin Erzurum gümrükçüsü El-Hac Osman tarafından, Gümüşhane amelesi için gerekli olan ücretin Keskin İsmail Ağa tarafından, Trabzon ve Gönnye'den ihraç olunan işçiler için Trabzon Gümrük Emini Ömer Ağa ve Gönnye mutasarrıfı olan Mustafa Ağa tarafından karşılanması emredilmiştir.¹¹⁷ Yine bahsedilen bölgelerden, Vize, Pınarhisarı ve Kırkkilise bölgelerinde yaptırılacak olan arabalara koşulmak üzere 200 çift Camus Öküzü satın alınması ve bu arabaları sürmek için 150 nefer Araba sürücüsünün de buralardan temin edilmesi kararlaştırılmıştır. Araba sürücü ücretlerinin Bina Emini tarafından verilmesi gerektiği belirtilirken, Camus Öküzü ücretlerinin ise Sivas avarız ve nüzul malından tedarik edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.¹¹⁸ Ayrıca Sivas mütesellimi ve avarız tahsildarına da bir hüküm gönderilerek bu durum kendilerine bildirilmiştir.¹¹⁹

Yukarıda bahsedilen işçiler dışında İstanbul'dan gönderilen işçilerin de kayıtları ve bunların hangi bölgede ikamet ettikleri, alacakları ücretler belgelerde mevcuttur. Bu bağlamda İstanbul'dan 19 nefer ve 1 kalfa olmak üzere 20 Marangoz, 9 nefer ve 1 kalfa olmak üzere 10 Taşçı, 3 kalfa Hamamcı, 4 ocak ve her ocaktan 3'er nefer olmak üzere 12 nefer Demirci, 2 nefer Kömürçü, 4 nefer Bıçkıcı, 2 nefer Su Yolu Yapıcı, 2 nefer Fıçıcı, 5 nefer Hazineci, 2 nefer Testereci ve 2 nefer Burgucu olmak üzere 64 neferin üçer aylık ücretleri olan toplamda 2.360 kuruş peşin verilerek bölgeye irsal olunmaları istenmiştir.¹²⁰ Aynı döneme ait farklı bir belgede ise İstanbul'dan 19 nefer ve 1 kalfa olmak üzere 20 Marangoz, 2 Burgucu, 2 Testereci, 2 Su Yolu Yapıcı, 10 Taş Yontucu, 3 Duvarcı Kalfası, 4 Bıçkıcı, 5 Hazineci, 4 ocak olmak üzere 12 Demirci ve 2 Kömürçü olmak üzere toplam 62 işçi bölgeye sevk edilmiştir. Bu sevk edilen işçilerin üç aylık toplam ücretleri ise 2.290 kuruş olarak hesaplanmıştır. Bunlardan başka ise 2 adet Fıçıcı'nın da kaleye gönderildiği belgede kaydedilmiştir. Bu 2 adet fıçıcının üç aylık ücretleri ise 70 kuruş etmektedir.¹²¹

Gerek İstanbul'dan ve gerekse diğer mahallerden tedarik edilen tüm bu işçilerin ücretleri ve ayrıca taş ve kireç vs. malzemelerin tedariki için 14.860 kuruşun Bina Emini Yusuf Bey'e gönderildiği Hâzine-i Âmire defterlerine kaydedilmiştir. Ancak bu ücretin tamamıyla yeterli olmadığı Yusuf Bey tarafından İstanbul'a bildirilmiş olacak ki Hâzine-i Âmire'den bunun dışında 5.000 kuruş daha bir mübaşir vasıtasıyla kendisine gönderilmiş ve bununla birlikte gerekli olan işçi

¹¹⁷ BOA, D. BŞM. ESM. d. 3/28 (22 Cemâziye'l-Âhir 1136 / 18 Mart 1724).

¹¹⁸ BOA, D. BŞM. BNE. d. 2/88 (9 Rebiü'l-Âhir 1136 / 6 Ocak 1724); BOA, D. BŞM. BNE. d. 3/43 (11 Şevvâl 1136 / 3 Temmuz 1724).

¹¹⁹ BOA, D. BŞM. BNE. d. 3/2 (17 Rebiü'l-Âhir 1136 / 14 Ocak 1724).

¹²⁰ BOA, D. BŞM. BNE. d. 2/90 (16 Rebiü'l-Âhir 1136 / 14 Ocak 1724); Ayrıca bahsedilen işçilerin İstanbul'un hangi bölgelerinden gönderildiğini görmek için bkz. BOA, D. BŞM. BNE. d. 3/37 (15 Receb 1136 / 9 Nisan 1724).

¹²¹ BOA, D. BŞM. BNE. d. 3/36 (15 Receb 1136 / 9 Nisan 1724).

ücretlerinin ödenmesi, bir an önce kale yapımının tamamlanması gerektiği gönderilen hükümde vurgulanmıştır.¹²²

Sohum Kalesi'nde çalıştırılacak işçiler sadece bunlarla sınırlı kalmayıp, bahsedilen bölgelerin dışından da işçi temini yoluna gidilmiştir. Nitekim Edirne Bostancıbaşısı ve Edirne Kadısına yazılan bir hükümde bina hizmetinde imal olunmak üzere Edirne, Arnavutköy ve Üsküdar nahiyelerinden 4 nefer Kalfa ve 100 nefer olmak üzere toplam 104 nefer Taş Kırıcı'nın tedarik edilmesi emredilmiştir. Belirtilen neferlere günlük 40 akçe, kalfalara ise günlük 60 akçe verileceği belirtilerek, iki aylık ücretlerinin toplamı olan 4.240 akçe ve iki aylık ücretleri olan 2.120 kuruşun Edirne Kazası âvarız ve nüzul malından tahsil edilmesi gerektiği bildirilmiştir.¹²³ Edirne Bostancıbaşısı ve Dimetoka Kadısına gönderilen başka bir hükümde Sohum Kalesi bina hizmetinde imal olunmak için Duvarcı amelesine ihtiyaç olduğu, bu sebeple 100 nefer Duvarcı ile 2 kalfanın Dimetoka kazası ile Ortaköy'den tedarik olunması istenmiştir. Tedarik edilecek 100 nefere günlük 40'ar akçe, kalfalara ise 60'ar akçe verileceği belirtilerek toplam 4.120 akçe ve 2 aylık ücretleri olan 2.060 kuruşun Dimetoka Kazası âvarız ve nüzul malından tahsil edilmesi istenmiştir. Ayrıca bu işçilerin bir an önce tedarik edilerek İstanbul'a irsal olunması gerektiği ve sonrasında İstanbul'dan gemilerle kaleye gönderileceği vurgulanmıştır.¹²⁴ Dimetoka kazasından tedarik edilecek olan işçilerin ise özellikle Gümülcine, Fere ve Uzunköprü mıntıklarından seçildiği de belgelerde açıklanmaktadır.¹²⁵ Bu konuyla ilgili olarak Sohum Kalesi Bina Emni olan Yusuf Bey'e gönderilen bir hükümde Dimetoka ve Ortaköy'den tedarik edilen Duvarcılar ile Edirne, Arnavutköy ve civarından tedarik edilen Taş Kırıcıların İstanbul'dan Kalyonlar ile kaleye gönderildiği, bu işçilerin 90 günlük ücretlerinin ise peşin olarak kendilerine verildiği belirtilmiştir. Kalede 90 günden fazla çalışacakları her gün için kalfalarına günlük 60, ustalarına ise günlük 40 akçe olmak üzere yevmiye verilmesi gerektiği emredilmiştir.¹²⁶ Ancak kaleye gidecek olan kalyonların bölgeyi iyi bilen kılavuzlara ihtiyaçları olduğu, Karadeniz kıyısında İstanbul'dan Trabzon ve Sohum'a kadar olan bölgedeki iskele eminlerine ve bölge ileri gelenlerine iletilerek bu ihtiyacın giderilmesine dikkat çekilmiştir.¹²⁷ Ayrıca yine Kefe kadısı ve mütesellimine gönderilen hükümde de Sohum Kalesi'ne gidecek olan Çekdiri gemileri için bölgeyi tanıyan kılavuzlara ihtiyaç duyulduğu ve bunların Kefe bölgesinden temin edilmesi gerektiği belirtilmiştir.¹²⁸

Dimetoka Kazası ve Ortaköy'den tedarik edilen 102 nefer Duvarcı amelenin hepsinin isimleri Dergâh-ı Âli Gedüklülerinden İsmail Ağa eline verilen neferat defterinde kayıtlı olduğu, bunlardan

¹²² BOA, C. AS. 650/27323 (18 Zi'l-kâde 1136 / 8 Ağustos 1724)

¹²³ BOA, C. AS. 128/5699-A (20 Cemâziye'l-evvel 1137 / 4 Şubat 1725)

¹²⁴ BOA, C. AS. 128/5699-B (20 Cemâziye'l-evvel 1137 / 4 Şubat 1725); BOA, MAD, 5340, s. 894 (20 Cemâziye'l-Evvel 1137 / 4 Şubat 1725).

¹²⁵ BOA, MAD, 5340, s. 894 (27 Receb 1137 / 11 Nisan 1725).

¹²⁶ BOA, MAD, 9913, s. 301 – 302 (29 Receb 1137 / 13 Nisan 1725).

¹²⁷ BOA, MD, Nr. 132, s. 242 (Evasıt-ı Şa'ban 1137 / Nisan 1725); BOA, MD, Nr. 136, s. 75 (Evâsıt-ı Şevvâl 1142 / Mayıs 1730).

¹²⁸ BOA, MD, Nr. 132, s. 255 (Evâhir-i Şa'ban 1137 / Nisan 1725)

7 tanesinin Müslüman, geri kalanının gayrimüslim olduğu belgelerde zikredilmektedir.¹²⁹ Belirtilen işçiler ile ilgili olarak belgelerde geçen bir diğer husus ise işçilerin alacakları olmuştur. Nitekim belirtilen işçilerden 77 kişinin akçesinin henüz verilmediği ve verilecek olan ücretin toplamda 645 kuruş olarak hesaplandığı kaydedilmiştir.¹³⁰

Edirne, Arnavutköy, Dimetoka ve Ortaköy bölgelerinden takip eden yıllarda farklı işçilerin tedarik edildiği de görülmektedir. Buna bağlı olarak Edirne ve Arnavutköy bölgesinden 1 nefer kalfasıyla beraber 21 taş kırıcı, 1 nefer kalfasıyla 21 nefer taş yontucu, yine 1 nefer kalfasıyla 21 nefer kireççi ve 2 nefer araba yapıcısının Sohum Kalesi'ne gönderildiği anlaşılmaktadır. Tedarik edilen işçilerin ikişer aylık ücretleri peşin verilmek üzere toplamda 1.330 kuruş Edirne cizyesi malından temin edilmiştir. Dimetoka ve Ortaköy bölgelerinden ise 2 nefer kalfasıyla beraber 100 nefer Duvarcı tedarik edildiği ve bu işçilerin ikişer aylık peşin ücretlerinin 2.020 kuruş olarak hesaplandığı kaydedilerek, bu ücretin Dimetoka cizyesi malından verilmesi gerektiği kararlaştırılmıştır.¹³¹

Bina Emîni Yusuf Bey'e gönderilen başka tarihli bir belgede ise Edirne ve Dimetoka caniplerinden ihraç edilen ameleden başka İstanbul'dan 71 nefer amele esnafının Kalyonlara bindirildiği ve kaleye gönderildiği belirtilmektedir. Bahsedilen bu 71 nefer amele esnafı Mimar Mehmet Ağa marifetiyle belirlenen 24 nefer ve 1 kalfa olmak üzere 25 Marangoz, 20 nefer ve 5 kalfa olmak üzere 25 Kireççi, 9 nefer Demirci, 4 nefer Kömürçü, 4 nefer Bıçkıcı, 2 nefer Testereci, 1 nefer Burgucu, 1 nefer Keserci'den oluşmuştur. Bu işçilerin toplam ücreti ise 2.605 kuruş olarak hesaplanmıştır.¹³² Ayrıca amelelerin üçer aylık ücretlerinin peşin olarak kendilerine verildiği, üç aydan sonra kaç gün çalışırlarsa ücretlerinin bina masrafları için gönderilen meblağdan temin edilerek kendilerine verilmesi istenmiştir.¹³³ Yine Sohum Kalesi yapımında kullanılmak üzere tuğla ve kiremite ihtiyaç duyulduğu ve bu malzemelerin Gönnye kazasındaki Tuğla ve Kiremit Kârhanelerinden tedarik edilmesi için İstanbul'dan 3 nefer Tuğlacı ve 3 nefer Kiremitçi Gönnye kazasına gönderilmiş ve burada tuğla ve kiremit işlemleri, sonrasında bu malzemeleri Sohum Kalesi'ne göndermeleri ifade edilmiştir.¹³⁴

Yukarıda mevcut Bina Emîni olan Yusuf Bey'in vefat ettiği ve yerine eski Edirne Bostancıbaşı olan Mustafa Efendi'nin tayin edildiği belirtilmişti. Dolayısıyla bundan sonra yapılacak olan işçi tedarikleri ile ilgili belgelerde de hükümlerin Mustafa Efendi'ye yazıldığı görülmektedir. Nitekim 22 Nisan 1726 tarihli Sohum Kalesi Bina Emîni Mustafa Efendi'ye

¹²⁹ Ayrıntılı bilgi ve işçi isimleri için bkz. BOA, AE, SAMD III, 47/4636-1 (17 Cemâziye'l-Âhir 1137 / 3 Mart 1725); BOA, AE, SAMD III, 47/4636-3 (23 Receb 1137 / 7 Nisan 1725).

¹³⁰ BOA, AE, SAMD III, 47/4636-3 (23 Receb 1137 / 7 Nisan 1725).

¹³¹ BOA, MAD, 5340, s. 922 (7 Receb 1139 / 28 Şubat 1727).

¹³² BOA, MAD, 5340, s. 893 (23 Receb 1137 / 7 Nisan 1725).

¹³³ BOA, MAD, 9913, s. 322 (7 Şa'bân 1137 / 21 Nisan 1725).

¹³⁴ BOA, MAD, 5340, s. 893, (20 Receb 1137 / 4 Nisan 1725).

gönderilen bir hükümde, Hassa mimarlarından olan Mehmet Kalfa'nın Sohüm Kalesi inşası için mimar olarak tayin edildiği ve kendisine 250 kuruş harcırah ile günlük 1,5 kuruştan 100 günlük ücreti olan 150 kuruşun verildiği bildirilmektedir. Ayrıca Mehmet Kalfa'ya günlük olarak 6 çift ekmek ile 2 vukiyye et verilmesi vurgulanarak, kalede çalıştığı her gün için ücreti ve verilen zahirelerin kayıt altına alınması istenmiştir.¹³⁵ Ancak Mimar Mehmet'in belirtilen bu tarihten daha önce tayin edildiği de arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Nitekim kendisiyle birlikte kaleye çeşitli malzemeler gönderildiği belgelerde sabittir. Mimar Mehmet Ağa vasıtasıyla gönderilen malzemeler, Malzeme tedariki bölümünde aktarılacaktır. Mimar Mehmet Ağa vasıtasıyla İstanbul'dan tedarik edilen işçiler ise 2 kalfasıyla beraber 100 Duvarcı, 1 kalfasıyla beraber 50 taş kırıcı, 10 sepetçi, 6 tuğlacı, 3 kiremitçi, 9 demirci, 2 testereci, 2 burgucu, 2 keserci, 10 kireç yakıcı, 1 kalfasıyla beraber 23 marangoz, 2 sıvacı, 1 kalfasıyla 15 taş yontucu, 2 su yolu yapıcı, 5 hamamcı, 3 künk yapıcı, 3 araba yapıcı olmak üzere gemilere bindirilerek Sohüm Kalesi'ne gönderilmiştir. Gönderilen bu işçilerin üç aylık ücretleri olan 9.395 kuruş da kendilerine Mehmet Ağa tarafından verilmiştir.¹³⁶ 2 Haziran 1727 tarihinde ise yine Mehmet Ağa vasıtasıyla 21 marangoz, 2 sıvacı, 2 hamamcı, 6 bıçkıcı, 10 sepetçi, 2 varil yapıcı, 1 nakkaş, 1 kalafatçı ve 3 demirci olmak üzere 48 amelenin İstanbul'dan Hasan Reis'in gemileriyle Sohüm'a gönderildiği belgelerde kaydedilmiştir. Gönderilen bu amelelerin üç aylık peşin ücretlerinin ise 1.490 kuruş olarak hesaplandığı da belirtilmiştir.¹³⁷ Bunun dışında kale inşasında mimarlık hizmetinde bulunan Hassa Mimarlarından İbrahim'e harcırah olarak 100 günlük ücretinin peşin olarak verilerek kaleye gönderildiği ve Mimar İbrahim'in kaleye vardığında kendisine günlük 4 çift ekmek ile 2 vukiyye et verilmesi bildirilmiştir.¹³⁸ Yine Mustafa Efendi döneminde Çıldır, Trabzon, Gönnye, Ahıska, Azgur, Batum bölgelerinden 200 nefer Rençber ile 100 nefer Araba Sürücü temin edilmesi gerektiği de arşiv belgelerinde belirtilmiştir.¹³⁹ Bunun dışında Silistre kazasından da 150 Rençber ile 200 adet araba tekerleğinin gönderildiği bilinmekle beraber, bu rençberlerin peşin ücretleri olan 1.500 kuruşun Silistre avarız ve nüzul malından verilmesi kararlaştırılmıştır. Tedarik edilen bu rençber ve araba tekerleklerinin ise önce Kili'ye, ardından da Sohüm'a ulaştırılacağı ifade edilmiştir.¹⁴⁰ Mustafa Efendi'ye gönderilen 12 Haziran 1726 tarihli bir kayıttan ise kale inşasında çalışan işçilerin, hava şartlarının olumsuz olmasından ötürü işe başlayamadıkları ve bu nedenle kendilerine 15'er akçe nafaka verildiğinden bahsedilmiştir.¹⁴¹ Dolayısıyla günlük ücretle çalışan bu işçilerin de çalışmadıkları günler için mağdur edilmediği belgelerde açıkça görülmektedir.

Kale yapımının sonlarına doğru Sohüm Kalesi'ne bir nazırın atandığı da belgelerde kaydedilmiştir. 8 Haziran 1728 tarihinde İsmail Ağa'nın nazır olarak tayin edildiği belirtilerek

¹³⁵ BOA, MAD, 9915, s. 363 (19 Şa'ban 1138 / 22 Nisan 1726).

¹³⁶ BOA, MAD, 5340, s. 912 – 913 (18 Receb 1138 / 22 Mart 1726).

¹³⁷ BOA, MAD, 5340, s. 921 (12 Şevval 1139 / 2 Haziran 1727).

¹³⁸ BOA, MAD, 9918, s. 14 (18 Muharrem 1139 / 15 Eylül 1726).

¹³⁹ BOA, MAD, 5340, s. 914 (18 Receb 1138 / 22 Mart 1726).

¹⁴⁰ BOA, MAD, 5340, s. 924 (7 Receb 1139 / 28 Şubat 1727).

¹⁴¹ BOA, MAD, 9916, s. 68 (11 Şevval 1138 / 12 Haziran 1726).

kendisine günlük olarak 10 çift ekmek, 4 kıyye et, 3 kıyye erz, 1 kıyye sade yağ, 1 kıyye tuz ve yarım kıyye nohut'un bina emini Mustafa Efendi tarafından karşılanması istenmiştir.¹⁴²

2.4. Asker İstihdamı

Sohum Kalesi'nin Bina Emini tayini gerçekleştirildikten sonra işçi tedariki yoluna gidilmiş ve kalenin yapımına başlanmıştır. Bölgede inşa faaliyetleri devam ederken kalenin güvenliğinin sağlanması adına da gerek İstanbul'dan ve çeşitli bölgelerden gerekse Sohum havalisinde bulunan yerli neferlerden asker tedariki sağlanmıştır. Ancak bu noktada kalenin henüz yapım aşamasında olması nedeniyle bölgede çok sayıda asker bulunmamaktadır. Askerler için de ayrıca konaklayabilecekleri kışlalar yapıldıktan sonra asker sevkleri devam etmiştir.

Abhazların bölgede eşkıyalık faaliyetleri yürütmesi, kale için çalışan işçilerin bazılarını esir ederek kimisini yağmalama faaliyetlerinin sıklığı nedeniyle bölgede asker bulundurulması zorunluydu. Ancak şu da belirtilmelidir ki bölgede düzenlenen isyanları bastırarak kadar güçlü bir yapılanma söz konusu değildir. Böyle bir durumda genellikle bölgeye yakın civarda bulunan vezir ya da beylerden yardım talep edilmiştir. Nitekim bu konuda ilk bölümde bahsedildiği üzere özellikle Tiflis muhafızı Vezir İshâk Paşa'dan yardımlar talep edilmiş ve İshâk Paşa ile oğlu Yusuf Bey yardımıyla bölgedeki isyanlar önlenmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla kale içinde istihdam edilen askerlerin varlığının, sadece bölgedeki eşkıyalık faaliyetlerinin önlenmesi ve kale yapımında çalışan işçilerin korunmasını sağlamaya yönelik olduğu ifade edilebilir.

Kaleye sevk edilen ve burada istihdam edilen askerlere bakıldığında farklı bölük ve cemaatlerin bulunduğu görülmektedir. Nitekim 1724 yılının Ağustos ayı başlarında Akıntı Burnu'nda bulunan Kale-i Cedid muhafazasındaki zabıtana yollanan bir hükümde kalede bulunan İsmail Çorbacı'nın 50 nefer topçu ile birlikte Sohum Kalesi muhafazasına tayin olduğu bildirilmiş ve vakit kaybetmeden Sohum'a gitmeleri emredilmiştir.¹⁴³ Aynı tarihlerde Azâk Kalesi'ne gönderilen bir hükümde ise kalede bulunan 39. Bölük çorbacısı ve 100 neferin Sohum Kalesi muhafazası için görevlendirildiği bildirilerek, bu askerlerin Sohum'a gönderilmeleri istenmiştir.¹⁴⁴ Azak kalesi muhafızına, Kefe nazırı ve kadısına, Hotin muhafızı Vezir Paşa'ya ve Kili nazırına gönderilen bir başka hükümlerde ise buralarda bulunan Dergâh-ı Mualla topçularından 50'şer nefer ile birer ortanın Faş, Sohum ve Soğucak kaleleri muhafazası için derhal bölgeye gönderilmeleri ve gönderilen bu neferlerin her birine yarımşar kantardan 25'er kantar peksimet Azak'taki miri peksimetten, yine 25'er kantar peksimet Kefe kazası malından, 25'er kantar peksimet Kili'de satın alınarak verilmesi istenmiştir.¹⁴⁵

¹⁴² BOA, MAD, 5340, s. 929 (29 Şevval 1140 / 8 Haziran 1728).

¹⁴³ BOA, MD. Nr. 132, s. 47 (Evâsıt-ı Zi'l-ka'de 1136 / Ağustos 1724).

¹⁴⁴ BOA, MD. Nr. 132, s. 50 (Evâsıt-ı Zi'l-ka'de 1136 / Ağustos 1724).

¹⁴⁵ BOA, İE. AS, 67/6083 (25 Zi'l-ka'de 1136 / 15 Ağustos 1724).

Sohum Kalesi Bina Emîni olan Yusuf Bey'e 29 Ekim 1724 tarihinde gönderilen bir hükümde ise kale muhafazası için buldukları bölgedeki Rum yiğitlerinden yerli neferler tertip etmesi istenmiş ve bunun akabinde Yusuf Bey 50 nefer Gönüllüyan-ı Yemin, 50 nefer Gönüllüyan-ı Yesar, 30 nefer Müstahfızan, 50 nefer Azebân ve 30 nefer Topçu olmak üzere toplamda 210 neferlik yerli askeri birlik oluşturmuştur.¹⁴⁶ Yusuf Bey'in teşkil ettiği bu yerli asker taifesinin kalenin yapımı tamamlanana kadar Sohum'da kaldığı arşiv belgelerinde kaydedilmiştir.¹⁴⁷

Yusuf Bey'in vefatı üzerine kale bina emînliğine atanan Mustafa Efendi döneminde de asker istihdamının gerçekleştiği bilinmektedir. Nitekim Mustafa Efendi'ye aynı tarihte gönderilen farklı farklı hükümlerde kale için gerekli olan asker ihtiyacını karşılaması istenmiştir. Bu anlamda kendisinden 20'şer neferlik Beşlüyan-ı Evvel ve Beşlüyân-ı Sâni cemaati oluşturması ve oluşturulan bu cemaatin defterinin İstanbul'a gönderilmesi gerektiği ifade edilmiştir.¹⁴⁸ Bunun dışında ağa ve zabitanı ile birlikte 15 nefer olmak üzere bir Hendek Ağalığı cemaati oluşturulması da Mustafa Efendi'den istenmiştir.¹⁴⁹

Sohum Kalesi'nin inşa süresi boyunca kalede görev yapan askerlerin genel sayısı da yine arşiv vesikalarında kaydedilmiştir. Yukarıda bahsedilen istihdamlar dışında özellikle hicri olarak 1138 yılı ile 1142 yılları arasındaki kayıtlar mevcuttur. Buna göre bu tarihler arasında Altıncı Cemaat Yedinci Sekban Bölüğünde 656, Doksan Dokuz Cemaati'nde 69, Otuz Dokuzuncu Cebeci Bölüğünde 290, Dergâh-ı Âli Topçularında 404, Müstahfızan, Gönüllüyân-ı Yemin ve Yesâr, Azebân ve Topçuların bulunduğu Yerli Cemaatinde 210, Beşlüyân-ı Evvel ve Sâni ile Hendek Ocağı'nın bulunduğu diğer Yerli Cemaatinde ise 80 nefer bulunduğu tespit edilmiştir.¹⁵⁰

Sohum Kalesi'nin inşa süreci tamamlandıktan sonra da zaman zaman kaleye asker istihdamı gerçekleştirildiği arşiv kayıtlarında sabittir. 1730 yılının Ekim ayı sonlarında Trabzon kadısı ve Trabzon Kalesi muhafızına gönderilen bir hükümde Sohum Kalesi muhafazası için askere ihtiyaç duyulduğu, bunun için Hopa'da bulunan Altmış Dört Cemaati ağası Hacı Süleyman, Sekseninci Cemaat ağası Ahmet ve yine Altmış Dört Cemaati Ağası Osman'ın kendi bayrakları altında 85'er nefer Dergâh-ı Âli Yeniçerilerini toplayarak toplamda 255 nefer ile bir an önce Sohum Kalesi'ne gitmeleri gerektiği emredilmiştir.¹⁵¹

¹⁴⁶ BOA, MAD, 9913, s. 56 (10 Safer 1137 / 29 Ekim 1724).

¹⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, MAD, 2455, s. 13 (Tarihsiz).

¹⁴⁸ BOA, MAD, 9918, s. 352 – 353 (3 Şaban 1139 / 26 Mart 1727); BOA, AE. SAMD III, 204/19667 (3 Şaban 1139 / 26 Mart 1727).

¹⁴⁹ BOA, MAD, 9918, s. 353 (3 Şaban 1139 / 26 Mart 1727).

¹⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, MAD, 2455, s. 13 (29 Safer 1141 / 4 Ekim 1728).

¹⁵¹ BOA, MD, Nr. 136, s. 331 (Evâsıt-ı Rebiü'l-Âhir 1143 / Ekim 1730).

2.5. Kale Hizmetinde Çalışanlar İçin Yiyecek Tedariki

Yukarıda kale hizmetinde çalışacak işçilerin tedarikinden bahsedilmişti. Gerek çalışacak bu işçilerin gerekse kale muhafazasında bulunacak görevliler ve askerlerin beslenmesi zaruri bir ihtiyaç olduğundan, Devlet-i Âliyye çeşitli bölgelerden yiyecek tedarik etme yoluna gitmiştir. Osmanlı Arşiv Belgelerinden elde edilen bilgiler doğrultusunda yiyecek tedariki konusu bu bölümde açıklanmaya çalışılacaktır.

Kale Bina Eminliğine Yusuf Bey'in 1724 yılında tayin edildiği ve kendisine kaleye giderken malzemeler verildiği, ayrıca amelelerin beslenmesi için gerekli olan 2 adet fırının da Âsitane'den yollanacağı belirtilmişti. Aynı belgeden elde edilen bilgiler ışığında bina hizmetlerinde bulunan ameleler için 2.000 kantar Peksimetin El-Hac Nurettin tarafından kaleye ulaştırılacağı bildirilmiştir.¹⁵² Bunun dışında Bergos Kadısı ile Bergos İskeleyi'nde zahire satın alımına memur kişiye gönderilen bir hükümde, Sohum Kalesi için çeşitli bölgelerden gönderilecek olan amelenin 1000 neferden fazla olacağı ve bu amelelerin yiyecek ihtiyacı için 4.000 kile Dakik'in Bergos ve civarından toplanarak, Bergos iskelesinden Kolluk gemilerine yüklenmesi ve bir an önce Sohum Kalesi'ne ulaştırılması istenmiştir. Ayrıca bu konu hakkında bir hüküm de Bina Emmini olan Yusuf Bey'e gönderilerek kendisine bilgi verilmiş ve Âsitanedeki yollanacak olan 2 adet fırının da yine Kolluk gemileriyle birlikte gönderildiği vurgulanmıştır.¹⁵³

Yiyecek tedariki yukarıda bahsedildiği üzere sadece kalede çalışan işçileri kapsamamaktadır. Trabzon Kadısına, Ambar Emmini olan Mustafa Efendi'ye ve Gümrük Emmini Ömer Bey'e gönderilen 8 Ağustos 1724 tarihli hükümlerde; Faş, Sohum ve Soğucak kalelerinin inşa hizmeti için bölgede bulunan 9 kıt'a Ümerây-ı Derya Çekdiri gemilerinin kış aylarında bölgede konaklayacak olmaları ve hizmetlerinin oldukça önemli olduğu vurgulanarak, daha önce Silistre, İbrail ve Kili bölgesinden yollanan zahirelerin yetersiz gelmesi sebebiyle, gemilerden her biri için ikişer yüz kantar Peksimet ile ikişer yüz kile Dakik olmak üzere toplamda 1800 kantar peksimet ve 1800 kile dakik verileceği bildirilmiştir. Ancak verilecek olan peksimetin 270 kantarının daha önce Silistre, İbrail ve Kili'den gönderilen peksimetten verilmesi, geri kalan 1530 kantarının ise Tuna ve Bergos iskelelerinden gönderilen taze peksimetten verileceği belirtilmiştir. 1800 Kile dakikin ise Trabzon'da mirî ambarda mevcut bulunan dakikten tedarik edilmesi istenmiştir.¹⁵⁴ Temin edilen bu zahirelerin ise yine Trabzon bölgesinde bulunan tüccar gemilerinden Melekse¹⁵⁵ kayıklarına doldurularak Faş, Soğucak ve Sohum bölgesine ulaştırılması, ayrıca Melekse kayıklarının ücretlerinin de Trabzon Gümrük

¹⁵² BOA, D. BŞM. BNE. d. 3/13 (14 Cemâziye'l-Âhir 1136 / 10 Mart 1724); BOA, MAD, 5340, s. 889 (14 Cemâziye'l-Âhir 1136 / 10 Mart 1724).

¹⁵³ BOA, D. BŞM. BNE. d. 3/15 (15 Cemâziye'l-Âhir 1136 / 11 Mart 1724); BOA, D. BŞM. BNE. d. 4/46 (1136 / 1724).

¹⁵⁴ BOA, C. AS, 726/30438-2 (19 Zi'l-Ka'de 1136 / 9 Ağustos 1724).

¹⁵⁵ Küçük yelkenli gemilerden ve yaklaşık 100 kişilik mürettebat kapasitesine sahip olan Melekse kayıkları kısa kavak ağaçlarından yapılmakta ve özellikle Karadeniz'in fırtınalarına karşı oldukça dayanıklı yapıdadırlar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bostan, a.g.e., s. 92.

malından karşılanması emredilmiştir.¹⁵⁶ Trabzon'dan gönderilecek zahireler için tutulan bu gemilerin ücretlerinin ödendiğine dair kayıtlar da mevcuttur. Bu bağlamda Trabzon'da Bolathane iskelesinde bulunan bir Melekse kayığına 3.750 kile hinta ve dakik yüklendiği, bu zahirelerin Sohüm ve Faş kalelerine gönderildiği, kiralanmış kayığın ücretinin ise 189,5 kuruş olarak hesaplandığı ve söz konusu meblağın Abdullah Ağa tarafından kayık sahibine teslim edildiği kaydedilmiştir.¹⁵⁷ Bundan başka yine Trabzon'dan zahire nakli için tedarik edilen gemilerin ücretinin 6.294 akçe olarak hesaplandığı ve bu meblağın Trabzon Gümrük malından verildiği belgelerde sabittir.¹⁵⁸

Tedarik edilen yiyeceklerden özellikle peksimet oldukça fazla olması hasebiyle dikkat çekmektedir. Nitekim 15 Ağustos 1724 tarihli bir kayıta Azak Muhafızına, Kefe Nazırına ve Kadısına, Kili Nazırına ve Kadısına gönderilen emirlerde, her bölgeden temin edilecek olan ve kale hizmetinde bulunacak ellışer nefer Dergâh-ı Muâlla Topçularına, yine her bölgeden bir nefere yarımşar kantar peksimetten toplamda yirmi beşer kantar peksimet verilmesi karara bağlanmıştır.¹⁵⁹ Sohüm Kalesi muhafazasında bulunan 146 nefer Dergâh-ı Muâlla Yeniçeri ocağının isteği üzerine kendi istihkakları olan bir yıllık¹⁶⁰ zahirelerinin temini için Trabzon Kadısı ve Ambar Eminine yetki verilmiştir. Gönderilen hükümde her bir nefer için yarımşar kile hintadan 876 kile hinta ve her 5 nefere bir vukiyye lahm gönderilmesi istenmiştir.¹⁶¹ Yine kalede istihdam edilen Duvarcı vs. amele için zahireye ihtiyaç olduğu ve daha önce gönderilen zahirelerin dışında Trabzon Ambarında mevcut olan zahireden 5.000 kile Dakik ile 2.000 kantar Peksimetin gemiler vasıtasıyla Sohüm'a gönderilmesi emredilmiştir.¹⁶² Trabzon'da gümrük emini vasıtasıyla tedarik edilen zahirelerden bazıları ise şu şekildedir: 1.000 kile hinta, 400 kile erz, 2.000 kıyye sade yağ, 200 kıyye kahve, 100 kile mercimek, 50 kile nohut, 500 kıyye Eflak tuzu. Bahsedilen bu zahireler Trabzon İskelesi'ndeki İbrahim Reis sefinesine yüklenerek Sohüm Kalesi'ne gönderilmiştir.¹⁶³

Sohüm Kalesi'nin inşa faaliyetleri esnasında gerek ameleler için gerekse kaledeki muhafız ve görevliler için tedarik edilen yiyeceklerin özellikle Balkan coğrafyasından büyük oranda yapılması dikkat çekicidir. Nitekim incelenen arşiv belgelerinde neredeyse her yıl kale yapımı için Balkan coğrafyasından yiyecek tedariki gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu bağlamda yine 6 Mart 1726 tarihinde Bergos iskelesindeki alım-satım işlerine memur olan mübaşire gönderilen bir hükümde kale muhafazasında bulunan Kapıkulu ve yerli neferatlar için ertesi yıl için verilecek olan ekmek tayinatlarının şimdiden hazır edilmesi gerektiği ve bu sebeple Bergos iskelesi civarındaki kazalardan

¹⁵⁶ BOA, C. AS, 726/30438-1 (18 Zi'l-Ka'de 1136 / 8 Ağustos 1724).

¹⁵⁷ BOA, İE. ADL, 11/740-1 (10 Zi'l-Kâde 1140 / 18 Haziran 1728).

¹⁵⁸ BOA, İE. ADL, 11/740-4 (15 Rebiü'l-Âhir / 3 Kasım 1729).

¹⁵⁹ BOA, İE. AS, 67/6083 (25 Zi'l-Ka'de 1136 / 15 Ağustos 1724).

¹⁶⁰ Arşiv belgesinde hicri olarak belirtilen yıl 1137 senesinin Muharrem ayından Zi'l-Hicce ayının sonuna kadar geçen süredir. Bu tarih miladi olarak 20 Eylül 1724 ile 8 Eylül 1725 tarihleri arasını kapsamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, İE, AS, 81/7358 (28 Cemâziye'l-evvel 1137 / 12 Şubat 1725).

¹⁶¹ BOA, İE. AS, 81/7358 (28 Cemâziye'l-evvel 1137 / 12 Şubat 1725).

¹⁶² BOA, MAD, 9913, s. 310 (25 Receb 1137 / 9 Nisan 1725).

¹⁶³ BOA, MAD, 5340, s. 904 (26 Şa'ban 1138 / 29 Nisan 1726).

Sohum Kalesi için 6.000 kile ve Faş Kalesi için de 10.000 kile Dakik satın alınması ve İstanbul'dan tedarik edilecek gemilerle derhal mahallerine gönderilmesi emredilmiştir.¹⁶⁴ Bahsedilen bu 16.000 kile ile ilgili daha sonra Ahyolu, Hatunili, Rusikasrı, Aydos, Misivri, Karınabad, İslimye, Yanbolu, Nevahi-i Yanbolu, Yenice-i Karaağaç, Zağra-i Cedid, Zağra-i Âtik ve Akçakızanlık kadılarına, kethüdalarına, yeniçeri serdarlarına ve ayanlar ve diğer yetkililere ayrı ayrı hükümler gönderilmiş ve bu bölgelerin alım-satım işlerine memur olan Hasan Efendi'nin Sohum ve Faş Kaleleri muhafazalarında bulunan Dergâh-ı Mualla yeniçerileri, topçu, cebeci ve yerli neferatları için gerekli olan dakiki temin edeceği bildirilmiştir.¹⁶⁵ Bu anlamda Ahyolu kazasından 1.238 kile, Hatunili kazasından 255 kile, Rusikasrı kazasından 665 kile, Aydos kazasından 1.000 kile, Misivri kazasından 800 kile, Karınabad kazasından 1.500 kile, İslimye kazasından 1.527 kile, Yanbolu kazasından 1.800 kile, Nevahi-i Yanbolu'dan 782,5 kile, Yenice-i Karaağaç kazasından 232,5 kile, Zağra-i Cedid kazasından 1.200 kile, Zağra-i Âtik kazasından 3.000 kile, Akçakızanlık kazasından ise 2.000 kile dakik gönderilmiştir.¹⁶⁶ Bu sırada yine aynı tarihlerde Kale Bina Emini Mustafa Efendi'ye, kalede bulunan Dergâh-ı Mualla topçularının her bir neferine günlük olarak 1 çift ekmek verilmesi gerektiği ve bu ekmeklerin 160 dirhem olması gerektiği belirtilmiştir.¹⁶⁷ Başka bir hükümde ise Faş, Sohum ve Azak kalelerinde olan neferlerin yiyecek tayinatları için Tulça kazasından 300 İstanbulî dakik ve Kozluca kazasından 200 İstanbulî dakik satın alınarak Kavarna iskelesine götürülmeleri ve bu iskeleden de ihtiyaç olan bölgelere nakledilmeleri talep edilmiştir.¹⁶⁸ Ayrıca Tulça kazasından tedarik edilecek olan 300 kile dakik'in 15.000 akçe, Kozluca kazasından tedarik edilecek 200 kile dakik'in ise 10.000 akçe masrafı olduğu ve bu meblağların bölge halklarının tekâliflerine takas olunmak üzere satın alınması istenmiştir.¹⁶⁹ Aynı şekilde Tırnova kazasından da bahsedilen neferat için 6.115 kile hınta satın alınacağı ve bu hıntaların toplam meblağının 20.719 akçe olduğu belirtilmiştir.¹⁷⁰ Niğbolu kazasından ise 4.000 kile hınta yine Sohum ve Azak kalelerindeki neferat için talep edilerek, toplam meblağı olan 136.000 akçenin bölge ahalisinin tekâliflerine takas yoluyla satın alınmıştır. Tırnova ve Niğbolu kazasından tedarik edilen zahirelerin Zıştovi iskelesine gönderilmesi ve bu iskeleden de gemilere yüklenerek bahsedilen kaleye nakledilmeleri kararlaştırılmıştır.¹⁷¹ Silistre ve Rusçuk kazalarından da hem Sohum hem de Faş kalesindeki muhafızlar için yiyecek tedariki gerçekleştirildiği görülmektedir. Belirtilen kalelerden Faş Kalesi'ne 5.000 kile hınta ve 5.000 kile dakik gönderilirken, Sohum Kalesi'ne 3.000 kile dakik ve 5.000 kile hınta gönderilmiştir. Hatta temin edilen bu zahirelerin Silistre ve Rusçuk kazalarının hangi bölgelerinden satın alındığı da arşiv belgelerinde kaydedilmiştir.¹⁷² Babadağı kazasından ise yine bahsedilen kaleler için gerekli olan

¹⁶⁴ BOA, İE. ML, 121/11475 (2 Receb 1138 / 6 Mart 1726).

¹⁶⁵ BOA, C. AS, 748/31489 (11 Şa'ban 1138 / 14 Nisan 1726).

¹⁶⁶ BOA, MAD, 5340, s. 744 – 745 (29 Şevvâl 1138 / 30 Haziran 1726).

¹⁶⁷ BOA, MAD, 9916, s. 76 (26 Şevvâl 1138 / 27 Haziran 1726).

¹⁶⁸ BOA, AE. SAMD III, 68/6841-2 (Gurre-i Zi'l-Hicce / Temmuz 1727).

¹⁶⁹ BOA, AE. SAMD III, 68/6841-1 (15 Safer 1140 / 2 Ekim 1727).

¹⁷⁰ BOA, AE. SAMD III, 68/6834 (15 Safer 1140 / 2 Ekim 1727).

¹⁷¹ BOA, İE. AS, 61/5506 (16 Cemâziye'l-Evvel 1140 / 30 Aralık 1727).

¹⁷² Silistre iskelesinden gönderilen zahireler: 1400 kile dakik Yenipazar'dan, 1800 kile dakik Alakilise'den, 850 kile dakik Cuma İskelesi'nden, 1150 kile dakik Çardak'tan, 1000 kile dakik İsakçı'dan, 600 kile dakik Maçın'dan, 1000 kile dakik Harşun'dan. Rusçuk iskelesinden gönderilen zahireler: 3000 kile hınta Rusçuk kazasından, 4000 kile hınta Hezargrad'dan,

2.250 kile dakik temin edilmesi gerektiği ve bu temin edilecek olan dakikin 112.500 akçeye mal olacağı, bu meblağın da yine bölge ahalisinin tekaliflerine takas yoluyla karşılanması vurgulanmıştır. Bahsedilen bu dakikin ise Kavarna iskelesine ulaştırılması ve belirtilen kalelere gönderilmesi istenmiştir.¹⁷³ Kalede bulunan yeniçeri, cebeci ve topçuların Peksimetleri için ise 10.000 kile hıntanın Zıştovi Voyvodası olan El-Hac Hasan tarafından Zıştovi iskelesinden gönderileceği ve bunun dışında 3.000 kile dakikin de İstanbul'dan yola çıkacağı vurgulanmıştır.¹⁷⁴

Sohum Kalesi'nin inşa faaliyetleri Mustafa Efendi'nin Bina Eminliği döneminde 1729 yılında tamamlanmıştır. Ancak kale inşası tamamlandıktan sonra da gerek kaledeki askerler gerekse muhafızlar ve görevliler için yiyecek tedariki sağlanmıştır. Bu bağlamda 15 Mayıs 1730 tarihli bir arşiv belgesinden elde edilen bilgilerde kale muhafazasında bulunan Dergâh-ı Mualla yeniçerileri, topçuları, cebecileri, piyade ve yerli neferlerin yiyecek ihtiyacı için Kavarna, Varna ve Balçık iskelelerinden, ayrıca Babadağı kazasından toplamda 3.500 kile hınta ile 2.000 kile dakik gönderildiği anlaşılmaktadır.¹⁷⁵ 15 Haziran 1730 tarihli bir kayıta ise, Tulça kazasından Sohum ve Faş kaleleri için zahire tedarik edildiği, ancak mevsimin kış olması sebebiyle bu zahirelerin Tulça iskelesinden yola çıkamadığı belirtilmiş, bunun üzerine Trabzon kadısı ile gümrük emini görevlendirilerek iskelede bulunan miri ambardan 4.500 kile hınta ve dakikin 2.500 kilesinin Sohum'a ve 2.000 kilesinin Faş kalesine gönderilmesi emredilmiştir.¹⁷⁶ Aynı biçimde 27 Haziran 1732 tarihli bir belgede Faş ve Sohum kaleleri muhafazalarında olan Dergâh-ı Mualla Yeniçerilerinin zahirelerinin yetmeyeceği belirtilerek, İstanbul'dan 6.000 kile dakik gönderilmesi talep edilmiştir.¹⁷⁷

2.6. Kale İnşasında Kullanılacak Malzeme Tedariki

Sohumkale'nin gerek dış iskeleti gerekse içindeki binaların yapımı konusunda şüphesiz en önemli ihtiyaçlardan biri inşaat malzemeleridir. Bu anlamda Osmanlı Devleti yukarıda işçi ve yiyecek tedarikinde bahsedildiği gibi, kale yapımı için gerekli olan malzemeleri çeşitli bölgelerden tedarik etme yoluna gitmiştir. Malzeme tedariki için öncelikle Sohum bölgesi ve civarı tercih edilirken, gerekli görüldüğü takdirde, malzemenin yetersiz kalması gibi durumlarda farklı bölgelerden de malzeme temini gerçekleşmiştir. Yukarıda kale keşfinin yapılması ve ihtiyaçların belirlenmesi konusunda ihtiyaç duyulan malzeme listesi tablo şeklinde verilmişti. Bundan başka bina yapımı için çeşitli yıllarda farklı malzemelere ihtiyaç duyulmuştur. Osmanlı Devleti tarafından gerçekleştirilen bu malzeme tedariki Arşiv belgeleri ışığında aktarılmaya çalışılacaktır.

3000 kile hınta Şumnu'dan. Daha ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. BOA, MAD, 5340, s. 934 (Gurre-i Ramazan 1140 / Nisan 1728).

¹⁷³ BOA, İE. DH, 24/2153 (11 Zi'l-Hicce 1140 / 19 Haziran 1728).

¹⁷⁴ BOA, MAD, 9921, s. 486 (29 Receb 1141 / 28 Şubat 1729); BOA, MAD, 5340, s. 906 (29 Receb 1141 / 28 Şubat 1729).

¹⁷⁵ BOA, MAD, 5340, s. 940 – 941 (27 Şevval 1142 / 15 Mayıs 1730).

¹⁷⁶ BOA, İE. ADL, 11/740-3 (9 Zi'l-Hicce 1142 / 15 Haziran 1730).

¹⁷⁷ BOA, C. AS, 1159/51593 (4 Muharrem 1145 / 27 Haziran 1732).

Sohum'da yeni inşa edilecek kalenin keşfi yapıldıktan ve ihtiyaçlar belirlendikten sonra bölgeye bir bina emini atanması, işçilerin ve malzemelerin tedariki gibi konular ivedilikle halledilmeye çalışılmıştır. Trabzon Mütesellimi, Kadısı ve Gümüşhane Maden Emini olan Keskin İsmail Ağa'dan Sohum kalesi için 6.000 adet ağaç kürek ile 3.000 adet ipe ihtiyaç duyulduğu ve bu malzemelerin Trabzon ve Gümüşhane çevresinden acil olarak satın alındıktan sonra bina emini olarak atanan Yusuf Bey kaleye varmadan önce, Trabzon İskelesi'nden gemilere yüklenerak Sohum Kalesi'ne ulaştırılması ve hazır edilmesi istenmiştir.¹⁷⁸ Bunun dışında yine Kale inşasında Şarampoluk ve iskele yapımları için kullanılmak üzere 10.000 adet kereste ile 8.000 adet kazığın Kırım Hanı Sa'adet Giray Han tarafından Kırım bölgesindeki dağlardan temin edilerek kaleye gönderileceği bilgisi belgelerce sabittir.¹⁷⁹ Amasra Kadısı ve kale dizdarına da uyarıda bulunularak Sohum Kalesi için bölgeye gidecek olan gemiler Amasra'ya ulaştıklarında bu gemilere mermer taşların yüklenmesi ve kale yapımı için bölgeye gönderilmesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁸⁰

Kale inşası için doğrudan merkezden ulaştırılan malzemeler de mevcuttur. Daha açıklayıcı ve anlaşılır olabilmesi adına merkezden gönderilen malzemeler tablo şeklinde aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 3: Doğrudan Merkezden Gönderilen Malzeme Listesi¹⁸¹

Malzeme Adı	Miktarı
Çeşitli Çiviler	350 Kantar
Büyük Bıçkı	10 Adet
Hızır Bıçkısı	10 Adet
Testere	10 Adet Büyük, 15 Adet Orta, 20 Adet Küçük
Kurşun	100 Kantar
Çelik	10 Kantar
Kovanlı Avrupa Kilidi	2 Adet Büyük, 3 Adet Orta, 5 Adet Küçük
Değirman-ı Dest	60 Adet
Demir Kürek	200 Adet
Demir Küşkü	40 Adet
Varya	40 Adet
Torba	6.000 Adet
Demir Çekiç	100 Adet
Cam Kova	500 Adet
Lağımçı Kazması	400 Adet
Demir Tarak	50 Adet
Lağım Burgusu	30 Adet
Taşçı Kazması	200 Adet
Çuval	300 Adet
Çelikli Demir Balta	500 Adet
Kazma Sapı	1.000 Adet
Büyük Halat	2.000 Adet

¹⁷⁸ BOA, D. BŞM. BNE, 2/84 (9 Rebiü'l-Âhir 1136 / 6 Ocak 1724); BOA, MAD, 5340, s. 878 (9 Rebiü'l-Âhir 1136 / 6 Ocak 1724).

¹⁷⁹ BOA, D. BŞM. BNE, 2/85 (9 Cemâziye'l-Âhir 1136 / 5 Mart 1724).

¹⁸⁰ BOA, MD, Nr. 132, s. 253 (Evâhir-i Şa'ban 1137 / Mayıs 1725).

¹⁸¹ BOA, D. BŞM. BNE, 2/90 (16 Rebiü'l-Âhir 1136 / 13 Ocak 1724).

Tablo 3: (Devamı)

Malzeme Adı	Miktarı
Tahta Kurşun	10 Kantar
Bezir Yağı	10 Kantar
Zeytin Yağı	10 Kantar
Fitul-i Mısri	10 Kantar
Siyah Barut	200 Kantar
İşlenmemiş Demir	800 Kantar
Makara	15 Adet Büyük, 20 Adet Orta, 30 Adet Küçük
Top Kundağı ¹⁸²	3 Vukiyye Çapında 5 Adet, 1,5 Vukiyye Çapında 5 Adet

İstanbul'dan Mimar Mehmet Ağa vasıtasıyla tedarik edilen ve kaleye gönderilecek olan malzeme listesi aşağıdaki gibidir.

Tablo 4: Mimar Mehmet Ağa ile Kaleye Gönderilen Malzeme Listesi¹⁸³

Malzeme Adı	Miktarı
Çivi	100 Kantar
Balta Keseri	40 Adet
El Keseri	50 Adet
Çelik Keser	20 Adet
Oduncu Baltası	150 Adet
Lağımçı Kazması	200 Adet
Testere	20 Adet Büyük, 20 Adet Orta, 20 Adet Küçük
Eğe	30 Adet
Testere Egesi	30 Adet
Köstere Taşı	5 Çift
Hızır Bıçkısı	10 Adet
Büyük Bıçkı	10 Adet
Örölmüş Küçük Sepet	3.000 Adet
Çeşitli Burgular	400 Adet
İşlenmemiş Demir	100 Kantar
Kurşun	5 Kantar
Torba	3.000 Adet

Bina Emini Yusuf Bey vefat ettikten sonra yerine gelen Mustafa Efendi, selefinin yapmış olduğu harcamaları, inşa faaliyetleri ve kendisine kalan malzemeleri kayıt altına almıştır. Bu bağlamda Yusuf Bey döneminde kullanılan, kullanılmayan bütün malzemelerin de listesini tutmuştur. Yusuf Bey döneminde zayi olan malzemelerin listesi aşağıdaki tabloda verilmiştir.

¹⁸² BOA, MAD, 9921, s. 243 (29 Receb 1141 / 28 Şubat 1729).

¹⁸³ BOA, MAD, 5340, s. 892 (19 Cemâziye'l-Âhir 1137 / 5 Mart 1725).

Tablo 5: Bina Emîni Yusuf Bey Döneminde Zayı Olan Malzeme Listesi¹⁸⁴

Malzeme Adı	Miktarı
Tahta Kurşun	42 Kıyye
Külçe Kurşun	451 Kıyye
Çelik	165 Kıyye
Balta	304 Adet
Demir Kürek	111 Adet
Lağım Kazması	232 Adet
Demir Küskü	5 Adet
Lağım Burgusu	9 Adet
Varya	15 Adet
Keser	49 Adet
Balta Keseri	27 Adet
Torba	1541 Adet
Büyük Bıçkı	3 Adet
Hızır Bıçkısı	3 Adet
Köstere Taşı	5 Adet
Testere	55 Adet
Makara	25 Adet
Cam Kova	380 Adet
Zeytin Yağı	248 Kıyye
Bezir Yağı	181 Kıyye
Fıtıl-i Mısıfı	68 Kıyye
Garar-ı Seklim (Çuval)	321 Adet
Yeni Aletler	6 Adet
Urgan (Halat)	387 Adet
Kendir	2.552 Adet
Ağaç Kürek	1.200 Adet
Siyah Barut	516 Kıyye
Araba Tekerleği	73 Adet
Sekban Çadırı	5 Adet
Çeşme Demiri	2 Adet
Meşk	2 Çift
Örtü	2 Adet
Oturtma	10 Adet
Yamak	5 Adet
Kova	5 Adet
Musluk	2 Adet
Çivi	4.519,5 Kıyye
İşlenmemiş Demir	7.371,5 Kıyye
Dakik	1677 Kile
Peksimet	88.107 Kile

2.7. İşçi, Yiyecek ve Malzemelerin Nakliye Meselesi

Tedarik edilen yiyeceklerin, işçilerin ve malzemenin bölgeye ulaştırılması konusunda Devlet gereken hassasiyeti göstererek hem bahsedilen malzeme, işçi ve yiyeceklerin bölgeye zamanında

¹⁸⁴ BOA, C. AS, 672/28224 (9 Cemâziye'l-Âhir 1138 / 12 Şubat 1726).

ulaştırılmasına hem de nakliye işlemlerini ne surette gerçekleştireceğine dair gerekli itınayı göstermiştir. Sohum bölgesinin Karadeniz'in kuzeydoğusunda yer alması hasebiyle, merkezden, Balkan coğrafyasından ve Trabzon havalisinden gönderilecek olan malzeme, işçi ya da yiyecekler genellikle çeşitli gemiler vasıtasıyla nakledilmiştir. Bu gemiler ise tedarik edilen malzemelerin en yakın olduğu limanlardan ya da doğrudan İstanbul'daki Tersane-i Âmire'den tedarik edilmiştir. Gemi ihtiyacının olmadığı bölgelerdeki nakil işlemleri ise çoğunlukla yük hayvanları kullanılarak sağlanmıştır. Bu bağlamda arşiv belgelerinde sıkça yük hayvanlarının nakliye işlemleri için satın alındığı görülmektedir. Nitekim çalışmanın bu bölümünde tedarik edilen gemiler, bu gemilerin ücretlerinin verilmesi ve görevleri gibi konulara değinilecek, ayrıca satın alınan yük hayvanlarının da hangi bölgelerden temin edildiği ve nerelerde kullanıldığı gibi konulara açıklık getirilecektir.

2.7.1. Yük Hayvanlarının Tedariki

Arşiv belgelerinde nakliye işlemleri için çeşitli bölgelerde kullanılan yük hayvanları konusuna sıkça rastlanmaktadır. Karadan bina yapım bölgesine taşınacak olan gerek malzeme gerekse yiyecek gibi çeşitli ürünler yük hayvanlarının koşulduğu arabalar sayesinde taşınabilmektedir. Bu nedenle özellikle Kırkkilise, Vize ve Pınarhisarı yörelerinde nakliye işlemlerinde kullanılmak üzere araba ve araba tekerleği tedarik edilmesi için bölge mutasarrıflarına ve mütesellimlerine hükümler gönderilmiştir. Tedarik edilen arabalar ile araba tekerleklerinin de Bergos İskelesi'nden gemilere yüklenererek Sohum'a ulaştırılması sağlanmıştır.¹⁸⁵ Sipariş usulüyle imal ettirilen arabalara koşulmak üzere 200 çift Camus Öküzünün Gönnye, Batum, Trabzon ve civarından satın alınması kararlaştırılmış, ücretlerinin ise Sivas Eyaleti avarız ve nüzul malından ödenmesi beyan edilmiştir.¹⁸⁶ Özellikle Trabzon bölgesinden çeşitli mühimmat, zehair nakli için Mekkarî bargirlerine ihtiyaç duyulduğu ve bu bargirlerin Trabzon Eyaletindeki Of, Sürmene, Rize, Görele, Tirebolu, Keşap, Giresun kazaları ile Yoros nahiyesinden tedarik edilmiştir. Ayrıca Akçaabat, Maçka ve Yomra nahiyelerinin de bu konuda yardımcı olmaları gerektiği belirtilmiştir.¹⁸⁷ Gönnye kazasında görevli Seyyid Ali Paşa vasıtasıyla ise 148 çift Öküz tedarik edilerek, bunun 20 çiftinin Faş Kalesi'ne ve 128 çiftinin de Sohum Kalesi'ne gönderildiği ifade edilmiştir.¹⁸⁸

Sohum ve Faş kalelerinde taş, kireç ve sair malzemenin naklinde kullanılmak üzere toplam 135 çift öküzün zamanında tedarik edilemediği ve kale binasının inşasının geciktiği belirtilerek, söz konusu 135 çift öküzün acil olarak tedarik edilmesi gerektiği bildirilmiştir.¹⁸⁹ Bundan başka Kefe, Kerç ve Taman bölgesinden de yine Karasığır Öküzü olarak tabir edilen yük hayvanlarının tedarikinin gerçekleştirildiği belgelerde mevcuttur. Bahsedilen bu bölgelerin kadı ve nazırlarına

¹⁸⁵ BOA, D. BŞM. BNE, 2/87 (9 Rebiü'l-Âhir 1136 / 6 Ocak 1724).

¹⁸⁶ BOA, D. BŞM. BNE, 3/43 (11 Şevval 1136 / 3 Temmuz 1724).

¹⁸⁷ BOA, MD, Nr. 132, s. 119 (Evail-i Safer 1137 / Ekim 1724).

¹⁸⁸ BOA, MAD, 5340, s. 894 (18 Receb 1138 / 22 Mart 1726).

¹⁸⁹ BOA, MAD, 9915, s. 328 (18 Receb 1138 / 22 Mart 1726).

yollanan emirde, Sohum Kalesi'nde nakliye hizmetlerinde kullanılmak üzere Karasığır Öküzüne ihtiyaç duyulduğu ve 100 çift öküzün bu bölgelerden temin edilerek, gemilerle birlikte Sohum'a ulaştırılması talep edilmiştir.¹⁹⁰ Ayrıca tedarik edilecek olan öküzlerin yolda sularının verilmesi, gemilere yüklenebilmesi için her 10 öküz için bir amele tutulması, öküzlerin beslenmesi için de saman ve arpa gibi yiyeceklerin yine Kefe, Kerç ve Taman bölgesinden tedarik edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu anlamda 2.000 kile arpa ile 200 araba samanın gemilere yüklenerek Sohum Kalesi'ne ulaştırılması Kefe nazırından talep edilmiştir.¹⁹¹

Daha ziyade malzeme ya da yiyecek naklinde kullanılan bu yük hayvanlarının farklı alanlardaki kullanımı da belgelere yansımıştır. Nitekim Hotin muhafızına gönderilen bir hükümde, buranın muhafazasında bulunan Dergâh-ı Muâlla topçularından 50 neferin Sohum Kalesi'ne gönderilmesi istenmiş ve bu neferlerin eşyaları ile mühimmatlarının taşınması için de bölgeden her 10 nefere 1 adet olmak üzere toplam 5 bargir tedarik edilerek Kili'ye ulaştırılması vurgulanmıştır. Bargir ücretlerinin de Hotin cizyedarı ile bargir sahiplerine ödenmesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁹² 29 Ağustos 1728 tarihli başka bir hükümde ise daha önceden Sohum Kalesi'ne yollanan öküzlerin hepsinin helâk oldukları ve bu sebeple Sohum civarındaki Abhazya bölgesinden gerekli miktarda öküz satın alınması emri Bina Emîni olan Mustafa Efendi'ye iletilmiştir.¹⁹³ Kale yapımı tamamlandıktan sonra ise Faş ve Sohum Kaleleri arasında haber taşımakla görevli ulaklar için de bargir satın alındığı belgelerde kayıtlıdır. Sohum Kalesi ile Faş Kalesi arasındaki uzaklığın denizden 80 mil, karadan ise 4 konak olduğu belirtilerek ulaklar için 5 adet bargire ihtiyaç duyulduğu, bu bargirlerin ücretlerinin ise 362,5 kuruş olarak hesaplandığı ve bu ücretin Trabzon Gümrük Malından karşılanması istenmiştir.¹⁹⁴

Yük hayvanları tedariki hakkında bahsedilmesi gereken diğer bir husus ise Devletin diğer meselelerde olduğu gibi bu meseleyi de yakından takip ettiği. Nitekim yük hayvanı alım satımları için gönderilen meblağların gerçekten bu iş için mi sarf edildiği Devletin itinayla sorguladığı bir konu olmuştur. Bu husus ile ilgili arşiv kayıtlarında rastlanılan bilgilerde Sohum Kalesi için Öküz satın alımına memur olan Dergâh-ı Ali Gedüklülerinden Saçlıoğlu Mehmet'e 3.000 kuruş gönderildiği ancak Saçlıoğlu Mehmet'in bu paranın tamamıyla Öküz tedarikini iki senedir bir türlü gerçekleştirmediği ve Rize'de oyalandığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine bölgenin Kapucubaşı ve mütesellimlerine yollanan hükümde Mehmet Efendi'nin derhal yakalanması ve sorguya çekilerek, kendisine gönderilen akçenin ne kadarıyla öküz satın aldığı ve geri kalan kısmını nerede tuttuğunun öğrenilmesi ve akabinde Trabzon Kalesi'ne hapsedilmesi istenmiştir.¹⁹⁵ Sonrasında Mehmet

¹⁹⁰ BOA, AE. SAMD III, 109/10722 (9 Receb 1139 / 2 Mart 1727); BOA, MAD, 5340, s. 923 (9 Receb 1139 / 2 Mart 1727).

¹⁹¹ BOA, MAD, 5340, s. 923 (13 Receb 1139 / 6 Mart 1727).

¹⁹² BOA, İE. AS, 67/6083-3 (25 Zi'l-Ka'de 1136 / 15 Ağustos 1724).

¹⁹³ BOA, MAD, 9921, s. 32 (23 Muharrem 1141 / 29 Ağustos 1728).

¹⁹⁴ BOA, C. AS, 9/352 (22 Cemâziye'l-Âhir / 10 Aralık 1732).

¹⁹⁵ BOA, MAD, 5340, s. 879 (15 Muharrem 1138 / 23 Eylül 1725).

Efendi'nin kendi zimmetinde 858 kuruş kaldığı tespit edilmiş ve kendisinde kalan bu meblağ hem kendinden hem de varislerinden tahsil edildikten sonra, Trabzon Kadısına gönderilen yeni bir hükümle Saçlıoğlu Mehmet'in serbest bırakılması ve satın alınan öküzlerin ise derhal Sohum Kalesi'ne ulaştırılması istenmiştir.¹⁹⁶

2.7.2. Gemi Tedariki

Sohum Kalesi'nin Karadeniz'in kuzeydoğusunda yer alması sebebiyle buradaki kale yapımı için gönderilecek olan inşa malzemeleri, zahireler ve işçiler çoğunlukla gemiler vasıtasıyla bölgeye nakledilmiştir. Genellikle malzemenin tedarik edildiği bölgenin iskelesindeki gemileri kullanmaya özen gösteren Osmanlı Devleti, doğrudan merkezden de gemi tedarik ederek nakliye görevinde çoğunlukla Tersâne-i Amire gemilerini kullanmıştır. Zahire nakli için kullanılan gemiler büyük oranda buldukları bölgeden kiralama ya da satın alma yoluyla gerçekleşirken, doğrudan merkezden gönderilen gemilerde ise daha çok asker ve mühimmat bulunmaktadır. Ancak gemi tedariki konusunun sadece malzeme nakli için yapıldığını söylemek yanlış olur. Nitekim kalenin deniz tarafından muhafaza altına alınması açısından ve bölge güvenliğini sağlamak için çeşitli gemilerin de görevlendirildiği kayıtlardan anlaşılmaktadır. Tedarik edilen bu gemilerin ücretleri ile içerisindeki leventlerin ücretleri kimi zaman doğrudan Hazine-i Amire'den karşılanırken, bazen de çeşitli bölgelerin avarız ya da gümrük malından karşılanmıştır. Bu bağlamda bu kısımda gemi tedariki, tedarik edilen gemi ve içerisindeki leventlerin ücretleri, gemilerin hangi görev için temin edildiği gibi konulara değinilecektir.

Sohum Kalesi'nin keşfi yapıldıktan sonra bölgeye Erzincanî Yusuf Bey'in Bina Emmini olarak atandığı ve Yusuf Bey'in Trabzon üzerinden Sohum'a gemi ile gideceği belirtilmişti. Yusuf Bey'in kış aylarında kalede konaklaması mümkün olmadığı dönemlerde kaleyi muhafaza altına almak için İstanbul'dan 5 adet Kancabaş gemisi ile 5 adet Firkate gemileri görevlendirilmiştir.¹⁹⁷ Aynı dönemlerde Sinop İskelesi'nde Kalyonlar inşası için bulunan Canım Hoca Mehmet Paşa'ya bir hüküm gönderilerek, Faş, Soğucak ve Sohum kalelerinin inşasına başlandığı ve ihtiyaç duyulan taş, kireç gibi malzemelerin bölgeye nakli için Faş Kalesi'ne 20 adet, Soğucak Kalesi'ne 10 adet ve Sohum Kalesi'ne 10 adet olmak üzere toplam 40 adet Tombaz gemisi inşa etmesi ve inşa edilen bu gemileri mahallerine göndermesini talep edilmiştir.¹⁹⁸ İhtiyaca binaen yine doğrudan İstanbul'dan kale binası hizmetinde kullanılmak üzere 9 adet Çekdiri gemileri tayin edilmiş ve kalenin tamamlanması için birkaç yıla gerek duyulduğundan dolayı bu gemilerin her sene Sohum bölgesinde görevde olacakları belirtilmiştir. Ancak kış aylarında Sohum Limanı kışlamak için uygun bir mahal olmadığından gemilerin yine aynı bölgelerde daha uygun bir limanda kışlamaları emredilerek kış

¹⁹⁶ BOA, MAD, 9915, s. 212, 214 (15 Cemâziye'l-Evvel 1138 / 19 Ocak 1726).

¹⁹⁷ BOA, D. BŞM. BNE, 3/18 (16 Cemâziye'l-Âhir 1136 / 12 Mart 1724).

¹⁹⁸ BOA, C. BH, 9/440 (15 Cemâziye'l-Âhir 1136 / 11 Mart 1724).

ayları geçtikten sonra tekrar kale hizmetinde bulunmaları bildirilmiştir. Belirtilen bu 9 Çekdiri gemilerinin özellikle taş, kireç ve sair malzemelerin nakliyesi ile ilgilenmeleri vurgulanarak, salyanelerinin ise doğrudan Hazine-i Amire'den verileceği açıklanmıştır. Ayrıca bu gemilerin hizmetleri süresince de her bir gemi için senelik 200 kantar peksimet, 200 kile hinta ve 200 kile dakik gönderileceği belgelerle sabittir.¹⁹⁹ Çekdiri gemilerinden farklı olarak Sohum Kalesi hizmetinde bulunmaları için 5 adet Firkate ile 5 adet Kancabaş gemileri tayin olunarak başlarına da Salim Paşa başbuğ olarak atanmıştır. Ayrıca bölgede Gürcü ve Abhaz eşkıyalarının bulunması sebebiyle özellikle tüccar gemilerinin muhafaza edilmesi adına belirtilen gemilerden başka 10 adet İşkampoye²⁰⁰ gemisinin bölgeye gönderildiği belirtilmiştir. Bahsedilen bu gemilerin ise kış aylarında bölgede konaklaması mümkün olmazsa yeniden İstanbul'a gönderilmesine izin verileceği ve kış ayları geçtikten sonra tekrar bölgeye gönderilecekleri vurgulanmıştır.²⁰¹ Gemilerin kış aylarında Sohum limanında konaklayamadıkları ve bölgede farklı bir limanda konaklamaları konusunda özellikle Faş Kalesi limanının kullanıldığı görülmektedir. Nitekim aynı yıllarda Sohum Kalesi gibi Faş Kalesi'nin de bir tamirat içerisinde olduğu bilinmektedir. Bu anlamda Faş Kalesi limanı kışlamaya uygun olduğundan gemiler bu limanda kışı geçirmişler ve aynı zamanda kış aylarında deniz ulaşımının uygun günlerinde Faş Kalesi'nin yapımı için yardımda bulunmuşlardır.²⁰²

Faş, Sohum ve Soğucak Kalelerinin tamamlanması, Karadeniz'in kuzeydoğu sahillerinin güvence altına alınması açısından oldukça önemlidir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti bu konuya oldukça ehemmiyet göstererek kale yapımlarının bir an önce tamamlanmasını istemiştir. Bu bağlamda yine belirtilen kalelere İstanbul'dan çeşitli hizmetleri yerine getiren amele, zahire ve mühimmat nakli için Tersane-i Âmire'den 3 adet kalyon tahsis edilmiş ve bu kalyonlara 150 nefer levent memur edilerek bölgeye sevki gerçekleştirilmiştir. Bundan başka Faş Kalesi'nde mevcut olan 4 adet Firkate ile 4 adet Kancabaş gemilerinin de her zaman hazır tutulması emredilmiştir. Ayrıca yine Tersane-i Amire'de bulunan 2 adet firkate ile 6 adet kancabaş gemilerinin bir kaptan ve leventler ile bölgeye gönderilmesi konusunda Vezir Kaptan Paşa'ya hüküm gönderilmiştir.²⁰³ Bölgeye sevk edilen gemilerin navlon ücretleri konusunda da yeterli düzeyde kayıtlar mevcuttur. Nitekim bölgeye hizmet için gönderilen 6 adet Kancabaş gemileri ile 2 adet Firkate'nin toplam ücretinin 13.480 kuruş olduğu ve bunun 3 taksit şeklinde ödeneceği belirtilerek, ilk taksiti merkezden verilmiş ancak ikinci ve üçüncü taksitinin 1140 senesi Trabzon cizye malından karşılanması gerektiği vurgulanmıştır.²⁰⁴ Ayrıca bu gemilerin kaptan salyaneleri de hesaplanarak 2 adet firkatenin kaptan salyanesi 2.033'er kuruş, 6 adet Kancabaş gemilerinin kaptan salyaneleri ise 820'şer kuruş olarak hesaplanmış ve bu

¹⁹⁹ BOA, C. BH, 142/6830 (16 Zi'l-Ka'de 1136 / 6 Ağustos 1724).

²⁰⁰ İnce donanmadan sayılan İşkampoye gemileri daha çok haberci gemisi olarak bilinmekle beraber kürekli gemilerdendir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 458; Bostan, a.g.e., s. 89.

²⁰¹ BOA, C. AS, 726/30438 (20 Zi'l-Ka'de 1136 / 10 Ağustos 1724).

²⁰² BOA, MD, Nr. 135, s. 80 (Evâhir-i Zi'l-Ka'de 1140 / Temmuz 1728).

²⁰³ BOA, D. BŞM. BNE, 4/55 (19 Cemâziye'l-Âhir 1137 / 5 Mart 1725).

²⁰⁴ BOA, İE. BH, 17/1517 (Gurre-i Receb 1139 / Şubat 1727).

ücretler Tersane-i Âmire çavuşlarından Ali Çavuş tarafından kaptanlara ödenmiştir.²⁰⁵ Bu sırada Faş tarafından Sohüm Kalesi hizmeti için tayin olunan 2 adet kancabaş gemilerinin kaptanları salyanelerini aldıklarını ve bundan sonraki salyanelerinin devletin elinde olduğunu belirtmişlerdir. Bu iki kaptandan Seyyid Hasan Kaptan'a izin verilmiş fakat Pehlüvan Mustafa Kaptan'ın hizmete devam etmesi gerektiği bildirilerek, salyanesinin Bina emini Mustafa Bey tarafından verilmesi gerektiği de belgelerde kaydedilmiştir.²⁰⁶ Yine farklı bir belgede bu bölgeler için tayin edilen 5 adet Kancabaş ile 1 adet Firkate gemisi ücretlerinin 9.200 kuruş olarak hesaplandığı, bu ücretin de üç taksit şeklinde olacağı ve ilk taksiti tayin sırasında, ikinci taksiti gemilerin Beşiktaş iskelesi önüne geldiklerinde ve üçüncü taksiti de Sohüm bölgesine varıp hizmete başladıklarında verileceği beyan edilmiştir.²⁰⁷ Bunun dışında Sohüm bölgesindeki taş ve kirecin kaleye nakli için araba ve Melekse kayıklarına ihtiyaç duyulduğu belirtilerek, Gönve Sancağından Faş Kalesi için Melekse kayığı tedarik edecek olan mübaşirin Sohüm Kalesi için de yine aynı bölgeden ayrıca 20 adet Melekse kayığı temin etmesi talep edilmiştir.²⁰⁸ İlerleyen dönemde yine Melekse kayıklarına yeniden ihtiyaç duyulduğu ve ücretlerinin ödenebilmesi için nasıl bir yol izleneceği merkeze bildirilmiş, merkezden gelen emirde ise kalenin bir an önce tamamlanabilmesi ve ihtiyaçların giderilebilmesi için Erzurum cizye malından 2.500 kuruş aktarım yapılması uygun bulunmuştur. Ayrıca Sohüm bölgesinde bulunan Çekdiri ve Başarda²⁰⁹ gemilerinin de bu iş için kullanılması emredilmiştir.²¹⁰

Tüm bunların yanında gerek zahire gerekse işçi nakli için çeşitli bölgelerden gemi kiralama yoluna da gidilmiştir. Nitekim İstanbul'dan gönderilecek olan 219 nefer amele için Kefeli Mehmet Reis'in gemisi 430 kuruşa kiralananak işçilerin bölgeye gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Kiralanan bu geminin ücreti ise İstanbul Gümrük Emini Mehmet Ağa tarafından verilmiştir.²¹¹ Bundan başka Trabzon'da Bolathane İskelesi'nde zahire nakli için Melekse kayıkları kiralandığı ve bunların ücretinin 189,5 kuruş olarak hesaplandığı belirtilerek, söz konusu meblağın Trabzon Gümrük malından karşılanarak, El-Hac Süleyman tarafından sahibine teslim edilmiştir.²¹²

Sohüm'daki kale yapımı tamamlandıktan sonra da gemi tedarikine devam edilmiştir. Ancak kale yapımından sonraki dönemdeki gemilerin daha çok bölge güvenliğinin sağlanması adına yapıldığı söylenebilir. Özellikle bölgedeki Abhaz ve Gürcü eşkıyaların bu dönemde yoğun bir şekilde eşkıyalık faaliyetlerine giriştikleri, bölge halkını ve çoğunlukla denizlerdeki tüccar ve zahire taşıyan gemileri yağmaladıkları belgelerde belirtilmektedir. Bu sebeple Osmanlı Devleti bu eşkıyalık

²⁰⁵ BOA, C. BH, 18/1606 (13 Zi'l-Hicce 1140/ 21 Temmuz 1728).

²⁰⁶ BOA, MAD, 5340, s. 918 (12 Receb 1139 / 5 Mart 1727).

²⁰⁷ BOA, C. BH, 191/8968 (8 Ramazan 1140/ 18 Nisan 1728).

²⁰⁸ BOA, MAD, 5340, s.915 (18 Receb 1138 / 22 Mart 1726).

²⁰⁹ Kürekli gemilerden olan Başarda gemisi 26 – 36 oturaklı olup her küreğini 5 – 7 kürekçinin çektiği gemilerdir. Orta Başarda, Paşa Başardası ve Başarda-i Hümayun olmak üzere boyutlarına göre değişen üç çeşidi mevcuttur. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, Bahriye Teşkilâtı, s. 463 – 465; Bostan, a.g.e., s. 86 – 87.

²¹⁰ BOA, MAD, 9921, s. 30 (16 Muharrem 1141 / 22 Ağustos 1728).

²¹¹ BOA, D. BŞM. BNE, 6/52 (10 Ramazan 1140 / 20 Nisan 1728); BOA, MAD, 5340, s. 886 (22 Ramazan 1140 / 2 Mayıs 1728).

²¹² BOA, İE. ADL, 11/740-1 (10 Zi'l-Ka'de 1140 / 18 Haziran 1728).

faaliyetlerini önlemek için bölgeye yeni gemilerin imal edilerek gönderilmesini uygun görmüştür. Nitekim Trabzon bölgesinde Of ve Sürmene kadıları ile bölge ileri gelenlerine gönderilen hükümlerde Of ve Sürmene iskelelerinde daha çok Melekse türü kayıklar inşa edildiği, ancak bu sefer bu iskelelerde 12 adet İşkampoye gemilerinin imal edilmesi önemle duyurulmuştu. Hatta bu iş için İstanbul'dan marangoz ustaları ile çeşitli mühimmatlar gönderileceği ancak bunun dışında gerekli olan kereste ve amelenin Trabzon bölgesinden tedarik edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.²¹³ Ayrıca kereste ve amele tedariki için gerekli olan meblağ da 5.000 kuruş olarak tespit edilmiş ve erteletilmeden Trabzon Ambar Emni Mehmet Efendi'ye gönderileceği açıklanmıştır. Of ve Sürmene İskelelerinde inşa olunacak bu 12 adet İşkampoye gemilerinin 5 adetinin Faş Kalesi, 5 adetinin Sohum Kalesi ve 2 adetinin ise Anakra Kalesi hizmetinde kullanılacağı belirtilmiştir.²¹⁴ Ayrıca bu gemiler için kürekçi, dümenci, topçu, yelkenci ve aylıkçı olmak üzere her bir gemi için 25 nefer ve toplamda 12 gemi için 300 nefere ihtiyaç duyulduğu, bu 300 neferin de yine Trabzon havalisinden seçilmesi emredilmiştir. Bunun dışında her bir gemi için bölge havalisini tanıyan ve o bölgede daha önce görev yapmış olan kaptanlara ihtiyaç duyulduğu Kaptan-ı Derya Abdi Paşa'ya bildirilmiştir. Bu kaptanların altışar aylık salyanelerinin de her biri için 250'şer kuruş olmak üzere Kaptan-ı Derya tarafından verilmesi gerektiği kararlaştırılmıştır.²¹⁵ Kaptanların dışındaki 300 neferin ücretlerinin ise üç taksit şeklinde ödeneceği bildirilerek, birinci ve ikinci taksitleri olan 7.000 kuruşun doğrudan Hazine-i Amire'den, Dergâh-ı Ali Gedüklülerinden Çengeloğlu Mehmet vasıtasıyla gönderilecek ilk taksitleri neferlerin gemilerine bindikleri anda, ikinci taksitleri ise gemilerin mahallerine vardıklarında hak sahiplerine dağıtılacağı belirtilmiştir.²¹⁶ Söz konusu 300 neferin verilecek olan ikinci taksiti için mübaşir vasıtasıyla gönderilen akçeden 3.500 kuruşun neferler mahallerine vardıklarında aralarında bölüştürülmesi ve Hazine-i Amire defterlerine kaydedilmesi vurgulanmıştır. Bunun yanında Trabzon Kadısı, Ambar Emni ve bölge ileri gelenlerine gönderilen bir hükümde bahsedilen bu 300 neferin kimler olduğunun deftere kaydedilerek İstanbul'a bunun ulaştırılması talep edilmiştir.²¹⁷ Ocak 1732 tarihli bir kayıttan elde edilen bilgiler ışığında bu 300 neferin 6 ay çalıştıkları ve üçüncü taksitlerinin verilmesi gerektiği belirtilerek, bunun için gerekli olan 3.500 kuruşun ve 6 aydan fazla çalıştıkları için yine 3.500 kuruş olmak üzere toplam 7.000 kuruşun Trabzon Cizye Malından tahsil edilmesi ve neferlere ücretlerinin verilmesi kararlaştırılmıştır.²¹⁸

Yukarıda bahsedilen gerek yiyecek ve işçi tedariki gerekse bunların nakli meselesinde Devlet oldukça büyük meblağlar harcamak zorunda kalmıştır. Bu meblağların bölümler içerisinde nerelerden temin edildiği ve hangi alanlarda kullanılması gerektiği açıklanmıştır. Doğrudan İstanbul'dan Hazine-i Amire'den gönderilen meblağların yanında çeşitli bölgelerin avarız ve nüzul mallarından, gümrük mallarından ya da cizye mallarından sağlandığı görülmüştür. Bu anlamda

²¹³ BOA, MAD, 9927, s. 72, 75 (5 Muharrem 1144 / 10 Temmuz 1731).

²¹⁴ BOA, AE. SMHD I, 23/1390 (5 Muharrem 1144 / 10 Temmuz 1731).

²¹⁵ BOA, MAD, 9927, s. 74 – 75 (5 Muharrem 1144 / 10 Temmuz 1731).

²¹⁶ BOA, MAD, 9927, s. 82 (5 Muharrem 1144 / 10 Temmuz 1731).

²¹⁷ BOA, MAD, 9927, s. 77 (5 Muharrem 1144 / 10 Temmuz 1731).

²¹⁸ BOA, MAD, 9928, s. 184 – 185 (Gurre-i Receb 1144 / Ocak 1732).

yukarıda bahsedilenlerden başka taş, kireç ve sair malzeme nakli, kalede çalışan işçi ücretlerinin ödenmesi için Hazine-i Âmire'den 7.500 kuruşun Sohum Kalesi'ne gönderildiği belgelerde mevcuttur.²¹⁹ Bunun dışında hem gemi tedariki hem de malzemelerin hazırlanması için Erzurum cizye malından önce 2.500 kuruş²²⁰ akabinde ise yine gerek işçi ücretleri gerekse gemi tedariki için Erzurum cizye malından 5.000 kuruş²²¹, birkaç ay sonra ise yine aynı kaynaktan kale yapımının bir an önce tamamlanabilmesi için 10.000 kuruş aktarıldığı tespit edilmiştir.²²² Bu anlamda yine 28 Şubat 1729 tarihli bir kayıttan Sohum Kalesi'nin kapısı ve Hisarpençeleriyle duvarlarının, kargir minaresinin ve hamamının ivedilikle halledilebilmesi adına Erzurum cizye malından 1.000 kuruş gönderildiği anlaşılmaktadır.²²³

2.8. Abhaz, Gürcü ve Megrel Eşkivalık Faaliyetleri

Yukarıda Abhazların, Megrel ve Gürcülerle birlikte eşkıyalık faaliyetleri gerçekleştirdiği ve kimi zaman Osmanlı Devleti'ne karşı topyekûn isyan ettiklerinden kısmen de olsa bahsedilmiştir. Bu kısımda özellikle Abhazların gerçekleştirdiği eşkıyalık faaliyetlerine ve Devletin bu eşkıyalık faaliyetlerini önlemek için ne gibi tedbirler aldığı hususunda detaylı bir şekilde açıklanmaya çalışılacaktır.

Sohum Kalesi'nin inşa süreci devam ederken, binaların yapımı için gerekli olan taş, kireç ve sair mühimmat ya da zahire tedariki çevre bölgelerden karşılanmaya çalışılmıştır. Ancak bu noktada kale yapımını engellemek ve zahireler ile paraları ele geçirmek için Abhazlar tarafından eşkıyalık faaliyetlerinin gerçekleştirildiği gözlenmektedir. Nitekim Faş Kalesi Muhafızı olan Mirzâ Mehmet Paşa'ya gönderilen bir hükümde, Abhaz Beyi olan Rüstem'in, Mirzâ Gak isimli yeğeninin eşkıyalık faaliyetlerinde bulunduğunu ve Sohum'a gelecek olan tüccarla izin vermediğini İstanbul'a bildirdiğinden bahsedilerek, Dadyân Meliki Bicân ile birleşerek Mirzâ Gâk'ın bu faaliyetlerinin engellenmesi talep edilmiştir.²²⁴ Ancak Mirzâ Gâk'ın eşkıyalık faaliyetlerinin önlenemediği ve bu faaliyetlere devam ettiği kayıtlarda görülmektedir. Örneğin kalede çalışanlar için zahire tedarik etmeye giden Hacı Efendi ile 5 nefer taşçının, Çay bölgesine geldiklerinde Mirzâ Gâk adamlarıyla beraber yollarını keserek hepsini yaraladığı ve üzerlerindeki eşyaları gasp ettiği belirtilmiştir. Yaralılardan Mâdiros isimli bir Ermeni zımmi kaleye dönüp bu durumu haber vermiş, sonrasında ise bu durum derhal İstanbul'a aksettirilmiştir. İstanbul'dan gelen cevapta ise Abhazların eşkıyalık faaliyetlerinin bir süredir devam ettiği ve bölge halkının bu eylemlerden artık yorulduğu belirtilerek bu olayların önüne geçilmesi istenmiştir. Bunun için Sohum Kalesi Bina Emni Mustafa Efendi'den emrine kaledeki yerli neferlerden 100 nefer alarak Abaza Beyi olan Rüstem ile birlik olup, Mirzâ

²¹⁹ BOA, MAD, 9913, s. 383 (7 Şevvâl 1137 / 19 Haziran 1725).

²²⁰ BOA, MAD, 9921, s. 30, 32 (16 Muharrem 1141 / 22 Ağustos 1728).

²²¹ BOA, MAD, 9921, s. 110 (13 Safer 1141 / 18 Eylül 1728).

²²² BOA, MAD, 9921, s. 480 (26 Recep 1141 / 25 Şubat 1729).

²²³ BOA, MAD, 9921, s. 486 (29 Recep 1141 / 28 Şubat 1729).

²²⁴ BOA, MD, Nr. 133, s. 185 (Evâil-i Receb 1138 / Mart 1726).

Gâk isimli bu eşkıyanın derhal bulunması ve cezalandırılması vurgulanmıştır.²²⁵ Bu esnada bölgedeki eşkıyalarla henüz müttefik olmadan önce Osmanlı Devleti Sohum Kale'nin korunması ve kale inşaatının tamamlanması adına kendine yakın bulunduğu etkili bazı Abhaz Beylerine yevmiye tayin etmiştir. Ahtulu Tavât, Davud Tavât, Alkân Tavât ve Ortar Tavât olmak üzere bu 4 Tavât'a günlük 40'ar akçe, Abhaz Beylerinden Kerek Bey'e günlük 50 akçe, ayrıca yine Kerek Bey'e günlük 80 akçe ve bunların hepsinin üzerine reis olan Rüstem Bey'e günlük 100 akçe tayin edilmekle birlikte tümünün toplamı günlük 390 akçe olarak hesaplanmış ve bina emini tarafından ilgili isimlere verilmeleri emredilmiştir.²²⁶ Bir türlü yakalanıp cezalandırılmayan Mirzâ Gâk isimli eşkıya kale tamiratında malzeme tedariki için taşlık ve ormanlık mahallere giden işçilere saldırmaya devam ederek işçilerin kimisini esir almış kimisini ise öldürmüştür. Hatta Kale içlerine kadar sokularak dükkanları yağmalamış kale civarındaki çobanları da esir etmiştir. Bu esnada Abhazya Beyi olan Rüstem, Osmanlı Devleti'ne olan sadakatinden vazgeçerek Mirzâ Gâk ile arasındaki husumete son verip ona katılmış ve eşkıyalık faaliyetlerine girişmiştir. Toplamda 400 kadar Abaza eşkıyası ile Sohum Kalesi'ni muhasara altına almaya çalışan Rüstem başarılı olamayınca hem denizden hem de karadan kaleye giden yolları tutarak kaleye giriş çıkışları engellemek istemiştir. Ardından bir süre sonra emrine giren 700 kadar Abhaz eşkıyasıyla birlikte yeniden kaleyi kuşatma altına alan Rüstem küstahça bir tavırla kalenin tamamen boşaltılması ve kendisine verilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Tiflis Muhafızı olan Vezir İshâk Paşa'yı görevlendirerek, beş altı bin kişilik askeri birlikle Dadyân Meliki Bicân ile birleşerek eşkıyaların acil olarak defedilmesini talep etmiştir. Bu amaçla Rize'de bulunan 1.500 kadar yeniçeri askerinin de tam teçhizatlı biçimde Melekse kayıklarıyla onlara katılacağı belirtilmiştir. Ayrıca gerek Faş ve Batum'dan gerekse Rize bölgesinden her ne mühimmat ihtiyacı olursa tedarik edilmesi, hatta Şahî toplarının bile temin edilerek kullanılabilceği vurgulanmıştır.²²⁷ Bu konu ile ilgili olarak Dadyân Meliki Bicân'a da bir hüküm gönderilerek, Tiflis Muhafızı Vezir İshâk Paşa'nın oğlunu bu işe tayin ettiği ve Sohum üzerine gönderdiği bildirilmiş ve Bicân'ın kendi kavminden 5 – 6 bin ya da daha fazla asker tedarik ederek İshâk Paşa'nın oğluna iltihak ederek eşkıyaların bir an önce bertaraf edilmeleri gerektiği ifade edilmiştir.²²⁸ Ayrıca Yeniköy naibine de bir hüküm yollanarak bölgeyi iyi tanıyan ve Abhaz eşkıyasının defedilmesinde gemilere yardımcı olabilecek kılavuzların temin edilmesi istenmiştir.²²⁹ Tiflis Muhafızı Vezir İshâk Paşa'nın oğlu Yusuf Bey'in Abhaz eşkıyalarını defetmekle görevlendirildiği Trabzon, Tiflis, Faş, Batum kaleleri muhafızlarına, turnacıbaşı ve hasekilerine, Çıldır Eyaleti kazalarındaki yeniçeri serdarlarına, bayraktarlarına, Rize'de bulunan Mustafa Efendi'ye bildirilmiş ve söz konusu bölgelerden her ne lazım olursa Yusuf Bey'in isteği üzerine derhal hazırlanması ya da tedarik edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca Faş Kalesi'nde yeniçeri zabiti olan Haseki Hüseyin Efendi, Dergâh-ı Ali yeniçerileri ve serdengeçti neferlerinin üzerine zabıt

²²⁵ BOA, MD, Nr. 133, s. 238 (Evâil-i Şevvâl 1138 / Haziran 1726).

²²⁶ BOA, MAD, 9918, s. 375 (10 Şa'ban 1139 / 2 Nisan 1727); BOA, MAD, 5340, s. 919 (10 Şa'ban 1139 / 2 Nisan 1727).

²²⁷ BOA, MD, Nr. 134, s. 206 – 207 (Evâhir-i Cemâziye'l-Âhir 1139 / Şubat 1727).

²²⁸ BOA, MD, Nr. 134, s. 207 (Evâhir-i Zi'l-Hicce 1139 / Ağustos 1727).

²²⁹ BOA, MD, Nr. 134, s. 173 (Evâhir-i Zi'l-Hicce 1139 / Ağustos 1727).

tayin olunmuş ve dolayısıyla yukarıda belirtilen bölgelerden Yusuf Bey'e olduğu kadar Haseki Hüseyin efendiye de itaat etmeleri istenmiştir.²³⁰

Yusuf Bey'e gönderilen hükümlerde kendisinin Abhaz eşkıyasını defetmek üzere başbuğ tayin olunduğu, emrindeki süvari ve piyade askerlerle birlikte hareket ederek, Dadyan (Megrel), Açıkbaş (İmerit) ve Göril melikleriyle buluşması, ayrıca Faş bölgesindeki Yeniçeri ağaları ve serdengeçti ağalarının kendisine tabi olduğu ve yine Batum, Gönve bölgelerindeki neferlerin gemilerle kendisine yardıma yollandığı, ayrıca bu bölgelerden her ne mühimmat lazım olur ise tedarik edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Burada dikkat çeken husus ise Abhaz eşkıyasının bazı şartlar karşılığında affolunacağı olmuştur. Nitekim eşkıyaların durumu Yusuf Bey'e bildirildikten sonra, bu eşkıyaların Osmanlı Devleti'nden kaçan Bahtgiray'ı içlerine almaması, güvenilirliklerini kanıtlamaları için de Sohum, Soğucak ve Faş Kalelerinde alıkonulmak üzere ikişer nefer rehin vermeleri ve bunun dışında yine içlerinden itibar sahibi ve güvenilir kişilerden her sene 6 kişiyi rehin olarak bırakmaları karşılığında hepsinin affedileceği ifade edilmiştir. Yine teslim edilecek olan 6 kişinin bir sene sonra serbest bırakılacağı ve yerine yine güvenilir ve itibar sahibi 6 kişinin rehine olarak verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bütün bunlara rağmen, Abhaz eşkıyası eğer bu teklifi kabul etmezse, hepsinin toptan ortadan kaldırılması gerektiği de vurgulanmıştır.²³¹ Kendisine verilen emir üzerine Abhazların üstüne giden Yusuf Bey, Abhaz Beyi Rüstem ile Mirza Gâk'a durumu iletmiş ve eğer istediklerini verirler ise affedileceklerini belirtmiştir. Bunun üzerine yapılan teklifi kabul eden Rüstem ile Mirza Gâk, kendi içlerinde eşkıyalık ile uğraşanları, fitne çıkaranları teslim etmiş, kaleyi kuşatmak için donattıkları 9 adet kayığı Osmanlı'ya bırakmış, kalenin yapımı için gerekli olan taş, kireç ve sair malzemenin naklinde yardımcı olmayı kabul etmişlerdir. Ayrıca daha önce belirtilen içlerinden 6 güvenilir kimseyi rehin verme konusunda ise Rüstem Bey kendi oğlu ile birlikte diğer 6 kişiyi rehin olarak Osmanlı Devleti'ne teslim etmiştir. Verilen bu esirlerden 4'ünün Sohum Kalesi'ne, Rüstem Bey'in oğlu ile ikisinin ise Faş Kalesi'ne gönderilmesi kararlaştırılmıştır.²³² Vezir İshâk Paşa'nın oğlu Yusuf Bey'e de bu başarısı için bir top hil'at gönderilmiş ve bu durum ayrıca İshâk Paşaya gönderilen bir hükümle kendisine de bildirilmiştir.²³³

Abhaz Beyi Rüstem'in oğlu ile verilen diğer rehinelere ilgili bilgiler de arşiv belgelerinde mevcuttur. Nitekim bu rehinelere için Sohum Kalesi Bina Emni Mustafa Efendi'ye gönderilen bir hükümde bu kişilere her ay 5'er kuruş maaş ve günlük olarak da 2'şer vukiyye ekmek verilmesi emredilmiştir.²³⁴ Bununla beraber Abhaz Beyi Rüstem ile birlikte isyan eden diğer beyler affolunarak, kale yapımı için çalışan işçileri, nakliye hizmetini gören ameleleri eşkıyalardan

²³⁰ BOA, MD, Nr. 134, s. 205 (Evâsıt-ı Safer 1140 / Ekim 1727).

²³¹ BOA, MD, Nr. 134, s. 212, 272 – 273 (Evâhir-i Safer 1140 / Ekim 1727).

²³² BOA, MD, Nr. 134, s. 306 – 307 (Evâil-i Ramazan 1140 / Nisan 1728); Ayrıca bahsedilen bu rehinerin isimleri Kigân bi Orzakan, Şaverden bi Otâr, Huhula bi Abtalbibe, Daver bi Cosiba, Otâr bi Tarhan ve Şarvan bi Subutiyyâ olarak belgede ifade edilmiştir. Bkz. BOA, İE. AS, 53/4768 (2 Şevvâl 1140 / 12 Mayıs 1728).

²³³ BOA, MD, Nr. 134, s. 307 (Evâil-i Ramazan 1140 / Nisan 1728).

²³⁴ BOA, MAD, 9921, s. 35 (23 Muharrem 1141 / 29 Ağustos 1728).

korumaları karşılığında kendilerine yevmiye gönderilmiştir. Bu anlamda Rüstem Bey'e 100 akçe, Güvegi Bey'e 80 akçe ve Kerek Bey'e 50 akçe, ayrıca Antaz, İlkase, Davud ve Hutuli tavâdlara da 40'ar akçe yevmiye tayin edilmiştir.²³⁵

2.9. Bina Emni Mustafa Efendi Döneminde Yapılan Harcamalar

Sohum Kalesi'nin inşasına karar verildikten sonra, kale yapımı için gerekli görevliler, işçiler, malzemeler, yiyecekler ve mühimmatlar tedarik edilmeye başlanmış ve kalenin yapım sürecinin hızlandırılması amaçlanmıştır. Kaleye atanan bina emni görevlerine başladıklarında, kale için lüzumlu olan gerek işçi gerekse malzeme ve yiyecek gibi levazımların kayıtlarını tüm ayrıntılarıyla tutmuşlardır. Bu durum Sohum Kalesi'nde Bina Emni olan Mustafa Efendi döneminde daha da net görülmektedir. Nitekim kale yapımına kara verildiğinde ilk tayin edilen bina emni Yusuf Bey olmuş ve yaklaşık 2 yıl kalede görev yapmıştır. Yusuf Bey vefat ettiğinde ise yerine Bina Emni olarak Mustafa Efendi atanmıştır. Bu noktada Mustafa Efendi göreve başladığında selefi Yusuf Bey'in hangi faaliyetleri tamamladığı ne kadar malzeme kullandığı, kalede ne kadar malzeme ve yiyecek arta kaldığı gibi konuları kayıt altına almıştır. Ayrıca bunun dışında kendi bina emni döneminde de kalede çalışan işçilere maaş olarak harcanan meblağlar, çalışan işçilerin miktarı, işçiler dışında kimlere para ödendiği, yiyecek tedariki ya da bina yapımı masraflarının neler olduğu konularını her yıl ay ay not etmiştir. Bu bölümde Mustafa Efendi döneminde yapılan harcamalar farklı alt başlıklar şeklinde detaylı olarak açıklanmaya çalışılacaktır.

2.9.1. İşçilere Yönelik Harcamalar

Sohum Kalesi'nin yapım sürecinde istihdam olunan işçiler Mustafa Efendi tarafından kaydedilmiştir. Bu işçilerin ayda kaç gün çalıştıkları ve ne kadar ücret aldıkları arşiv belgelerinde mevcuttur. Bu anlamda işçilerin ücretleri ile kaç kişi oldukları, hangi meslekle uğraştıkları yıl yıl verilmeye çalışılacaktır. Ancak burada belirtilmesi gereken husus bu yılların hicri olarak verileceğidir. Daha anlaşılır olabilmesi adına belgelerde kaydedilen hicri yıl esas alınacak olup, bu hicri yılın miladi olarak hangi tarihlere tekabül ettiği de açıklanacaktır.

Tablo 6: 9 Eylül 1725 / 28 Ağustos 1726 (1138) Tarihinde Çalışan İşçiler ve Masrafları²³⁶

İşçi Adı	Kalfa	Nefer	Çalıştığı Gün (Yıllık)	Akçe
Marangoz	1	20	284	243.720
Demirci		4-5	274	52.740
Bıçkıcı		2	287	22.840

²³⁵ BOA, MAD, 9921, s. 31 (23 Muharrem 1141 / 29 Ağustos 1728).

²³⁶ Konu bütünlüğü ve sayıların daha rahat anlaşılması adına Hicri yıl esas alınmıştır. 1138 Hicri yılı Miladi olarak 9 Eylül 1725 – 28 Ağustos 1726 tarihleri arasını kapsamaktadır. Burada belirtilen işçilerin çalıştıkları günler ve yapılan harcamalar da miladi olarak bu tarihler arasına denk düşmektedir. İşçi masrafları için bkz. BOA, MAD, 2455, s. 2 – 29 (29 Safer 1141 / 4 Ekim 1728).

Tablo 6: (Devamı)

İşçi Adı	Kalfa	Nefer	Çalıştığı Gün (Yıllık)	Akçe
Kireççi	1	10-12	222	105.440
Kireç Yakıcı	1	10-11	80	38.080
Araba Sürücü		2	86	3.520
Öküz Daileri		2-5	258	17.160
Hamamcı	1-2	1-2	261	28.120
Kâtip ve Mutemed	2-4 Katib, 4-14 Mutemed		329	151.860
Hazneci	1	1-11	243	84.050
Taş Kırıcı	1	11-20	117	90.920
Taşçı	1	10-11	132	66.000
Abhaz Kılavuz		2-8	210	13.320
Rençber		7-9	240	39.280
Toplam	13-26	82-118		957.050

Belirtilen işçi sayıları ve çalıştıkları gün sayısı yılın belirli aylarında değişiklik göstermektedir. Tabloda işçi sayıları ortalama şekilde belirtilmiştir. Ayrıca işçilerin çalıştığı gün sayıları da aydan aya farklılık arz etmektedir. Bu anlamda her ay çalışılan gün sayıları toplanarak yıllık çalıştıkları gün sayısı hesaplanmıştır. Ayrıca burada belirtilmesi gereken birkaç husus bulunmaktadır. Kireççi ve Kireç Yakıcı olarak belirtilen işçilerin aslında aynı kişilerden oluştuğu düşünülmektedir. Nitekim arşiv belgelerinde işçilerin çalıştığı aylar incelenirken, Kireççilerin olduğu ayda hiç Kireç yakıcı çalışmadığı, Kireç yakıcıların çalıştığı aylarda ise hiç Kireççi olmadığı görülmektedir. Bu da aslında Kireç işleriyle uğraşanların aynı kişiler olduğunu bazı aylarda kireci hazırlama ya da taşıma gibi işlerde çalışırken bazı aylarda ise kireci yakma faaliyeti ile ilgilendiklerini göstermektedir. Söz konusu durum Taşçı ve Taş Kırıcı işçi grupları içinde aynıdır. 1725 yılının Eylül ayından Ekim ayına kadar taş kırıcı meslek grubu kaydedilmiş ancak Ekim ayından sonra taşçı grupları belirtilmiştir. Bu durum da önce taşların kırılarak hazırlandığını sonrasında yine aynı kişiler tarafından kale yapımında kullanıldığını göstermektedir. Yine de belgedeki meslek gruplarının aslına sadık kalınarak bu gruplar ayrı ayrı açıklanmaya çalışılmıştır.

Tablo 7: 29 Ağustos 1726 / Ağustos 1727 (1139) Tarihinde Çalışan İşçiler ve Masrafları²³⁷

İşçi Adı	Kalfa	Nefer	Çalıştığı Gün (Yıllık)	Akçe
Marangoz	1-2, 1 Mimar	10-20	250	169.840
Demirci		3-5	261	39.440
Hazneci	1	7-10	271	104.360
Taşçı	1	7-11	265	107.960
Taş Kırıcı	1	10-34	256	120.460
Hamamcı	1	1-2	76	6.620
Kireççi	1	7-10	312	187.422

²³⁷ Miladi olarak 29 Ağustos 1726 – 17 Ağustos 1727 tarihleri arasında kale hizmetinde çalışan işçiler ve masrafları açıklanmıştır. Bkz. BOA, MAD, 2455, s. 29 – 42 (29 Safer 1141 / 4 Ekim 1728).

Tablo 7: (Devamı)

İşçi Adı	Kalfa	Nefer	Çalıştığı Gün (Yıllık)	Akçe
Kireç Yakıcı	1	7-10	120	51.400
Bıçkıcı		4	264	44.140
Rençber		5-20	263	82.960
Duvarcı	1	10-68	119	164.580
Tuğlacı		2	49	3.920
Sıvacı		2	49	3.920
Numune Yapıcı		2	162	14.560
Kömürcü		2	93	7.800
Kiremitçi		2	47	3.760
Araba Yapıcı		3	47	5.640
Tombazcı	1 Reis	5	60	17.520
Kâtip ve Mutemed	4-5 Kâtip	17-18	340	372.166
Toplam	13-15	106-230		1.508.468

Belirtilen tabloda işçi sayılarında önemli bir artış yaşandığı gözlenmektedir. Özellikle Taş kırıcı ve Duvarcı işçilerinin burada önemli bir yer tuttuğunun belirtilmesi gerekir. Nitekim artık malzemeler hazırlanmış ve kale duvarlarının örülmeye başlandığı anlaşılmaktadır. İşçi sayısının artması da Osmanlı Devleti'nin bir an önce kale yapımını tamamlayarak bölgenin kontrolünü sağlamak istediğini göstermektedir. Burada açıklanması gereken bir başka husus ise oldukça yüksek meblağların harcanmasıdır. Devlet kale yapımının ivedilikle tamamlanabilmesi adına gereken ödemelerin hepsini zamanında yapmaya çalışmıştır. Ayrıca aynı yıl içerisinde Tombazcıların da çalıştığı görülmektedir. Bu daha çok kaleye gönderilecek malzemelerin nakli için tutulan Tombaz sefinelerinden kaynaklanmaktadır. Hem nakil işlemi hem de bölge güvenliğini sağlamaları için Tombaz reislerine ve neferlerine ödemeler yapıldığı arşiv belgelerinde görülmektedir.

Tablo 8: 19 Ağustos 1727 / 6 Ağustos 1728 (1140) Tarihinde Çalışan İşçiler ve Masrafları²³⁸

İşçi Adı	Kalfa	Nefer	Çalıştığı Gün (Yıllık)	Akçe
Tombazcı	1 Reis	5	30	8.940
Demirci		3	219	26.368
Kömürcü		2	186	14.912
Marangoz	1	10-24	165	97.695
Sıvacı		2	29	2.320
Hamamcı		2	28	2.240
Varilci		2	29	2.360
Araba Yapıcı		2	218	17.440
Kireççi	1	6-16	193	98.860
Duvarcı	1	12-90	131	124.700
Taş Kırıcı	1	20	179	144.380
Taşçı	1	10-19	264	118.980

²³⁸ Miladi olarak 19 Ağustos 1727 – 6 Ağustos 1728 tarihleri arasında çalışan işçi sayılarını ve harcanan miktarı göstermektedir. Bkz. BOA, MAD, 2455, s. 43 – 53 (29 Safer 1141 / 4 Ekim 1728).

Tablo 8: (Devamı)

İşçi Adı	Kalfa	Nefer	Çalıştığı Gün (Yıllık)	Akçe
Bıçkıcı		4-6	138	23.360
Rençber ²³⁹		5-50	180	52.300
Kâtip ve Mutemed	4-5 Kâtip	22-32		389.515
Toplam	10-11	107-275		1.124.370

Kale yapımı hizmetinde çalışan işçilerinin sayısının bu yıl da yüksek olduğu görülmektedir. Yine Duvarcıların bu işçiler arasında önemli bir yer işgal ettiği göze çarpmaktadır. Bu da kale duvarlarının yapımının halen devam ettiğinin en önemli göstergesidir.

Tablo 9: 7 Ağustos 1728 / 26 Temmuz 1729 (1141) Senesinde Çalışan İşçiler ve Masrafları²⁴⁰

İşçi Adı	Kalfa	Nefer	Çalıştığı Gün (Yıllık)	Akçe
Marangoz ve Duvarcı	1 Mimar, 2 Kalfa	75	174	442.056
Kiremitçi		2	125	10.035
Varilci		1	115	2.530
Demirci		1	115	4.036
Kömürcü		2	152	4.874
Taşçı, Taş Kırıcı, Kireççi	3	11-13	123	78.920
Numune Yapıcı		2	88	3.520
Araba Yapıcı		2	172	6.160
Rençber		11	289	689.240
Kâtip ve Mutemed	3 Kâtip	26-28	311	442.333
Toplam	9	133-137		1.683.704

Kayıtlarda Marangoz ve Duvarcılar birlikte kaydedildiğinden tabloda da yine aynı şekilde yansıtılmıştır. Aynı durum taşçı, taş kırıcı ve kireççi işçileri için de geçerlidir. Rençberlerin ücretlerinin çok yüksek meblağlar olması çalıştıkları gün ile ilgili olup, ayrıca belgelerde farklı zamanlarda farklı işlerle de uğraştıkları belirtilmiştir. Dolayısıyla işçi ortalaması daha az olmasına rağmen, ödenen toplam meblağ bu yıl oldukça yüksek seyretmiştir.

Tablo 10: 27 Temmuz 1729 / 23 Eylül 1729 1142 Senesinde Çalışan İşçiler ve Masrafları²⁴¹

İşçi Adı	Kalfa	Nefer	Çalıştığı Gün (Yıllık)	Akçe
Marangoz	1	10	96	34.212
Kâtip ve Mutemed	1 Kâtip	6	120	40.800
Toplam	2	16		75.012

²³⁹ Kılavuzlar ve bazı Abhaz işçiler belgelerinde Rençber sınıfının içinde kaydedilmiştir. Bu sebeple verilen miktar bu işçilerin hepsini kapsamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, MAD, 2455, s. 43 – 53 (29 Safer 1141 / 4 Ekim 1728).

²⁴⁰ Miladi olarak 7 Ağustos 1728 – 26 Temmuz 1729 tarihleri arasında kale yapımında çalışan işçi miktarı ve masraflarını göstermektedir. Bkz. BOA, MAD, 2455, s. 58 – 59 (29 Safer 1141 / 4 Ekim 1728).

²⁴¹ Burada belirtilmesi gereken husus kale yapımının 1142 senesi Muharrem – Safer aylarında tamamlandığıdır. Ancak kale içindeki bazı eksikliklerin giderilmesi adına ve hesaplamaların yapılması için bazı işçi grupları kale yapımından sonra 1-2 ay daha çalışmışlardır. Tabloda bu işçilerin sayısı ve masrafları belirtilmiştir. Bkz. BOA, MAD, 2455, s. 58 – 59 (29 Safer 1141 / 4 Ekim 1728).

Kale yapımının tamamlanmasına kadar geçen süre içinde Bina Emîni Mustafa Efendi döneminde işçilere yönelik yapılan harcamalar ve miktarları yukarıda belirtilmiştir. Hicri olarak 5 ayrı yılda ele alınan bu meblağ toplamda 5.348.604 akçe tutmuştur. Hesaplanan bu meblağ sadece Mustafa Efendi döneminde işçilere verilen meblağ olup bunun dışında kale için çok daha fazla meblağların harcandığı belgelerden gözlenmektedir. Ancak bunların dışında çeşitli bölgelerden rençberlerin gönüllü olarak kale hizmetinde istihdam edildiği de belgelerde mevcuttur. Özellikle bu rençberlerin hicri olarak 1138 ve 1139 yıllarında görev yaptığı bilinmektedir. Belgelerden elde edilen bilgilere göre bu anlamda 1138 senesinde 1 Kalfa ile 49 – 59 neferin kale hizmetinde çalıştığı ve bu kişilere toplam olarak 209.620 akçe ödendiği tespit edilmiştir. Yine 1139 senesinde çalışan gönüllü rençberlere bakıldığında ise 1 Kalfa ile birlikte 137 rençbere toplam 78.020 akçe ödeme yapıldığı belirtilmiştir.²⁴²

Yukarıda belirtilen işçilerden başka kale hizmetinde çalışan bazı görevliler ayrı olarak belgelerde kaydedilmiştir. Buna göre Cerrah Mustafa'ya kalede görev yaptığı süre boyunca günlük olarak 1 kıyye koyun eti ve 4 çift ekmek verildiği belirtilmiştir. Yine İbrahim Halife'ye görev yaptığı 3 yıl boyunca günlük 2 kıyye koyun etinden toplamda 818 kıyye koyun eti, günlük 4 çift ekmekten de toplam 1.144 ekmek verildiği tespit edilmiştir. Bina Nazırı olan İsmail Ağa'ya ise ekmek, koyun eti, pirinç, sade yağ, tuz ve nohut gibi yiyeceklerin verildiği ve tüm bunların ücretlerinin de 47.938 akçe tuttuğu hesaplanmıştır.²⁴³

2.9.2. Kale Yapımı İçin Çeşitli Malzeme Masrafları

Bina Emîni Mustafa Efendi döneminde işçilerin dışında çeşitli malzeme miktarları ve bu malzemelerin ücretlerinin kaydedildiği de arşiv belgelerinde görülmektedir. Bu malzemeler aşağıda tablo şeklinde açıklanmıştır.

Tablo 11: Bina Emîni Mustafa Efendi döneminde Tedarik Edilen Malzeme Masrafları²⁴⁴

Malzeme Adı	Adet	Akçe
İzmîd Çubuğu	120	9.600
Taş	51.642	656.342
Odun	59.200	1.234.400
Topaç	2.030	557.900
Tahta	8.700	100.400
Kiremit	23.500	21.000
Kerpiç	26.000	21.750
Verke	2.000	16.000
.....	6.000	24.000
Toplam		2.641.392

²⁴² BOA, MAD, 2455, s. 60 – 63 (29 Safer 1141 / 4 Ekim 1728).

²⁴³ BOA, MAD, 2455, s. 74 (29 Safer 1141 / 4 Ekim 1728).

²⁴⁴ BOA, MAD, 2455, s. 72 – 73 (29 Safer 1141 / 4 Ekim 1728).

Belirtilen malzemeler çeşitli bölgelerden satın alınarak kale yapımı için kullanılmışlardır. Bu malzemeler dışında özellikle kireç satın alımı ve bölgeye nakli konusunda oldukça önemli bilgiler kaydedilmiştir. Gerek denizden çeşitli gemiler vasıtasıyla gerekse karadan farklı tarzda arabalar ile kireç kaleye ulaştırılmaya çalışılmıştır. Bu açıdan bakıldığında karadan nakil için Camus arabaları, Karasığır arabaları ve Bargir arabaları kullanılırken, denizden yapılan nakil için ise genellikle Melekse kayıklarının kullanıldığı tespit edilmiştir. Toplam olarak bakıldığında belgelerde 1.859 adet Camus arabası, 1.421 adet Karasığır arabası ve 216 adet Bargir arabası kullanıldığı kaydedilirken, karadan taşınan kirecin toplam 121.570 kantar olduğu ve araba ücretlerinin de 1.260.518 akçeye ulaştığı belirtilmiştir. Denizden Melekse kayıklarıyla taşınan kirecin ise yekûnda 120.825 kantar olduğu ve Melekse ücretlerinin de 621.490 akçe olarak hesaplandığı anlaşılmaktadır. Kireçler taşınırken çeşitli sebeplerden ötürü 40.470 kantar kirecin de zayi olduğu yine kayıtlarda bildirilmiştir.²⁴⁵

2.9.3. Bina Emîni Mustafa Efendi Döneminde Yapılan Diğer Harcamalar

Mustafa Efendi'nin Bina Eminliği döneminde işçilere ve malzemelere yapılan ödemeler dışında çeşitli birçok alanda ödemeler de bulunduğu da arşiv belgelerinde kaydedilmiştir. Bunun yanında her yıl ay ay kaydedilen harcamaların ücretleri kimi zaman doğrudan Mustafa Efendi tarafından verilirken, kimi zaman ise Bina Nazırı İsmail Ağa tarafından ödenmiştir. Yapılan ödemelere bakıldığında gerek kale içindeki gerekse kale dışındaki bina hizmetlerinde bulunan görevlilere ait kayıtlar görülmektedir. Tutulan bu kayıtlarda yapılan harcamaların tamamının inâmat ya da başka bir deyişle bahşiş niteliğinde olduğunu belirtmek mümkündür. Bu noktada kale hizmetinde çalışan işçilerin morallerinin yüksek tutulmasının yanı sıra bölge halkının da gönlünün hoş tutulduğu ve kalenin bir an önce yapımının tamamlanmasının amaçlandığı görülmektedir. Çeşitli meslek gruplarının gerek kalfalarına ve gerekse işçilerine yapılan yardım niteliğindeki bu ödemelerin dışında, işçilerin çalışırken herhangi bir olumsuzlukla karşılaşması ya da yaralanması gibi durumlarda da kendilerine birtakım meblağların ödendiği belgelerde kaydedilmiştir.²⁴⁶ Ayrıca yaralanan işçilerin tedavilerinin yapılması adına derhal doktor gönderilmiş ve gönderilen bu doktorlara verilen ücretler de not edilmiştir.²⁴⁷ Bu durumdan farklı olarak Abhaz ve Çerkez eşkıyalarının kale hizmetindeki işçilerin ve yük hayvanlarının bazılarını kaçırmak için plan yaptıklarını kale görevlilerine haber veren kişilere ödemeler yapıldığı, hatta bu eşkıyaların daha ileriye giderek çalışan işçilerin bir kısmını esir ettiği ve bu işçilerin kurtarılması için eşkıyalara

²⁴⁵ Belirtilen melekse kayıkları için kiralama yoluna gidildiği ve hangi bölgeden kimlerin kayıklarının kiralandığı gibi bilgiler belgelerde mevcuttur. Bu anlamda tespit edilebilen sefineler Bekir Reis'e, Mehmet Reis'e, İbrahim Reis'e Ahmet Reis'e Mustafa Reis'e ve Moşe Panake'ye aittir. Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, MAD, 2455, s. 68 – 71 (29 Safer 1141 / 4 Ekim 1728).

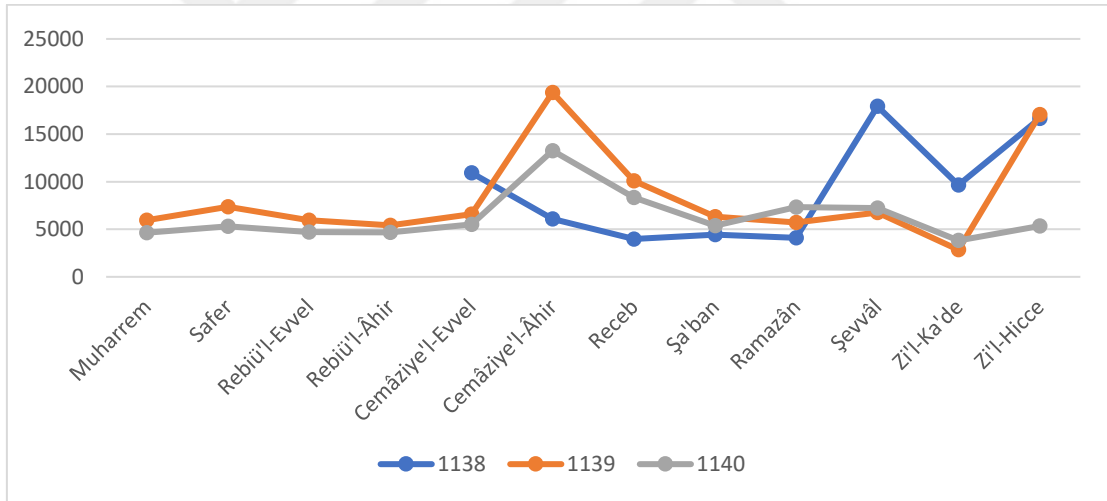
²⁴⁶ Kale hizmetinde çalışırken yaralanan işçilere yapılan ödemeler için bkz. BOA, MAD, 2455, s. 78 – 79 (29 Safer 1141 / 4 Ekim 1728).

²⁴⁷ BOA, MAD, 2455, s. 82 (29 Safer 1141 / 4 Ekim 1728).

ödemeler yapıldığı da arşiv belgelerinde belirtilmiştir.²⁴⁸ Yine işçilerle ilgili olarak dini Bayram günlerinde kendilerine bahşişler verildiği, bu bahşişlerin sadece para olarak değil, yiyecek olarak da yapıldığı görülmektedir.²⁴⁹

İşçilere yapılan ödemelerin dışında çok çeşitli konularda birtakım ödemelerin yapıldığı da belgelerde mevcuttur. Nitekim eşkıyalık faaliyetlerinin önlenmesi adına gece kale etrafında nöbet tutan kişilere, devlet vazifesi için bir bölgeye giderken kaleye gelerek konaklama yapan kimselere, Abhaz Beyleri ve bu beylerin adamlarına, kalede görev yapan yazıcı, mutemet gibi resmi görevlilere, kaleye haber götürüp getiren ulaklara, malzeme nakli için gerekli olan gemilerin sağlanması için tayin edilen görevliye, öküz satın alımı için görevlendirilen mübaşire, bölge halkından zararlı faaliyetleri engellemek adına kaleye haber ulaştıran kimselere çeşitli miktarlarda ödeme yapıldığı kayıtlara yansımıştır. Bağış ya da yardım adı altında yapılan tüm bu ödemeler ay ay hesaplanarak aşağıdaki grafikte açıklanmaya çalışılmıştır.

Grafik 1: 5 Ocak 1726 / 6 Ağustos 1728 (1138 – 1140) Yılları Arasında Yapılan Ödemeler²⁵⁰

Yukarıdaki grafiğe bakıldığında yapılan ödemelerin Sonbahar ve Kış aylarında en aza indiği, diğer mevsimlerde ise dalgalanmalar yaşandığı görülmektedir. Ay ay açıklanmaya çalışılan bu harcamaların toplam olarak 1726 yılında 73.740 akçe, 1727 yılında 96.560 akçe ve 1728 yılında 75.538 akçe olduğu hesap edilmiştir. Burada belirtilmesi gereken bir diğer husus ise 1729 senesine ait ödeme kayıtlarının da mevcut olduğudur. Ancak belirtilen senede yapılan ödemeler arşiv

²⁴⁸ 1139 senesi Rebiü'l-Evvel ayında Çerkez eşkıyaları 7 işçiyi kaçıarak esir etmiş ve bu esirlerin kurtarılması için Bina Emimi Mustafa Efendi 1.800 akçe bedel ödemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, MAD, 2455, s. 81 (29 Safer 1141 / 4 Ekim 1728).

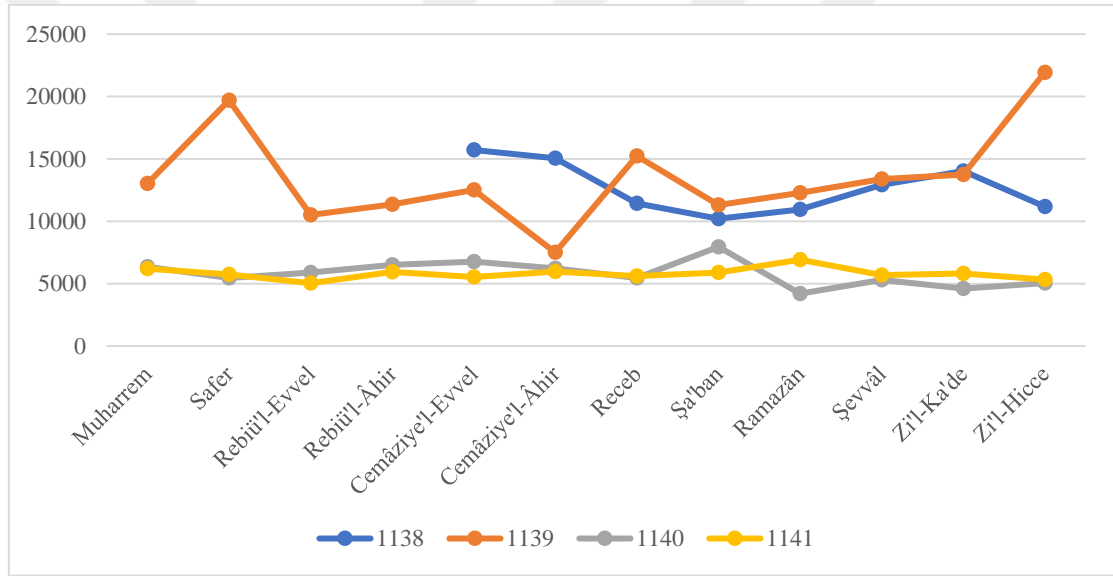
²⁴⁹ Bayram zamanlarında işçilere koyun eti, sade yağ ve pirinç gibi yiyecek malzemelerinin dağıtıldığı Bina Emimi Mustafa Efendi tarafından belirtilmiştir. Bkz. BOA, MAD, 2455, s. 83 (29 Safer 1141 / 4 Ekim 1728).

²⁵⁰ Yapılan harcamaların detayları için bkz. BOA, MAD, 2455, s. 78 – 87 (29 Safer 1141 / 4 Ekim 1728).

belgelerinde ay ay kaydedilmediğinden yukarıdaki grafiğe bu yılın harcamaları eklenememiştir. Yine de 1729 senesinde yapılan harcamaların toplamda 80.298 akçe olduğu hesaplanmıştır. Bu 80.298 akçenin 30.132 akçesi Bina Emini Mustafa Efendi tarafından verilirken, kalan 50.166 akçesi Bina Nazırı İsmail Ağa tarafından verilmiştir.²⁵¹

Bina Emini Mustafa Efendi sadece işçilere ya da kale için hizmet edenlere yapılan yardımları kaydetmekle kalmamış, bunun yanında Abhaz Beyleri'ne ve bu beylerin adamlarına yapılan ödemeleri de detaylı bir şekilde kaydetmiştir. Yine ay ay kaydedilen ödemelerin miktarları aşağıdaki grafikte belirtmeye çalışılmıştır.

Grafik 2: 5 Ocak 1726 / 26 Temmuz 1729 (1138 – 1141) Yılları Arasında Abhaz Beylerine Yapılan Ödemeler²⁵²

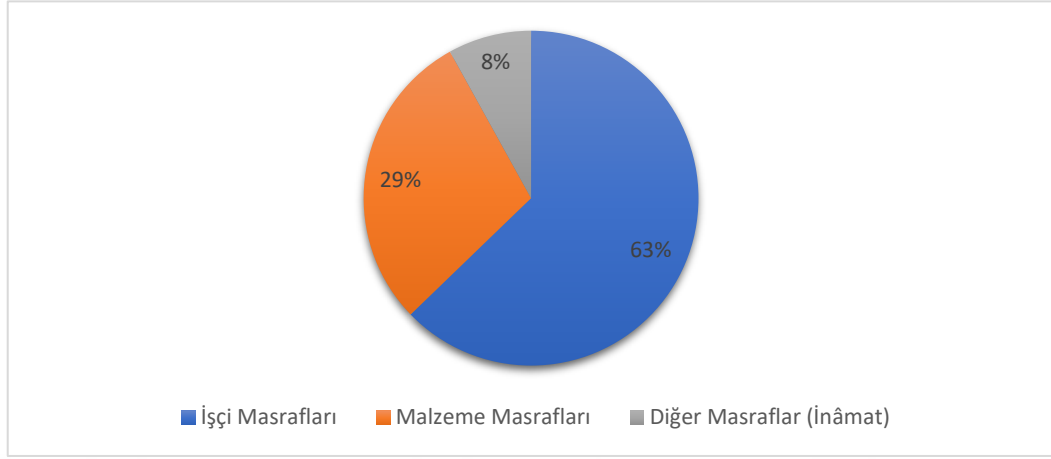

Abhaz Beyleri'ne yapılan ödemelere bakıldığında ilk iki yılda ödeme miktarlarının son iki yıla göre biraz daha yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Nitekim ay ay yapılan bu ödemeler toplandığında 1726 yılında toplamda 101.493 akçe, 1727 yılında 162.481 akçe, 1728 yılında 69.775 akçe ve 1729 yılında ise 69.669 akçe ödendiği belgelerde kaydedilmiştir. Bu noktada Abhazların eşkıyalık faaliyetlerinin daha yoğun olduğu ve isyanların meydana geldiği dönemlerde ödenen miktarların daha fazla olduğu gözlenmektedir. Bu da Osmanlı Devleti'nin Abhazları kontrol altında tutma çabası içerisinde olduğunu göstermektedir.

²⁵¹ 1141 senesinde yapılan harcamalar için bkz. BOA, MAD, 2455, s. 87 – 90 (29 Safer 1141 / 4 Ekim 1728).

²⁵² Yapılan ödemelerin detayları için bkz. BOA, MAD, 2455, s. 91 – 104 (29 Safer 1141 / 4 Ekim 1728).

Grafik 3: 5 Ocak 1726 / 23 Eylül 1729 (1138 – 1142) Yılları Arasında Bina Emini Mustafa Efendi Döneminde Yapılan Tüm Harcamaların Dağılımı

Bina Emni Mustafa Efendi döneminde yapılan tüm harcamalara bakıldığında en fazla tutarın işçilere ödendiği, sonrasında malzemeler için ve son olarak inamatlara verildiği anlaşılmaktadır. Nitekim kalenin kısa sürede tamamlanabilmesi için çok sayıda işçinin neredeyse yılın her günü çalışması bu durumu anlaşılır kılmaktadır. Ancak çeşitli kişilere verilen inamatların da miktarı yadsınamayacak derecede fazladır. Bu noktada da gerek çalışan işçilerin gerekse bölgedeki Abhaz beyleri ile bölge halkının gönlünün hoş tutulmaya çalışıldığı, herhangi bir olumsuzlukla karşılaşılacak istenmemesi gibi durumlar etkili olmuştur. Özellikle Abhazların çok fazla kontrol altında tutulamayan bir millet oldukları düşünüldüğünde, güdülen bu politikanın gayet makul olduğu söylenebilir. Kaldı ki zaman zaman Abhaz halkının isyana kalkışması, Osmanlı'ya sadık olan Abhaz Beylerinin de bu isyanlara destek vermesi durumu iyice zorlaştırmıştır. Dolayısıyla isyana meyilli olan bu topluluklar için Devlet, isyanların önüne geçebilmek adına gereken fedakârlığı hiç çekinmeden göstermiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SOHUMKALE İNŞA FAALİYETLERİ

Sohumkale'nin keşfi yapıldıktan sonra gerekli olan işçilerin istihdam edilmesi, çeşitli malzemelerin ve yiyeceklerin tedariki gibi konular ivedilikle halledilmeye başlanmış ve kale yapımının mümkün olan en kısa sürede tamamlanması amaçlanmıştır. Bir yandan malzeme ve işçi tedariki devam ederken bir yandan da kalenin genel olarak yapımına başlanmıştır. Ancak burada sadece kale duvarları tamamlanarak kaba bir kale vücuda getirilmemiştir. Özellikle Kale içinde çok çeşitli yapıların oluşturulduğu arşiv belgelerinde mevcuttur. Nitekim 1724 yılında Bina Emini olarak Yusuf Bey'in Sohumkale'ye tayini gerçekleştirildikten sonra, bu anlamda birçok çalışma yapılmıştır. Bina Emininin konaklaması, kale hizmetinde çalışacak işçilerin istihdam edilmesi, tedarik edilen yiyeceklerin saklanması için farklı binalar yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca gerek kalede gerekse kale dışındaki güvenliğin sağlanması için bölgede bulunacak olan askerler için de çeşitli kışlalar yapıldığı bilinmektedir. Bu konu ile ilgili olarak gerek Bina Emini Yusuf Bey döneminde gerekse Yusuf Bey'den sonra Bina Emini olarak tayin olan Mustafa Efendi döneminde vücuda getirilen yapılar kayıtlara yansımıştır. Ancak bu kaydedilen belgelerin daha çok Mustafa Efendi döneminde gerçekleştiğinin de belirtilmesi gerekir.

Bu bilgiler ışığında çalışmamızın bu bölümünde bina yapımı ile ilgili tutulan kayıtlar göz önünde bulundurularak, Sohum Kalesi'nin hangi şekilde oluştuğu, kale içinde ve çevresinde ne gibi yapıların inşa edildiği, inşa edilen bu yapıların ölçüleri ve bu yapılar için harcanan masrafların ne kadar olduğu gibi konulara değinilecektir.

3.1. Bina Emini Yusuf Bey Döneminde İnşa Edilen Yapılar

Yusuf Bey Bina Emini tayin edildikten sonra kendisinden derhal Sohum'a varması ve bir an önce kale yapımına başlaması istenmiştir. Bu anlamda Yusuf Bey Sohum'a ulaştığında hiç vakit kaybetmeden daha önce keşfi yapılan kalenin yapımına başlanmış ve ölünceye dek birçok yapı vücuda getirilmiştir. Yusuf Bey döneminde inşası tamamlanan yapılar aşağıda ölçüleriyle birlikte tablo şeklinde verilmiştir.

Tablo 12: Bina Emini Yusuf Bey Döneminde İnşa Edilen Binalar²⁵³

İnşa Edilen Bina Adı	Tulen Zira'	Arzen Zira'	Kadden Zira'	Toplam Zira'	Akçe
Dağ Tarafındaki Şarampo				760	261.781
Deniz Tarafındaki Şarampo				340	
Cami	20	18	7		59.550
Müftü Kasım Efendi'nin Hanesinin Temeli	16	16	6		13.290
Yedinci Sekban Kışlağının Temeli	24	8	4		15.650
Cebeciler Kışlağının Temeli	16	8	4		6.110
Topçular Kışlağı	22	9	4		9.031
Altıncı Cemaati Kışlası	24	8	4		15.650
Fırın	12	10	4		16.206
Fırın Çatısı	18	16	5		
Eski Kale Duvarı Üzerine İnşa Edilen Koğuş Ambarı	96	10	5		78.500
Eski Kale Duvarında Tamir Edilen Yerler	12	5	9		
Irmak Üzerindeki Köprü	52	6	6		5.155
Koğuş Ambarının Önünde ve Deniz Tarafında İnşa Edilen Tahta-Buş	10	6	4		2.153
Kalenin kuzeyinde yapılan eğreti tabya	6	6	6		3.204
Denizin batı tarafında Şarampolar üzerine inşa edilen tabya	6	6	6		3.590
Yusuf Bey'in hademeleri için yaptırdığı kulübeler					9.744
Kâtip Kulübesi	6	4	3		
Hizmetkâr Kulübesi	4	4	2,5		
Burgucu Kulübesi	3	3	2,5		
Demir Kulübe	3	3	2,5		
Şarampo Karakolhanesi	2	2	2		
Kale dışında inşa edilen zahire ambarı	16	16	5		25.830
YEKÜN					524.994*

Bina Emini Yusuf Bey inşa faaliyetleri için gerekli olan taş eski kale temelinden söktürerek sağlamıştır. Kale temelinden 150 zira' bir alan kullanılarak sökme işlemi gerçekleştirilmiştir. Bir amelenin üç günde 5 çeki taş çıkarabildiği ve her ameleye bu işlem için günlük 25'er akçe verildiği, toplamda 8.400 çeki taş çıkarılarak işçilere de 210.000 akçe ödeme yapıldığı belgelerde belirtilmiştir.²⁵⁴ Ayrıca Yusuf Bey bina yapımı için gerekli olan kireç içinde kale çevresinde 6 adet kireç kuyusu kazdırmıştır. Bu kazılan kuyular için ise işçilere 80.520 akçe ödenmiştir. Kuyulardan çıkarılan kireçlerin işlenmesi için de yoğun bir çaba sarf edilmiştir. Kireci fırınlara doldurmak için

²⁵³ BOA, D. AMH. d. 24788, s. 4 – 14 (25 Receb 1138 / 29 Mart 1726).

* Burada belirtilen tutar tarafımızdan hesaplanmış olup, arşiv belgesinde belirtilen genel tutar 518.006 akçedir. Ayrıca belirtilen bu meblağ içinde gerek bina inşası için çalışan işçi ücretleri ve gerekse malzeme ücretlerinin hepsi bulunmaktadır.

²⁵⁴ BOA, D. AMH. d. 24788, s. 15.

33 nefer istihdam edilmiş ve 6 gün boyunca imal olunması için 48.560 akçe ödenmiştir. Ayrıca fırınlara doldurulan bu kireci yakmak için her bir kantar kirece 1 çeki odun gerektiği ve bu odunlar için de 60.400 akçe verildiği, odunları yakmak için ise altı gün altı gece çalışan 12 nefere de 17.280 akçe ödendiği tespit edilmiştir.²⁵⁵ Bunun dışında gerekli olan kerestenin ise kale civarındaki dağlardan tedarik edildiği ifade edilmiştir.²⁵⁶

Yusuf Bey Bina Emni olarak tayin edildiğinde kendisine bina hizmetlerinde kullanması için 12.500 kuruş verildiği, ardından Tayazade Mustafa Ağa ve Saçlızade Mehmet Ağa vasıtasıyla kendisine 1.600 kuruş daha gönderildiği ve toplamda 14.100 kuruş olduğu belgelerde kaydedilmiştir.²⁵⁷ Bütün masraflar hesaplandığında ise Yusuf Bey'den geriye 18.860 kuruş açık kaldığı tespit edilmiştir.²⁵⁸ Bunun dışında Yusuf Bey'den geriye 5.181 vukiyye mismar, 7.371,5 vukiyye işlenmemiş demir, 10.210 vukiyye peksimet, 4.831,5 kile dakik kaldığı belirtilmiştir.²⁵⁹ Bina yapımında çalışan işçilere bakıldığında ise 43 işçinin inşa faaliyetleri sırasında vefat ettiği, 31 neferin İstanbul'a gönderildiği ve 13 neferin de Sohüm'da alıkonulduğu ve ücretlerinin Mustafa Efendi tarafından verildiği ifade edilmiştir.²⁶⁰ Yusuf Bey'in vefatından sonra ise kalede 1 kalfa ile 20 nefer Marangoz, 2 kalfa ile 22 nefer Taş Kırıcı ve Hazneci, 2 nefer Hamamcı, 2 Nefer Bıçkıcı, 3 nefer Demirci, 2 nefer Kömürcü, 1 kalfa ile 11 nefer Kireç Yakıcı, 2 nefer Öküz Amelesi, 5 nefer Araba Sürücü, 3 nefer Abhaz Kılavuz olmak üzere toplamda 4 kalfa ve 72 nefer mevcut bulunduğu tespit edilmiştir.²⁶¹

3.2. Bina Emni Mustafa Efendi Döneminde İnşa Edilen Yapılar

Yusuf Bey'in vefatından sonra Sohüm Kalesi Bina Eminliğine atanan Mustafa Efendi kaleye vardığında derhal işe koyularak, öncelikle selefinden devraldığı malzemelerin tespiti ve inşa edilen binaların keşfi işiyle uğraşmıştır. Bu işler tamamlandıktan sonra ise Mustafa Efendi kalenin eksiklerinin tespit edilmesi, hangi binaların inşa edilmesi gerektiği gibi konular üzerinde durmuş ve kalenin geri kalan yapıları inşa edilmeye başlanmıştır. 1725 yılında görevine başlayan Mustafa Efendi, 1729 yılına kadar aralıksız olarak görevine devam etmiş ve aynı yılda Sohüm kale inşası tamamlanmıştır. Bu noktada Mustafa Efendi dönemindeki inşa faaliyetlerini iki bölümde ele almak daha doğru olacaktır. Öncelikle kalenin kaba inşaatı olan tabyalar, kapılar ve duvarların inşasından ve ölçülerinden bahsedilecek ardından ana kısımlar haricinde kale içinde inşası tamamlanan yapılar açıklanacaktır.

²⁵⁵ Belirtilen Kireç kuyularının her birinin boyutları ve ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, D. AMH. d. 24788, s. 16 – 17.

²⁵⁶ BOA, D. AMH. d. 24788, s. 15.

²⁵⁷ BOA, D. BKL. d. 32438 (29 Zi'l-ka'de 1137 / 9 Ağustos 1725).

²⁵⁸ BOA, D. AMH. d. 24788, s. 19.

²⁵⁹ BOA, D. BKL. d. 32438 (29 Zi'l-ka'de 1137 / 9 Ağustos 1725); BOA, D. AMH. d. 24788, s. 20.

²⁶⁰ BOA, D. AMH. d. 24788, s. 14.

²⁶¹ BOA, D. AMH. d. 24788, s. 21.

3.2.1. İnşa Edilen Ana Yapılar

Bu bölümde Sohum Kalesi'nin inşa edilen dört tabyası, üç kapısı, tabyalar arasındaki ve tabyalar ile kapılar arasındaki duvarlar, Hisar-peçeler, tabyalar ve kapıların çatıları detaylı bir şekilde aktarılmaya çalışılacaktır. Bahsedilen bu yapıların uzunlukları tablo şeklinde belirtildikten sonra, söz konusu yapılar için toplamda ödenen meblağ ifade edilecektir.

Tablo 13: Bina Emîni Mustafa Efendi Döneminde İnşa Edilen Ana Yapılar²⁶²

İnşa Edilen Yapı Adı	Tulen Zira'	Arzen Zira'	Kadden Zira'	Terbi'i Zira'
Emin Ağa Tabyası	68	5	12	4.080
Hisar-Peçe	68	1	2,5	212,5
Emin Ağa Tabyasının iç tarafında bölme duvar	17	1	6	140
Taş Karakolhane	4	4	5	35
Emin Ağa Tabyasının Denize yakın olması hasebiyle tabyayı korumak amacıyla önüne yapılan bölme duvar ve önü topaç kazıklı ızgara	15	2	2	60
Emin Ağa Tabyasından Kuh-ı Elbruz Kapısına gelinceye kadar yapılan duvar	16	4	10	640
Hisar-Peçe	16	1	2,5	40
Kuh-ı Elbruz Kapısından Topçular Tabyasına gelinceye kadar eski temel üzerine yapılan duvar	120	4	10	4.800
Hisar-Peçe	120	1	2,5	300
Topçular Tabyası	58	5	12	3.480
Hisar-Peçe	58	1	2,5	180
Taş Karakolhane	4	4	4	80
Topçular Tabyasından Uğrun Kapısına gelinceye kadar eski temel üzerine yapılan duvar	180	4	10	7.200
Hisar-Peçe	170	1	2,5	420
Uğrun Kapısından Zindan Tabyasına gelinceye kadar yapılan duvar	40	4	11,5	1.840
Hisar-Peçe	30	1	2,5	75
Zindan Tabyası	60	5	12	3.600
Hisar-Peçe	60	1	2,5	37,5
Taş Karakolhane	4	4	5	35

²⁶² BOA, MAD, 1471, s. 4 – 13 (6 Zi'l-Ka'de 1141 / 3 Haziran 1729); BOA, D. BKL. d. 32442, s. 2 – 3.

Tablo 13: (Devamı)

İnşa Edilen Yapı Adı	Tulen Zira'	Arzen Zira'	Kadden Zira'	Terbi'i Zira'
Zindan Tabyasından İstanbul Kapısına gelinceye kadar yapılan duvar	94	4	11,5	4.324
Hisar-Peçe	94	1	2,5	235
İstanbul Kapısından Ağa Tabyasına gelinceye kadar yapılan duvar	40	4	11,5	1.840
Hisar-Peçe	40	1	2,5	100
Zindan Tabyası üzerine iki kat yapılan tahta çatı	32	27		
Zindan Tabyasının çatısının altında iki kat yapılan zindan	25	15		
Zindan Tabyası Döşemesi	25	15		
Ağa Tabyası	68	5	12	4.080
Hisar-Peçe	68	1	2,5	212,5
Ağa Tabyasının iç tarafında yapılan bölme duvar	17	1	6	106
Taş Karakolhane	4	4	5	35
Ağa Tabyasından Emin Ağa Tabyasına gelinceye kadar yapılan duvar	180	4	11,5	8.280
Hisar-Peçe	180	1	2,5	450
İstanbul Kapısı	10	11	12	1.140
Hisar-Peçe	10	1	2,5	25
İstanbul Kapısının iki tarafına köprüleme yapılan ayaklar	3	3	3	54
İstanbul Kapısının üzerine yapılan çatı	15	17		
Kuh-1 Elbruz Kapısı	10	11	12	1.140
Hisar-Peçe	10	1	2,5	25
Kuh-1 Elbruz Kapısının iki tarafına köprüleme yapılan ayaklar	3	3	3	54
Kuh-1 Elbruz Kapısının üzerine yapılan Çatı	15	17		
Belirtilen Dört Tabya ile İstanbul Kapısının önünde top çekmek için yapılan Merdiven	15	3,5		

Yukarıdaki tabloda belirtilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere Sohum Kalesi dört tabya (Emin Ağa, Topçular, Zindan ve Ağa Tabyaları) ve üç kapılı (İstanbul, Kuh-1 Elbruz ve Uğrun Kapıları) şekilde inşa edilmiştir. İnşa edilen bu kaba kalenin dört köşe olarak toplam uzunluğu 49.012,5 zira' olarak tespit edilmiş ve belirtilen tabyaların, duvarların, kapıların ve çatıların toplam ücreti de

22.279.565 akçe, kuruş hesabı olarak da 185.663 kuruş tuttuğu belirlenmiştir.²⁶³ Tabyalara bakıldığında ise Emin Ağa Tabyası ile Ağa Tabyasının eşit büyüklükte olduğu ve diğer iki tabyaya göre daha geniş oldukları görülmektedir. Zindan Tabyası ile Topçular Tabyası da birbirine yakın büyüklüktedir. Kuh-ı Elbruz Kapısı ile İstanbul Kapısının da büyüklükleri eşit olmakla birlikte, Uğrun Kapısının ölçüleri hakkında belgelerde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu noktada belgelerde mevcut olan diğer bilgilerden yola çıkılarak bir varsayım yapılabilmektedir. Nitekim İstanbul ve Kuh-ı Elbruz kapısının yapımı için kullanılan demirlerin 870'er kıyye olduğu görülürken, Uğrun Kapısının yapımı için 276 kıyye demir kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu da Uğrun Kapısının diğer kapılara oranla biraz daha küçük olarak inşa edildiğini düşündürmektedir.²⁶⁴

Sohum Kalesi'nin tabya, kapı ve duvarlarının yapılmasıyla ilgili bilgiler belgelerde kaydedildikten sonra bazı kale ileri gelenlerinin belgelerde mühürleri görülmektedir. Bu yapıların tamamlanmasından sonra mühürleri bulunan kişiler şunlardır: Sohumkale Dizdarı Mehmet, Yedinci Sekban Muhafızı Çorbacı Halil, Dergâh-ı Âli Topçubaşı vekili Abdullah, Dergâh-ı Âli Cebecibaşı vekili Hüseyin, Yeniçeri Ağası Hüseyin, Sohum Kadısı Kasım Efendi, Sohum Muhafızı Mir Ali Arslan, Gönüllüyan-ı Yemin Ağası Ebubekir, Gönüllüyan-ı Yesar Ağası Ahmet, Mimar İbrahim Halife, Beşlüyan-ı Evvel Ağası Ali Ağa, Beşlüyan-ı Sâni Ağası Mehmet, Yerli Topçubaşı Süleyman, Azebân Ağası Elhac Abdullah.²⁶⁵

3.2.2. İnşa Edilen Diğer Yapılar

Yukarıda Sohum Kale'nin kaba inşaatı olan tabyalar, kapılar ve duvarlar açıklanmıştır. Bu bölümde inşa edilen bu kaba kalenin içinde ve dışında vücuda getirilen birçok yapı yine ölçüleriyle ve bu yapılara ödenen meblağlar ile birlikte detaylı bir şekilde açıklanmaya çalışılacaktır.

Tablo 14: Bina Emîni Mustafa Efendi Döneminde İnşa Edilen Diğer Yapılar²⁶⁶

İnşa Edilen Yapı Adı	Tulen Zira'	Arzen Zira'	Kadden Zira'	Akçe
Cami-i Şerif²⁶⁷	25	20		340.360
Dehliz ile birlikte caminin tavanı	18	14		
Dehliz	20		2,5	
Caminin ağaç döşeme tabanı	18	14		
Caminin tahta çatısı	8	6		

²⁶³ BOA, MAD, 1471, s. 9, 13 (6 Zi'l-Ka'de 1141 / 3 Haziran 1729).

²⁶⁴ BOA, MAD, 1471, s. 10 (6 Zi'l-Ka'de 1141 / 3 Haziran 1729).

²⁶⁵ BOA, MAD, 1471, s. 13 (6 Zi'l-Ka'de 1141 / 3 Haziran 1729).

²⁶⁶ BOA, D. BKL. D. 32442, s. 4 – 6; BOA, MAD, 1471, s. 14 – 67 (6 Zi'l-Ka'de 1141 / 3 Haziran 1729).

²⁶⁷ İnşa edilen Cami'nin iki adet kapısı bulunmakla beraber, 9 adet demir penceresi, korkuluk ve çatısıyla birlikte 12 kademeli merdiveni, 1 minber ve 1 kürsüsü bulunmaktadır. Bkz. BOA, MAD, 1471, s. 14 (6 Zi'l-Ka'de 1141 / 3 Haziran 1729).

Tablo 14: (Devamı)

İnşa Edilen Yapı Adı	Tulen Zira'	Arzen Zira'	Kadden Zira'	Akçe
Kargir Minare	4	3,5	7	
Tuğla Minare	6	2	18	
Kargir Çifte Mahzen	91	46	6	353.615
Mahzenin ortasında bölme taş duvar	22,5	1	6	
Kiremit Çatı ve Tahta Döşemesi	25	27		
Ambarın döşemesi	21,5	22		
Ambarın içinde bölme tahta ambar	27,5		5	
Mühimmat ambarının içine mühimmat doldurmak için yapılan iki adet büyük çatı	16	10		
Kargir Asma Cebehane²⁶⁸	38	12	10	463.872
Cebahanenin üzerine vurulan kemer	13	6	2	
Tophane mühimmatı için yapılan tophane²⁶⁹	44	18	3	23.970
Tophanenin çatısı	15	11		
Topçular Kışlası²⁷⁰				69.440
Topçular Kışlası Çatısı	20	9		
Topçular Kışlası Tavanı	18	8		
Topçubaşı Konağı²⁷¹				39.300
Konağın Çatısı	13	10		
Konağın Tavanı	10	8		
Konağın Döşeme Tabanı	10	8		
Cebeciler Kışlası²⁷²				110.060
Kışlanın kiremit çatısı	28	10		
Kışlanın tavanı	25	6		
Kışlanın döşeme tabanı	25	6		
Kışlada bulunan mutfak çatısı	10	8		
Mutfak ocağı	4		8	
İki kat mutfak duvarı	36		4	
Kışla içinde karakullukçular sofası	6	4		

²⁶⁸ Belirtilen Cebehane'nin demir penceresi ve tahtadan bir kapısı bulunmaktadır. Bkz. BOA, MAD, 1471, s. 18 – 19 (6 Zi'l-Ka'de 1141 / 3 Haziran 1729).

²⁶⁹ Tophanenin iki kanatlı giriş kapısı bulunduğu arşiv belgesinde kaydedilmiştir. Bkz. BOA, MAD, 1471, s. 20 (6 Zi'l-Ka'de 1141 / 3 Haziran 1729).

²⁷⁰ Topçular Kışlası 1 Odabaşı odası, 1 vekil odası, 1 Alemdar odası, 1 mutfak ve 1 orta sofadan oluşmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, MAD, 1471, s. 21 (6 Zi'l-Ka'de 1141 / 3 Haziran 1729).

²⁷¹ Bu konak 1 oda, 1 mutfak, 1 kademhane ve 1 kasr'dan oluşmaktadır. Bkz. BOA, MAD, 1471, s. 22 (6 Zi'l-Ka'de 1141 / 3 Haziran 1729).

²⁷² Cebeciler Kışlası, yukarıda belirtilen Topçular kışlası gibi 1 Odabaşı odası, 1 vekil odası, 1 Alemdar odası, 1 mutfak ve 1 orta sofadan oluşmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, MAD, 1471, s. 23 – 24 (6 Zi'l-Ka'de 1141 / 3 Haziran 1729).

Tablo 14: (Devamı)

İnşa Edilen Yapı Adı	Tulen Zira'	Arzen Zira'	Kadden Zira'	Akçe
Kışladaki odaların üzerindeki kemerlerin çatısı		2,5	3	
Cebecibaşı Hanesi²⁷³				64.900
Cebecibaşı hanesi çatısı	15	11		
Hanenin Tavanı	13	9		
Cebecibaşı Hanesi döşeme tabanı	13	9		
Tahta olan odanın tavanı ve mutfak	5	5		
Tahta oda ve mutfağın döşeme tabanı	9	5		
Yeniçeri Ağası Konağı²⁷⁴				181.680
Konağın Çatısı	20	15		
Konağın üst katının tavanı	15	12		
Üst katın döşeme tabanı	15	12		
Alt katın kiremit çatısı	20	15		
Alt katın tavanı	16	12		
Alt katın döşeme tabanı	16	12		
Dergâh-ı Âli Yeniçerileri Altıncı Cemaati Kışlası²⁷⁵				140.500
Kışlanın Kiremit Çatısı	35	12		
Kışlanın tavanı	30	8,5		
Kışlanın döşeme tabanı	30	8,5		
Kışlada bulunan Bargirler için ahır ve kiremit ahır çatısı	8	4		
Dergâh-ı Âli Yeniçerileri Yedinci Sekban Kışlası²⁷⁶				114.340
Kışlanın Kiremit Çatısı	39	10		
Kışlanın Tavanı	26	8		
Kışlanın döşeme tabanı	26	8		

²⁷³ Cebecibaşının bulunduğu bu hane Fevkâni ve Tahtâni olmak üzere iki katlı şekilde inşa edilmiştir. Fevkâni olan üst katta 1 Fevkâni oda, 1 kiler, 1 kenef, 1 gusûlhane, 1 abdesthane, 1 sofa, 1 dehliz bulunmakta, alt odayla bağlantısının sağlandığı 10 basamaklı bir merdiveni ve alt katında ise 1 tahta oda, 1 mutfak ve 1 kenef bulunmaktadır. BOA, MAD, 1471, s. 24 (6 Zi'l-Ka'de 1141 / 3 Haziran 1729).

²⁷⁴ Bu konak Fevkâni ve Tahtâni olmak üzere iki katlı inşa edilmiştir. Üst katta 2 Fevkâni odası, 1 sofası, 1 dehliz ve 1 abdesthanesi bulunmaktadır. Alt katta ise 1 oda, 1 mutfak, 1 kiler, 1 kenef, 1 gusûlhane mevcut olduğu arşiv belgesinde kaydedilmiştir. Bkz. BOA, MAD, 1471, s. 26 – 27 (6 Zi'l-Ka'de 1141 / 3 Haziran 1729).

²⁷⁵ Altıncı Cemaatin kışlası 1 odabaşı odası, 1 vekilharç odası, 1 alemdar odası, 1 aşçı odası, 2 kiler, 1 orta sofa ve 1 mutfaktan oluşmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, MAD, 1471, s. 29 – 31 (6 Zi'l-Ka'de 1141 / 3 Haziran 1729).

²⁷⁶ Yedinci Sekban Kışlası'nda 1 Odabaşı odası, 1 Vekilharç odası, 1 Alemdar odası, 1 Aşçı odası, 1 kiler, 1 orta sofa, 1 mutfak bulunmakla beraber, odabaşı odasında bir gusûlhane, mutfakta karakullukçular için ayrıca bir sofa, 1 kademhane ve kapı önünde 1 oturma tahtası mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, MAD, 1471, s. 32 – 34 (6 Zi'l-Ka'de 1141 / 3 Haziran 1729).

Tablo 14: (Devamı)

İnşa Edilen Yapı Adı	Tulen Zira'	Arzen Zira'	Kadden Zira'	Akçe
Altıncı Cemaat Kışlası ile Yedinci Sekban Kışlası arasında bulunan Rehinler odası ve Nöbethane	9	6	4	17.240
Yeniçeri Çorbacısı Hanesi	18	15		65.500
Hanenin Tavanı	10	6		
Hanenin döşeme tabanı	15	13		
Kargir Hamam	10	8	9,5	588.680
Camekân Bölüm	15	12		
Kiremit Külhan	9	6		
Hamam Kapısı ve Avlu	4	3		
Müftü ve Kadı Konağı²⁷⁷				153.520
Konağın Çatısı	20	18		
Konağın Tavanı	16	15		
Konağın döşeme tabanı	16	15		
İmam Hanesi				45.330
Hanenin Kiremit Çatısı	17	12		
Hane Tavanı	5	4,5		
Hanenin döşeme tabanı	15	8		
Müezzin Hanesi				17.360
Hanenin Çatısı	12	10		
Hanenin tavanı	6	5		
Hanenin döşeme tabanı	28		3	
Talebe Odası ve Mektep				19.020
İki kat tahta Çatı	15	11		
Mektep ve Oda tavanı	6	5		
Döşeme taban	6	5		
Muhafız Konağı²⁷⁸				257.340
Konak Çatısı	22	15		
Konağın Tavanı	18	13		
Muhafız odalarının yanında kiremit çatılı bir Hazine odası	13	10		
Kale için yapılan Ayak Kasrı	5	4	5	6.000
Kalede bulunan asker ve sakinler için yapılan Ekmek Fırını²⁷⁹				70.190

²⁷⁷ İki katlı şekilde inşa edilen bu konağın üst katında 3 Fevkâni oda, 2 selamlık oda, 1 dehliz bulunurken alt katında ise 1 tahta oda, 1 kenef, 1 gasilhane, 1 tahta gusülhane, 2 merdiven ve 1 sokak kapısı bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, MAD, 1471, s. 38 (6 Zi'l-Ka'de 1141 / 3 Haziran 1729).

²⁷⁸ İnşa edilen Muhafız Konağı'nın üst katında 1 Muhafız odası, 1 hademe odası, 1 kenef, 1 sofa ve 1 dehliz bulunurken alt katında ise 1 tahta oda, 1 kenef, 1 at ahır ve ayrıca bitişik 7 adet oda bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, MAD, 1471, s. 43 – 46 (6 Zi'l-Ka'de 1141 / 3 Haziran 1729).

²⁷⁹ Kaledeki asker ve sakinler için aslında daha önce Yusuf Bey döneminde bir fırın yapıldığı ancak kale duvarının yıkılarak fırın üzerine düşmesi sebebiyle fırın yıkılmış ve Mustafa Efendi döneminde yeni bir fırın yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, MAD, 1471, s. 48 (6 Zi'l-Ka'de 1141 / 3 Haziran 1729).

Tablo 14: (Devamı)

İnşa Edilen Yapı Adı	Tulen Zira'	Arzen Zira'	Kadden Zira'	Akçe
Fırının Kiremit Çatısı	23	13		
Asma Fırın	8	6	4	
Ekmek Tezgâhı	10,5	6		
Kule şeklinde iki katlı Dakik ambarı	5	4	3	
Ekmek Fırınının yakınında un öğütmek için yapılan Horus Değirmeni				31.880
Değirmenin iki kat tahta çatısı	17	12		
Kale içinde Peksimet Ambarı				30.040
Ambarın iki kat tahta çatısı	25	12		
Peksimet Ambarının içinde Arpa Ambarı	6	6		
Ambar Kapısı	2,5		2,5	
Emin Ağa Konağı²⁸⁰				62.955
Konağın iki kat tahta çatısı	17	12		
Konağın tavanı	17	6		
Konağın döşeme tabanı	16	6		
Emin Ağa Konağı'na ek olarak sonradan yapılan konak				36.100
Konağın kiremit çatısı	13	10		
Konağın tavanı	11	8		
Konağın döşeme tabanı	11	8		
Nazır Ağa'ya yapılan iki katlı hane²⁸¹				70.980
Odanın çatısı	33	10		
Odanın taban döşemesi	30	8		
Kale dışında Yusuf Bey'in yaptırdığı Peksimet ambarının önünde yapılan 16 kazıklı iskele²⁸²	25	4		54.400

²⁸⁰ Bu konak Yusuf Bey döneminde yapılmış olup sonrasında Mustafa Efendi döneminde de eksik kalan bölgeleri tamamlanmıştır. İçerisinde peksimet, dakik ve mühimmat ambarlarının da bulunduğu bu konak Yusuf Bey ve Mustafa Efendi'nin konaklaması için kullanılmıştır. Konakta 3 adet Emin Ağa odası, 3 adet kemerli kapı, 3 adet kademhane, üzeri iki kat çatılı kahve odası, yine iki kat çatılı 1 mutfak, 1 sofa, 1 mutfak ocağı bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, MAD, 1471, s. 51 – 53 (6 Zi'l-Ka'de 1141 / 3 Haziran 1729).

²⁸¹ İki katlı şekilde yapılan bu hanenin içinde Mimar, Kâtip, Mutemet ve Mutfak Nazırı gibi görevliler için de ayrıca 6 oda mevcuttur. Bkz. BOA, MAD, 1471, s. 55 (6 Zi'l-Ka'de 1141 / 3 Haziran 1729).

²⁸² Yusuf Bey döneminde yapılan iskele denizin şiddetinden dolayı 2 kere yıkılmış olduğundan Mustafa Efendi döneminde iskelenin 16 kazıklı şekilde yeniden yapıldığı belirtilmiştir. BOA, MAD, 1471, s. 55 (6 Zi'l-Ka'de 1141 / 3 Haziran 1729).

Tablo 14: (Devamı)

İnşa Edilen Yapı Adı	Tulen Zira'	Arzen Zira'	Kadden Zira'	Akçe
Çay üzerine yapılan 12 kazıklı köprü ²⁸³	45	5		96.000
Kiremithane	5	5	6	25.060
Kiremithane Çatısı	18	15		
Kale ile Varoş arasındaki yol güzergahında bulunan ırmak üzerine yapılan köprü	18	4		8.160
Kalede yapılan Öküz Ahır	20	9	2	14.300
Kalede yapılan saz çatılı Öküz Ahır	25	8		12.250
Kalede yapılan saz çatılı Öküz Ahır	40	8		19.600
Abhaz Beyi Rüstem ve adamları için yapılan hane²⁸⁴	15	10		6.850
Kaledeki Tüccarlar için yapılan iki adet kenef	5	3	3	2.700
Taşlık bölgesine giderken Kanlı Çay üzerinde yapılan 12 kazıklı iki köprü	44	8		40.960
Taşlık bölgesinde yapılan 24 kazıklı iskele	18	4		66.720
Taşlıkta çalışan bazı işçiler için yapılan 7 odalı hane	6	4,5	3	15.400
Lağımçı cephanelerinin korunması için yapılan oda				2.400
Taşlıktaki nehir üzerine yapılan 3 ayaklı ızgaralı ağaç köprü	4	4,5	3	97.680
Taşlıkta etrafı taş duvar ve çatısı saz olarak inşa edilen öküz ahır	20	10	14	28.320
Taşlıktaki işçilere ekmek pişirmek için yapılan fırın	5	4	3	16.800
Taşlıkta taştan yapılan Öküz Ahır				5.460
YEKÛN				3.887.232

²⁸³ Elbruz Dağı'ndan taşınan kereste için amelenin gidip geldiği yol üzerindeki çayın üzerine bir köprü yapılmış ancak bu çayın dağın eteklerinde olmasından dolayı zaman zaman yaşanan taşkınlar yüzünden köprü üç defa yıkılmış ve üç defa yeniden yapılmıştır. Bkz. BOA, MAD, 1471, s. 57 (6 Zi'l-Ka'de 1141 / 3 Haziran 1729).

²⁸⁴ Abhaz Beyi Rüstem ve adamları Sohum'a geldiklerinde misafir olarak kalmaları için 3 pencere, 2 kapılı ve 1 kenefli hane yapılmıştır. BOA, MAD, 1471, s. 62 (6 Zi'l-Ka'de 1141 / 3 Haziran 1729).

Yukarıdaki tabloda detaylarıyla verilmeye çalışılan Sohum Kalesi'nde inşa edilen ana yapılar hariç geri kalan yapıların toplam tutarı 3.887.232 akçe olup, daha sonra yapılan birtakım eklemelerle birlikte toplam meblağın 3.911.524 akçe olduğu tespit edilmiştir.²⁸⁵ İnşa edilen binalar göz önünde bulundurulduğunda, Osmanlı Devleti bu binalar için en ince detayları bile hesaba katmıştır. Gerek bu binaların yapılışında gerekse binalar inşa edildikten sonra kullanım amaçları olarak baştan sonra her şey düşünülmüştür. Nitekim kalede çalışan işçiler ya da görevliler ile askerler farklı farklı yerlerden geldikleri için bu bölgede rahatlıkla konaklayabilecekleri meskenlerin yapılması önemlidir. Ayrıca konaklamanın dışında çalışanlar ve görevliler için gerekli olan beslenme ihtiyaçlarının da karşılanması gerekmektedir. Bu anlamda yapılan gerek kışlaların gerekse çeşitli görevli hanelerinin bu amaçlara uygun olarak yapıldığını görmek mümkündür. Neredeyse yapılan her hane ya da kışlanın, orada konaklayacak olan kişilerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlandığı anlaşılmaktadır. Kale içindeki ve dışındaki işçiler ve görevliler için gerekli olan ekmeği pişirebilmek için fırınlar ve değirmenler yapılması da yine göze çarpan farklı bir unsur olmuştur. Devlet görevlilerinin Sohum'a geldiklerinde konaklayabilecekleri birbirinden ayrı binalar yapılması ya da Abhaz Beyleri için hane inşa edilmesi Osmanlı Devleti'nin misafirperverliğini de gözler önüne sermektedir. Ayrıca kale yapımının kısa sürede tamamlanabilmesi adına malzemelerin temin edildiği bölgeden inşa bölgesine taşınması konusunda gerekli olan hassasiyet de gösterilmiştir. Nitekim bölgenin bataklık olması ve ayrıca kale ile malzeme temin edilen bölgelerin arasında nehirlerin varlığı haliyle bu nakil meselesini zorlaştırmıştır. Bunun için de nehirler üzerine köprüler inşa edilerek bu süreç daha da hızlandırılmaya çalışılmıştır.

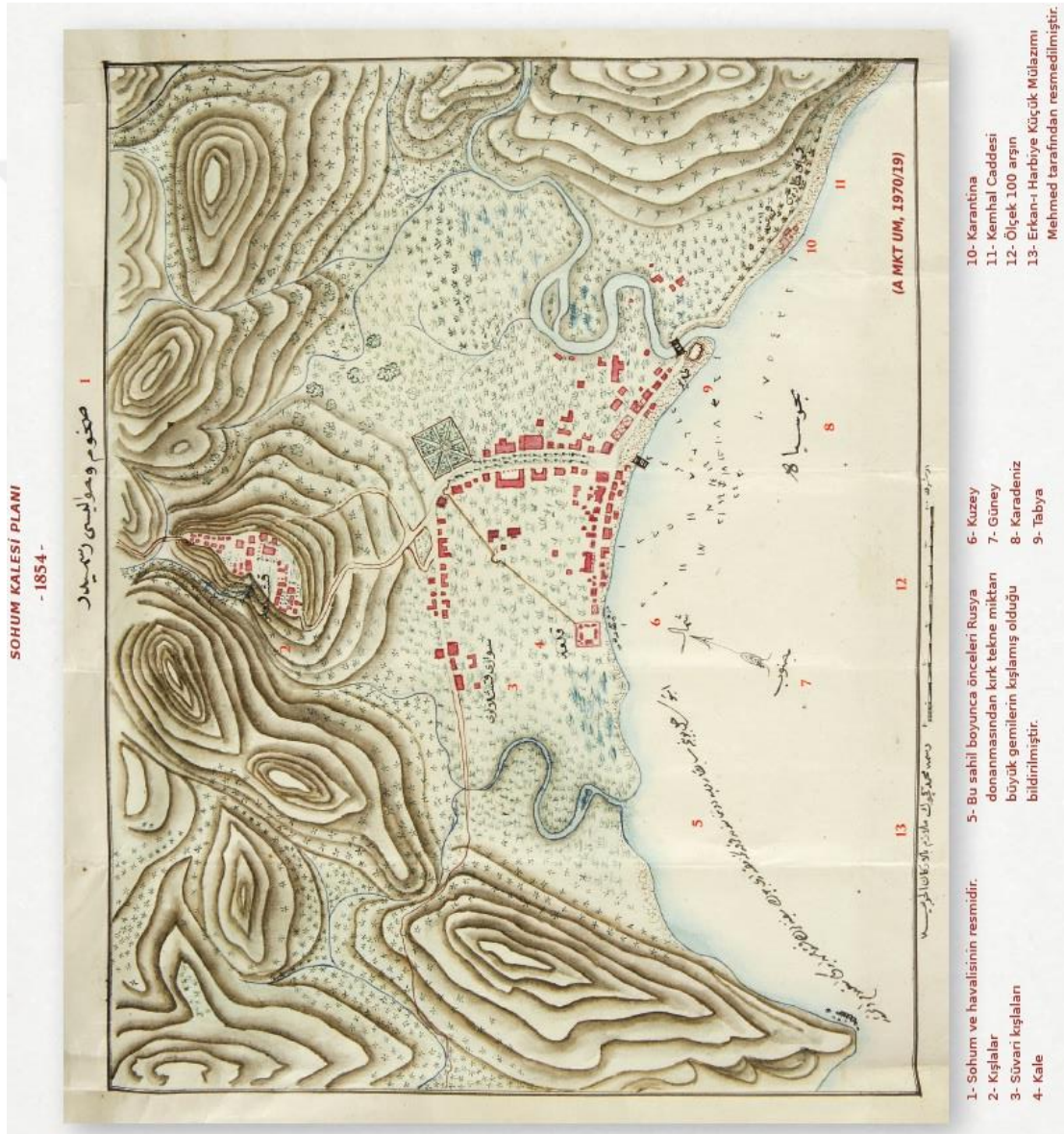
Kalenin içinde ve dışında inşa edilen yapılara bakıldığında burada sadece güvenliğin sağlanması anlamında kaba bir kale inşa edilmemiştir. Gerek dışardan gelen insanların gerek bölgede yaşayan halkın da huzurunun sağlandığı bir ortam tesis edilmeye çalışılmıştır. Tüccarların gerekli olan ihtiyaçlarının karşılanması adına çeşitli binaların yapılması, bunun yanında talebe ve mektep odalarının inşa edilmesi Osmanlı Devleti'nin burada huzuru ve kalıcılığı tesis etmek istediğini de göstermektedir. Ayrıca Sohum havalisi dikkate alındığında üç tarafı dağlarla çevrili, deniz kenarında düz bir bölge ile karşılaşılmaktadır. Ancak bu düz olan bölgenin büyük çoğunluğu bataklık bölgelerden oluşmaktadır. Dolayısıyla burada bir kale ve çeşitli binalar oluşturmanın oldukça zahmetli bir iş olduğunu da belirtmek gerekir.

Bina Emni Yusuf Bey'in tayin edilmesiyle başlayan inşa süreci, Mustafa Efendi'nin Bina Eminliği döneminde son bulmuştur. Mustafa Efendi hem selefinin yapmış olduğu hem de kendi görev süresi boyunca inşa ettirdiği bütün yapıları kayıt altına almıştır. Mustafa Efendi'nin tutturduğu bu kayıtlardan anlaşılacağı üzere Kale'nin inşa süreci 3 Haziran 1729 yılında tamamlanmıştır. Nitekim elde edilen arşiv belgelerinde İstanbul'dan Sohum'daki Mustafa Efendi'ye ve aynı zamanda Sohum kadısı ve dizdarına gönderilen bir fermanla kalenin tamamlandığı haberinin İstanbul'a

²⁸⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, MAD, 1471, s. 70 – 71 (6 Zi'l-Ka'de 1141 / 3 Haziran 1729).

Fethiyeli İsmail tarafından ulaştırıldığı bildirilmiş, Mustafa Efendi'den bir süre daha Sohumkale'de kalarak gerekli olan eksikleri tamamlaması ve kullanılmadan kalan malzemelerin kale dizdarına teslim edilmesi istenmiştir. Bu işleri yerine getirdikten sonra ise İstanbul'a dönerek Devlet ile hesabını görmesi gerektiği kendisine bildirilmiştir.²⁸⁶ Böylece 6 yıllık Sohum Kalesi inşa süreci tamamlanmakla birlikte bu tarihten sonra kale içine ya da çevresine küçük eklemelerin yapıldığı bilinmektedir.

Harita 1: Sohum Kalesi'nin 1854 Yılındaki Planı

Kaynak: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, **Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Kaleleri**, Nr. 144, Seçil Ofset Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 211.

²⁸⁶ BOA, MAD, 9922, s. 82 – 85 (18 Muharrem 1142 / 13 Ağustos 1729).

Yukarıda Osmanlı arşiv kaynaklarından elde edilen haritaya bakıldığında iç kalenin merkezde ve daha küçük yapıda olduğu, ancak iç kalenin etrafındaki yapılarla birlikte haritada belirtilen tabya göz önüne alındığında kale duvarlarının geniş bir alanı kapsadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca tabyalardan sadece bir tanesinin yeri belirtilmiş olup diğer tabya ve kapılardan bahsedilmemiştir. Ancak belgelerden elde edinilen bilgilerden yola çıkarak haritada belirtilen tabyanın Emin Ağa tabyası olduğu öne sürülebilir. Nitekim Emin Ağa tabyasının denize yakın bir konumda bulunduğu ve bu tabyanın korunması için birtakım önlemler alındığı yukarıda tablo 13'te belirtilmişti. Bunun dışında yine tablo 13'te Emin Ağa Tabyası'ndan Kuh-ı Elbruz kapısına kadar bir duvar bulunduğu ve bu duvarın uzunluğu ifade edilmişti. Bu bilgilerden yola çıkılarak ve Elbruz Dağı'nın konumu göz önünde bulundurularak haritada belirtilen tabyanın Emin Ağa Tabyası olduğu düşünülmektedir. Ayrıca haritada belirtilen kışlalara bakıldığında kalenin dışında ve yüksek bir düzlük üzerinde bulunduğu görülmektedir.

SONUÇ

Kafkasya bölgesinin Karadeniz sahilinde yer alan ve tarihi milattan önce 2000'li yıllara kadar uzanan Sohum şehri, özellikle Ceneviz kolonisi olduğu dönemde önemli bir büyüme gerçekleştirerek, Kafkasya'nın en mühim ticaret merkezi haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin İstanbul'un Fethi'nin akabinde bölgeyi kendine bağlaması, ardından 1578 yılında Sultan III. Murat döneminde geçici de olsa Sohum Eyaleti'nin kurulması bölgenin öneminin daha da artmasına vesile olmuştur. Ancak gerek bölgenin kontrolünün zorluğu gerekse ekonomik şartlar bu eyaletin lağvedilerek Sohum bölgesinin Trabzon Eyaleti'ne bağlanmasını zorunlu kılmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti gerek batıda gerekse doğuda sürekli bir çatışma zinciri içerisinde kalmıştır. Nitekim 1683 yılındaki II. Viyana Kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanması ve sonrasında 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması ile büyük bir yara alan Osmanlı Devleti artık saldırı gücünü kaybetmiş ve savunmaya çekilmiştir. Bu durumun Abhazya'daki yansımaları ise devlet politikasına farklı bir yön vermiştir.

Asırlarca bağımsızlığını korumaya çalışan ve bir türlü tam kontrol altında tutulamayan Abhazlar, Osmanlı Devleti'nin düşmüş olduğu bu zor durumdan istifade etme yoluna giderek Kuzey Kafkasya bölgesi ve Karadeniz'in kuzeydoğu bölgelerinde eşkıyalık faaliyetlerine girişmişlerdir. Abhaz eşkıyalara Gürcü ve Megrel eşkıyaları da eklenince bu faaliyetler artık bölge ticaretini sekteye uğratmaya başlamış, aynı zamanda halkın da huzursuz olmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim Abhaz Beyi Rüstem'in Sultan III. Ahmet'e bir elçi yollayarak bu durumdan bahsetmesi, halkın bu eşkıyalık faaliyetlerinden dolayı yorulduğunu, ticaretin artık durma noktasına geldiğini ifade etmesi söz konusu bölgeye yönelik yeni adımların atılmasını gerektirmiştir. Bu anlamda Sultan III. Ahmet, Abhazya bölgesini ve daha genel olarak Kuzey Kafkasya bölgesini kontrol altında tutabilmek adına bölgede yeniden yapılanma yoluna gitmiş ve Soğucak ile Sohum Kalelerini inşa ettirmiştir.

Sohum sahasında çok eski ve harap halde bulunan bir kalenin mevcut olduğu yukarıda belirtilmişti. Sultan III. Ahmet, bu eski ve harap haldeki kale yerine yeni bir kale yapılmasını emredince bölgeye derhal keşif için görevliler gönderilmiş ve burada nasıl bir kale yapılabileceği, kale yapımı için ne gibi malzemeler ve işçiler gerektiği, masrafların ne kadar tutacağı hesaplanmaya başlanmıştır. Ardından 1723 yılında Bina Emni olarak Yusuf Bey'in atanmasıyla beraber Sohum şehrinde yeni kale yapımı başlamıştır. Yusuf Bey döneminde kalenin genel hatları oluşturulmaya çalışılmış ve birçok hane ve binanın temeli atılmıştır. Ardından Yusuf Bey'in vefat etmesi üzerine eski Edirne Bostancıbaşı olan Mustafa Efendi Sohum Kalesi Bina Eminliğine tayin edilmiş ve bu dönemde kalenin yapımı 1729 yılında tamamlanmıştır. Yeni görevine selefinden devraldığı binaları,

malzemeleri, işçileri kaydetmekle başlayan Mustafa Efendi, kendi döneminde de hangi binaların inşa edildiği, hangi işçilerin çalıştırıldığı ve tüm bunlar için ne kadar meblağ ödendiği gibi konuları tek tek kaydetmiştir. İşini büyük bir titizlikle yürüten Mustafa Efendi kalenin bir an önce tamamlanabilmesi adına büyük bir çaba sarf etmiştir.

Kale yapımında çalışan işçilere bakıldığında özellikle İstanbul başta olmak üzere Edirne, Kırkkilise, Vize, Trabzon, Erzurum, Gümüşhane, Gonya gibi Osmanlı Devleti'nin birçok bölgesinden Sohum'a işçi gönderildiği belgelerde kaydedilmiştir. Bunun yanında gerekli olan malzemelerin de büyük çoğunluğu İstanbul'dan gönderilmek suretiyle yine farklı bölgelerden temin yoluna gidilmiştir. Kireç, kum, odun, taş gibi ana malzemeler ise genellikle Sohum bölgesindeki dağlık bölgelerden ve deniz kenarından tedarik edilmiştir. Bu noktada dikkat çeken bir başka husus ise özellikle yiyecek tedariki konusudur. Nitekim kale görevlileri, çalışan işçiler ve askerlerin beslenmesi meselesine oldukça fazla önem verildiği görülmektedir. Bu anlamda gerek kale içinde ve gerekse kale dışında ekmek fırınları ve çeşitli ambarların inşa edildiğinden metin içinde bahsedilmiştir. Ancak gerekli olan hammaddenin gönderilmesi konusunda Osmanlı Devleti hiçbir fedakarlıktan da kaçınmamıştır. Özellikle Balkan coğrafyasından yüksek oranda yiyecek tedarikinin yapıldığı belgelerde kaydedilmiştir. Ahyolu, Aydos, Misivri, Karinabad, İslimye, Filibe gibi daha birçok bölgeden un ve peksimet gönderimlerinin gerçekleştiği bilinmekle beraber, buradan gemilere yüklenen erzaklar genellikle Bergos İskeleyi vasıtasıyla Trabzon'a gönderilmekte, Trabzon İskeleyi'nden de Sohum'a nakledilmektedir. Trabzon bu noktada Sohum Kalesi'nin yapımı süresince en önemli ikmal merkezi olmuştur denilebilir.

Kale yapımı konusunda bahsedilmesi gereken bir diğer husus ise kalenin şekli ile ilgilidir. XVI. Yüzyıl başlarında İtalya'da ortaya çıkan ve zamanla bütün Avrupa'yı etkisi altına alan Vauban/Yıldız Tabya tarzı kaleler, XVIII. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nde de görülmeye başlanmıştır. Bu sistemin ilk örneklerini yine Sohum Kalesi ile aynı dönemde inşa edilen Vidin ve Niş kalelerinde görmekteyiz. Kuşatmalara dayanıklı ve kalenin savunmasını kolaylaştıran bu tarz yapılarda esas unsur kimi zaman birkaç katlı, alçak fakat kalın tabya ve surlarla çevrili, üzerinde çok sayıda top platformu bulunan geometrik şekilli sur duvarlarıdır. Üstelik bu surların etrafına hendekler kazılarak ve şarmpolar oluşturularak kalenin savunulması daha da kolaylaştırılabilmektedir. Sohum Kalesi'nin yapı şekline baktığımızda net olarak Vauban tarzı olduğunu söylememiz mümkün olmasa da çok sayıda benzer özellik bulundurduğu ifade edilebilir. Nitekim kalenin şekli biraz daha dikdörtgen yapıya benzemekle beraber, surların önüne Şarmpolar yapılması ve tabyaların yıldız şeklinde inşa edilmesi Vauban tarzından esinlendiğini göstermektedir. Kaldı ki Osmanlı Devleti'nin bu bölgede az sayıda askerle uzun süre savunulabilen bir kale yapmak istemesi ve Balkanlarda genellikle bu sistemin kullanılması, Sohum'daki kalenin de benzer şekilde inşa edilmeye çalışıldığını açıklayabilir.

Başlangıçta sadece bölgeyi kontrol altında tutmak, eşkıyalığı önlemek amaçlı olarak inşa edilen Sohum Kalesi ve çevredeki diğer kaleler, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artan Rus tehdidine karşı da bir savunma bloğu oluşturmuştur. Nitekim XVIII. yüzyılın ortalarına kadar Kafkasya bölgesinde Osmanlılar herhangi bir Rus tehdidiyle karşılaşmasalar da bu tarihlerden itibaren Rusların Kafkaslar üzerinden sıcak denizlere inme planları Osmanlı Devleti ile Rusya'yı karşı karşıya getirmiştir. Dolayısıyla Sohum, Soğucak, Faş ve sonrasında inşa edilen Anapa kaleleri, Osmanlı Devleti'nin Kafkaslardaki önemli askeri ve lojistik merkezleri haline gelmiştir. Sürekli tahkim edilen bu kaleler özellikle 1768 – 1774 savaşları sırasında önemli bir savunma mekanizması oluşturmuş ve bu tarihten sonra gerçekleştirilen tahkimatlar daha çok Ruslarla savaşabilecek ve uzun süre dayanabilecek nitelikte olmuştur.

XIX. yüzyılın başlarında Rusların Kafkasya bölgesindeki nüfuz alanı giderek artmaya başlayınca, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1806 – 1812 yıllarında bir savaş gerçekleşmiş ve bu savaş sırasında Ruslar Sohum Kalesi ile beraber Faş, Anakra kalelerini de işgal etmişlerdir. İki Devlet arasında 16 Mayıs 1812 tarihinde imzalanan Bükreş Antlaşması gereğince Rusların Kafkaslarda işgal ettiği bölgelerden çekilmesi kararlaştırılsa da arşiv kayıtlarından elde edilen verilerde Rusların özellikle Sohum bölgesini terk etmeye yanaşmadıkları görülmektedir. Bu sırada o dönemde Osmanlı Devleti'ne ihanet ederek Rusların himayesine giren Sefer Ali Bey'in 1814 tarihinde Osmanlı Devleti'ne gönderdiği haber ile affedilmesi karşılığında Sohum'u Ruslardan geri alabileceğini belirtmesi Rusların bu bölgeden henüz çekilmediklerini de kanıtlamaktadır. Bu durum aslında Osmanlı Devleti'nin Abhazya'daki hakimiyetinin hukuken olmasa da fiilen 1812 yılında son bulduğunu göstermektedir. 1828 – 1829 Osmanlı – Rus Savaşları'nın akabinde 14 Eylül 1829 tarihinde imzalanan Edirne Antlaşması ile de Osmanlıların Kafkasya'daki varlığı hukuken sona ermiş ve bu bölge tamamen Rus nüfuzu altına girmiştir. 1877 – 1878 Osmanlı – Rus Harbi esnasında Türkler her ne kadar Sohum'u geri almaya çalışmışsalar da başarılı olunamamıştır. Ancak Sohum Kalesi'nde III. Ahmet'in diktirdiği kitabe bu savaşlar esnasında Türkler tarafından sökülerek İstanbul'a getirilmiş ve Sultan II. Abdülhamit tarafından Topkapı Sarayı'nın bahçesine yerleştirilmiştir. Günümüzde bu kitabe halen Topkapı Sarayı bahçesinde sergilenmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Ali Emiri Sultan III. Ahmed (AE. SAMD III.),

47/4636-1; 47/4636-2; 47/4636-3; 68/6834; 68/6841-1; 68/6841-2; 109/10722; 204/19667.

Ali Emiri Sultan I. Mahmud (AE. SMHD I.),

23/1390.

Anadolu Muhasebesi Kalemî Defterleri (D. AMH. d.),

Nr. 24788, s. 4 – 14, 15, 16 – 17, 19, 20, 21.

Baş Muhasebe Bina Eminliği Kalemî Defterleri (D. BŞM. BNE. d),

2/78; 2/84; 2/85; 2/87; 2/88; 2/90; 3/2; 3/13; 3/15; 3/18; 3/19; 3/21; 3/36; 3/37; 3/43; 4/46;
4/55; 6/52.

Baş Muhasebe Espiye Madeni Mukaatası Kalemî Defterleri (D. BŞM. ESM. d),

3/28.

Büyükkale Kalemî Defterleri (D. BKL. d.),

Nr. 32438; Nr. 32442, s. 2 – 3, 4 – 6.

Cevdet Askeriye (C. AS.),

9/352; 128/5699-A; 128/5699-B; 585/24639; 650/27323; 672/28224; 726/30438-1;
726/30438-2; 748/31489; 1159/51593.

Cevdet Bahriye (C. BH.),

9/440; 18/1606; 142/6830; 191/8968.

Hatt-ı Hümayun Belgeleri (HAT),

102/4045; 1002/42056 ;1103/44567.

İbnülemin Adliye (İE. ADL.),

11/740-1; 11/740-3; 11/740-4.

İbnülemin Askeriye (İE. AS.),

53/4768; 61/5506; 67/6083; 81/7358.

İbnülemin Bahriye (İE. BH.),

17/1517.

İbnülemin Dahiliye (İE. DH.),

24/2153.

İbnülemin Maliye (İE. ML.),

121/11475.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD),

Nr. 1471, s. 4 – 13, 14 – 67, 18 – 19, 20, 21, 22, 23 – 24, 26 – 27, 29 – 31, 32 – 34, 38, 43 – 46, 48, 51 – 53, 55, 57, 62, 70 – 71; Nr. 2455, s. 13, 2 – 29, 29 – 42, 43 – 53, 58 – 59, 60 – 63, 68 – 71, 72 – 73, 74, 78 – 79, 81, 82, 83, 78 – 87, 87 – 90, 91 – 104; Nr. 5340, s. 744 – 745, 870, 871 – 872, 875, 877, 885, 886, 878, 879, 889, 892, 893, 894, 902, 904, 906, 912 – 913, 914, 915, 918, 919, 921, 922, 923, 924, 929, 934, 940 – 941; Nr. 9913, s. 56, 301 – 302, 383; Nr. 9915, s. 212, 214, 328, 363; Nr. 9916, s. 68, 76, 301 – 303; Nr. 9918, s. 14, 352 – 353, 375; Nr. 9921, s. 30, 31, 32, 35, 243, 110, 480, 486; Nr. 9922, s. 82 – 85; Nr. 9927, s. 72, 74 – 75, 77, 82; Nr. 9928, s. 184 – 185.

Mühimme Defterleri (MD.),

Nr. 132, s. 47, 50, 105, 119, 139, 242, 253, 255; Nr. 133, s. 185, 238; Nr. 134, s. 173, 205, 206, 207, 208, 212, 272 – 273, 306 – 307; Nr. 135, s. 80; Nr. 136, s. 75, 331.

Diğer Kaynaklar

Achugba, Timur, (2015), **Kronolojik Abhazya Tarihi**, (çev. Oktay Chkotua), İstanbul.

Allen, W.E.D., ve Muratoff, Paul, (2001) “Kafkasya’nın Tarihi Coğrafyası”, **Türk Tarihi Dergisi**, 54, 52 – 59.

Âşikpaşazade, (2014), **Tevârih-i Âl-i Osmân**, (haz. Kemal Yavuz – M. A. Yekta Saraç), 3. Baskı, Gökkuşbu Yayınclık, İstanbul.

Aydın, Meltem, (2016), “Kaptan-ı Derya Canım Hoca Mehmed Paşa”, **bilig**, 77 (28 – 53).

Aydın, Mustafa, (2005), **Üç Büyük Gücün Çatışma Alanı Kafkaslar**, Gökkuşbu Yayınclık, İstanbul.

_____, (2016), “Abazalar”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, Ek-1 (1 – 3), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

_____, (2016), “Sohum”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, Ek-2 (525 – 528), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2016

Aydın, Y. Alperen, (2011), **Sultanın Kalyonları Osmanlı Donanmasının Yelkenli Savaş Gemileri (1701 – 1770)**, Birinci Baskı, Küre Yayınları, İstanbul.

Başar, Fahameddin, (1997), **Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717 – 1730)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (2016), **Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Kaleleri**, Seçil Ofset Yayınevi, Nr. 144, İstanbul.

Bedirhan, Yaşar, (2000), **Selçuklular ve Kafkasya**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.

Beygua, Valeri, (2000), **Abhazya Tarihi**, (çev. Mahinur Tuna Papapha), As Yayınları, İstanbul.

Bi, Mahmut, (2007), **Kafkas Tarihi**, Selenge Yayınları, İstanbul.

Bilge, S. Müfit, (2005), **Osmanlı Devleti ve Kafkasya**, Eren Yayınclık, İstanbul.

_____, (2015), **Osmanlı Çağında Kafkasya 1454 – 1829**, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

- _____, (2015), “Osmanlı Devleti Himâyesinde Abhazy Prensliği”, **Yeni Türkiye Dergisi Kafkaslar Özel Sayısı – VII**, 77 (694 – 707).
- Bostan, İdris, (1992), **Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Bosworth, C. Edmund, (1978), “al-Kabk”, **Encyclopaedia of Islam içinde**, 4 (342 – 350), New Edition, Leiden.
- Budak, Mustafa, (2015), “Rusların Kafkasya’da Yayılma Siyaseti”, **Yeni Türkiye Dergisi Kafkaslar Özel Sayısı – IV**, 74 (18 – 54).
- Dukas, (2013), **İstanbul’un Fethi Dukas Kroniği (1341 – 1462)**, (çev. V. Mirmiroğlu), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Dursun, Davut, (2001) “Kafkasya”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 24 (157 – 158), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Fedakâr, Cengiz, (2014), **Kafkasya’da İmparatorluklar Savaşı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- _____, (2017), “Kafkasya’da Osmanlı Tahkîmatı: Sohum Kalesi (1723 – 1729)”, **Vakanüvis – Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, 2 (163 – 194).
- Gökçe, Cemal, (1979), **Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Kafkasya Siyaseti**, Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, İstanbul.
- Grigorianz, Alexandre, (1999), **Kafkasya Halkları Tarihi ve Etnografik Bir Sentez**, (çev. Doğan Yurdakul), Sabah Kitapçılık, İstanbul.
- İzgi, Şuayib, (2006), **986 (1578) Tarihli 32 Numaralı Mühimme Defteri s. 201-400 (Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi – Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Kantarıcı, Hakan, (2006), **Soğuk Savaş Sonrasında Kafkasya’da ABD ve Rusya Federasyonu (RF)’nun Güç Mücadeleleri ve Mücadelelerin Türkiye’ye Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karal, E. Ziya, (1970), **Osmanlı Tarihi**, V, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Kırzioğlu, Fahrettin, (1993), **Osmanlılar’ın Kafkas – Elleri’ni Fethi (1451 – 1590)**, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara.
- Kıvâmi, **Fetihnâme**, (2018), (haz. Ceyhun Vedat Uygur), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Mert, Özcan, (1993), “Canikli Hacı Paşa Ailesi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 7 (151 – 154), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Mevlânâ M. Neşri, (2008), **Cihânnümâ**, (haz. Necdet Öztürk), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul.
- Özyücel, Sinem, (2015), “II. Irakli’nin Rusya ile İlişkileri”, **Yeni Türkiye Dergisi Kafkaslar Özel Sayısı – VII**, 77 (534 – 545).
- Saydam, Abdullah, (1997) “Rus Sömürge Siyaseti ve Kafkasya”, **Yeni Türkiye Dergisi Türk Dünyası Özel Sayısı -II**, 16 (1935 – 1961).
- Şahin, Enis, (2015), “Ana Hatlarıyla Türklerin Kafkasya Politikaları -Başlangıcından Günümüze Genel Bir Değerlendirme”, **Yeni Türkiye Dergisi Kafkaslar Özel Sayısı -I**, 71 (506 – 514).

- Tavkul, Ufuk, (2002), **Etnik atışmaların Gölgesinde Kafkasya**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- _____, (2015), “Tarihî ve Etnik Yapısıyla Kafkasya”, **Yeni Türkiye Dergisi Kafkaslar Özel Sayısı – II**, 72 (7 – 36).
- Terim, Şerafettin, (1976), **Kafkas Tarihinde Abhazlar ve Çerkeslik Meftumu**, Minnetoğlu Kitabevi, İstanbul.
- Uçarol, Rıfat, (2010), **Siyasi Tarih (1789 – 2010)**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 8. Basım, DER Yayınları, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, (1988), **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- _____, (1988), **Osmanlı Tarihi**, III/I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

EKLER

Ek 1-A: Sohum Kalesi'nin Kuzey Kapısı'nın Kalıntıları

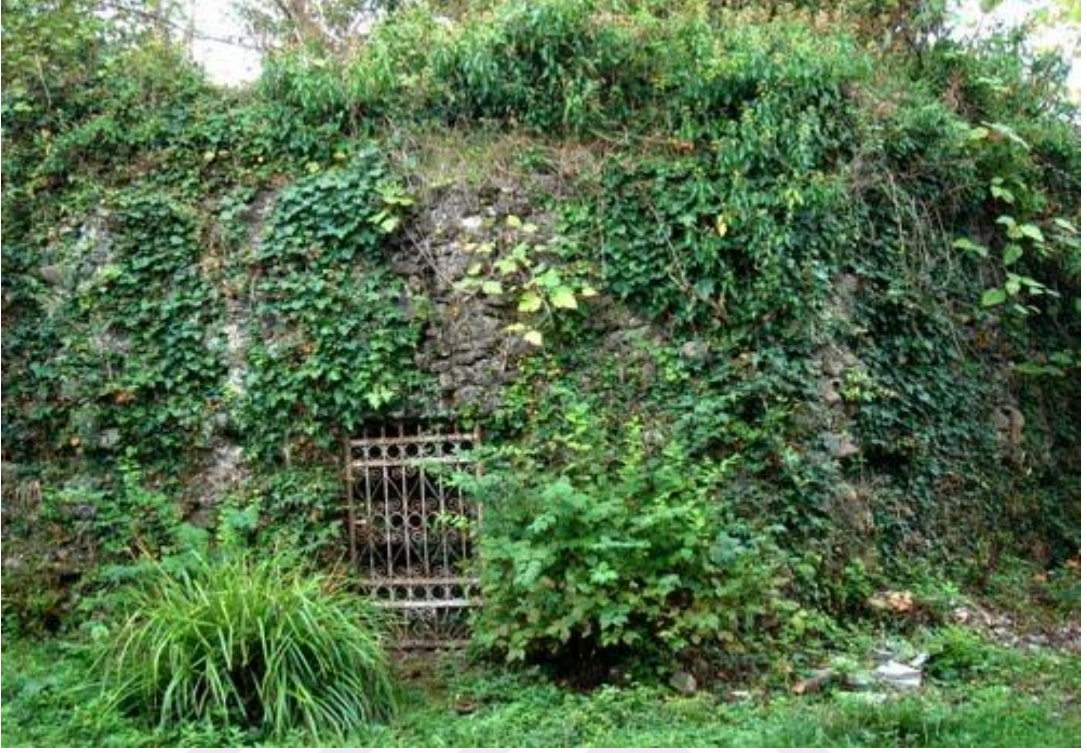
Kaynak: <https://mapio.net/a/105023719/?lang=tr>, (02.05.2019).

Ek 1-B: Sohum Kalesi Duvarlarının Kalıntıları

Kaynak: <https://mapio.net/a/105023719/?lang=tr>, (02.05.2019).

Ek 1-C: Sohum Kalesi'nin Duvarlarının Kalıntıları

Kaynak: <https://mapio.net/a/105023719/?lang=tr>, (02.05.2019).

Ek 1-D: Sohum Kalesi'nin Temel Kalıntıları

Kaynak: <https://mapio.net/a/105023719/?lang=tr>, (02.05.2019).

Ek 1-E: Sohum Kalesi'nin Diğer Temel Kalıntıları

Kaynak: <https://mapio.net/a/105023719/?lang=tr>, (06.05.2019).

Ek 1-F: Sohum Sahilinde Bulunan Kale Kalıntısı

Kaynak: <http://www.cerkesfed.org/2016/04/14/sohum-kalenin-iyilestirilmesi-calismalari-suruyor/>, (02.05.2019).

Ek 1-G: Sohum Kalesi'nin Kitabesi

Kaynak: Sohum Kalesi Kitabesi, Topkapı Sarayı Bahçesi, Yazarın Kendi Fotoğraf Çekimi, İstanbul (12.03.2018).

Ek 2-A: Abhaz Kralı II. Leon'un Tasviri

Kaynak: Timur Achugba, Kronolojik Abhazya Tarihi, (çev. Oktay Chkotua), İstanbul, 2015, s. 20.

Ek 2-B: XVIII. Yüzyıl Abhaz Savaşçıları

Kaynak: Timur Achugba, Kronolojik Abhazya Tarihi, (çev. Oktay Chkotua), İstanbul, 2015, s. 38.

Ek 2-C: Osmanlı Devleti'nin Abhazya Hükümdarı Olarak Tanıdığı Keleş Ahmet Bey

Kaynak: Timur Achugba, Kronolojik Abhazya Tarihi, (çev. Oktay Chkotua), İstanbul, 2015, s. 40.

Ek 2-D: Keleş Ahmet Bey'in Oğlu Arslan Bey

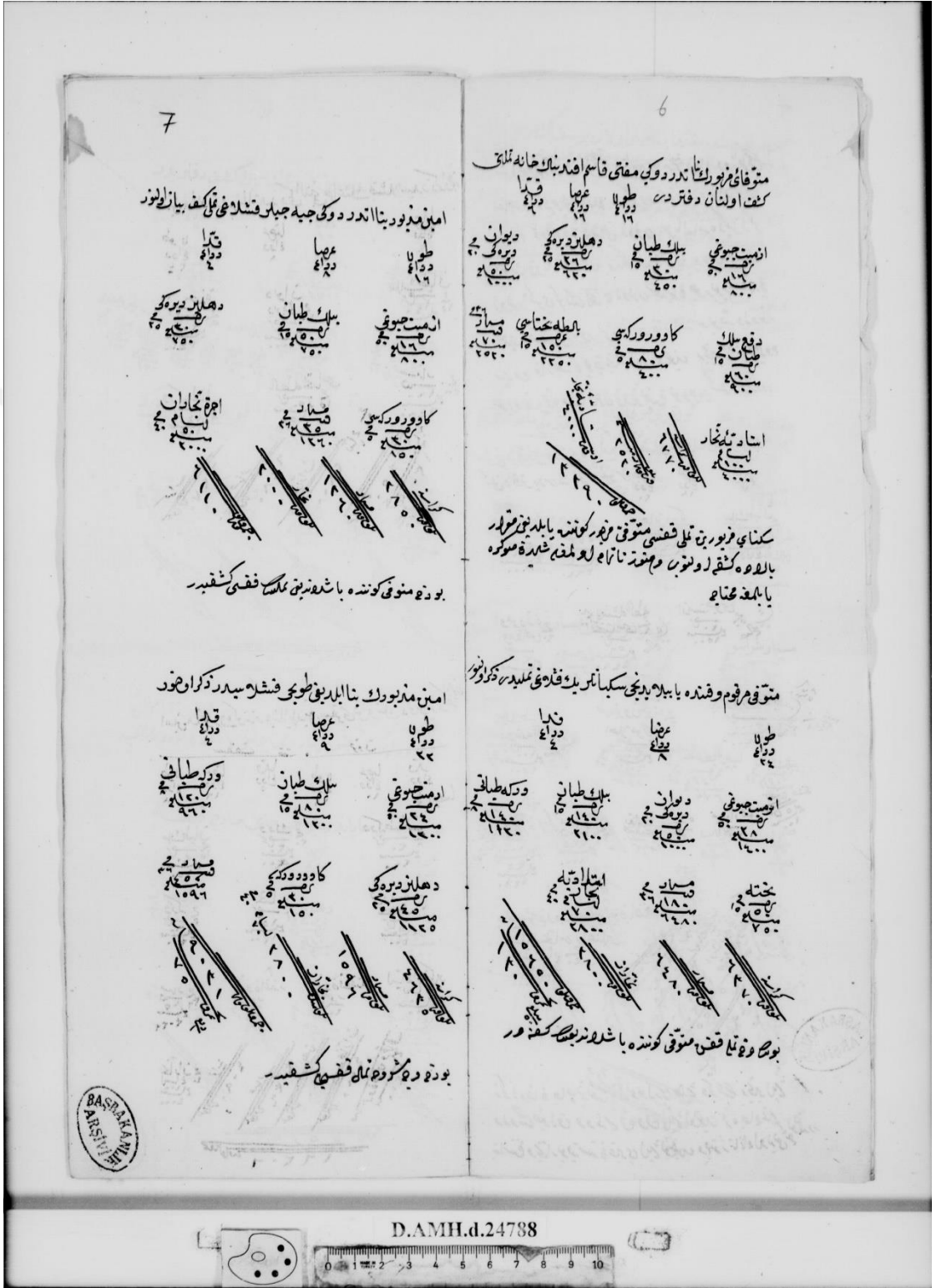
Kaynak: Timur Achugba, Kronolojik Abhazya Tarihi, (çev. Oktay Chkotua), İstanbul, 2015, s. 46.

Ek 3-A: Sohum Kalesi Bina Eminliğine Erzincâni Yusuf Bey'in Atandığını Gösteren Bir Defter Parçası.

موجوده فیکس مانی ترنسی؛ خلد اولی اوسری و سوس کوسره صحرایی ایزدین و اولدی وطن قری و آره قهر و اولدی قری
و غیرا نکیس طغور لیز لوتوز نوز سوس و یازوم و کونو و کشا، و اولدی قری و اولدی قری و اولدی قری و اولدی قری
دیگره و کجه لنته مکنز لنته، و لیز نجا تا دیسه سوس مانی ایزدین و لنته، و کونو مانی ایزدین و لنته، و کونو مانی ایزدین
قیل مکنز لیز لوتوز اوسری اولدی و اولدی قری و اولدی قری و اولدی قری و اولدی قری و اولدی قری و اولدی قری
سدری لوز لوز مکنز لنته غورن برود لنته قری: عاده لوز مکنز لنته لوز مکنز لنته لوز مکنز لنته لوز مکنز لنته
غورن و مانی ایزدین لوز مکنز لنته مکنز لنته لوز مکنز لنته لوز مکنز لنته لوز مکنز لنته لوز مکنز لنته لوز مکنز لنته
مکنز لنته لوز مکنز لنته لوز مکنز لنته لوز مکنز لنته لوز مکنز لنته لوز مکنز لنته لوز مکنز لنته لوز مکنز لنته

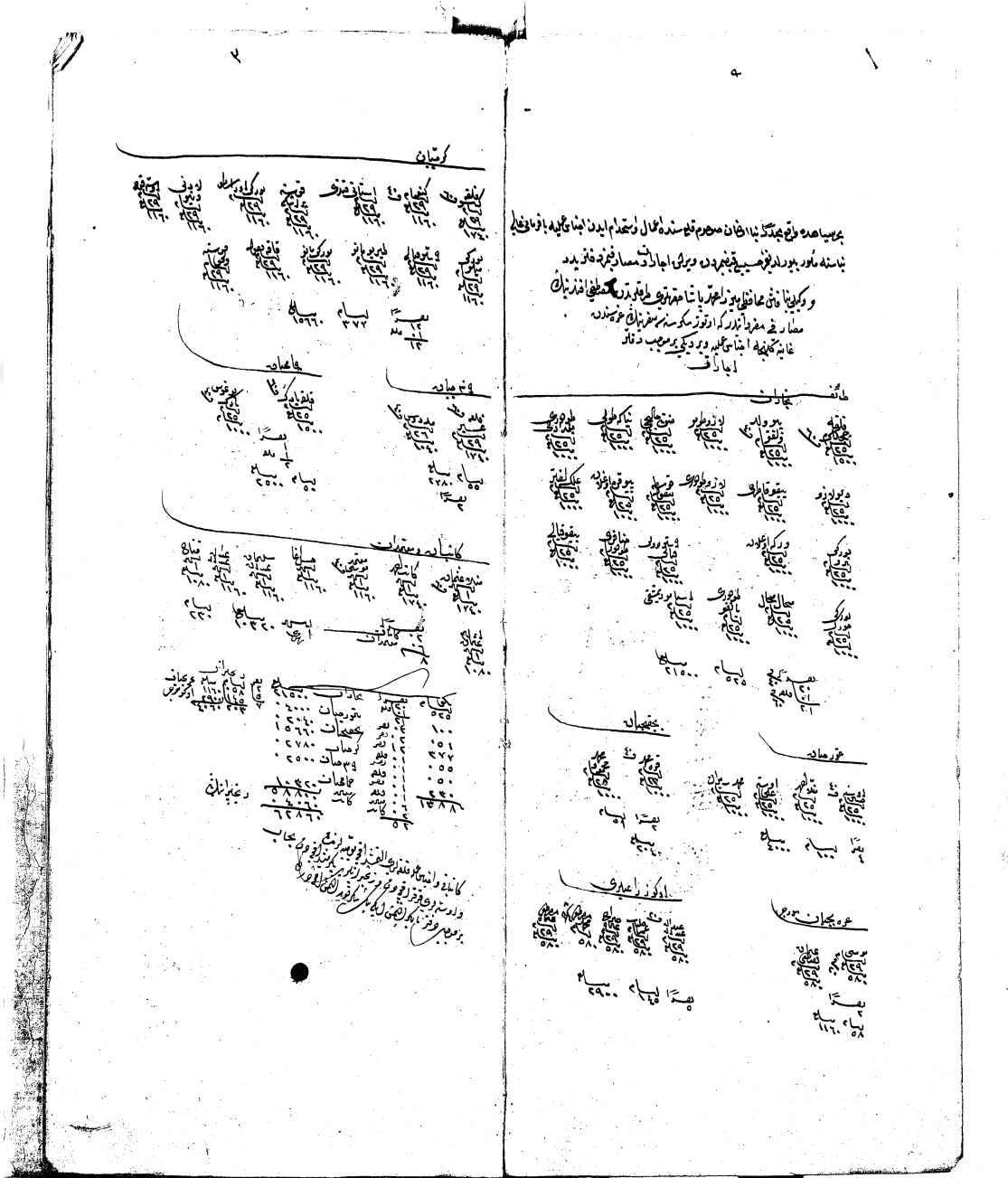
۶۶

Ek 3-B: Bina Emimi Yusuf Bey Dönemi'nde İnşa Edilen Yapıları Gösteren Arşiv Vesikalarından Bir Bölüm.

Kaynak: BOA, D. AMH. d. 24788.

Ek 3-C: Bina Emini Mustafa Efendi Dönemi'nde Kayda Alınan ve Sohum Kale Hizmetinde Çalışan İşçilerin Ücretlerini İçerisinde Barındıran Mesârif Defterinden Bir Parça.

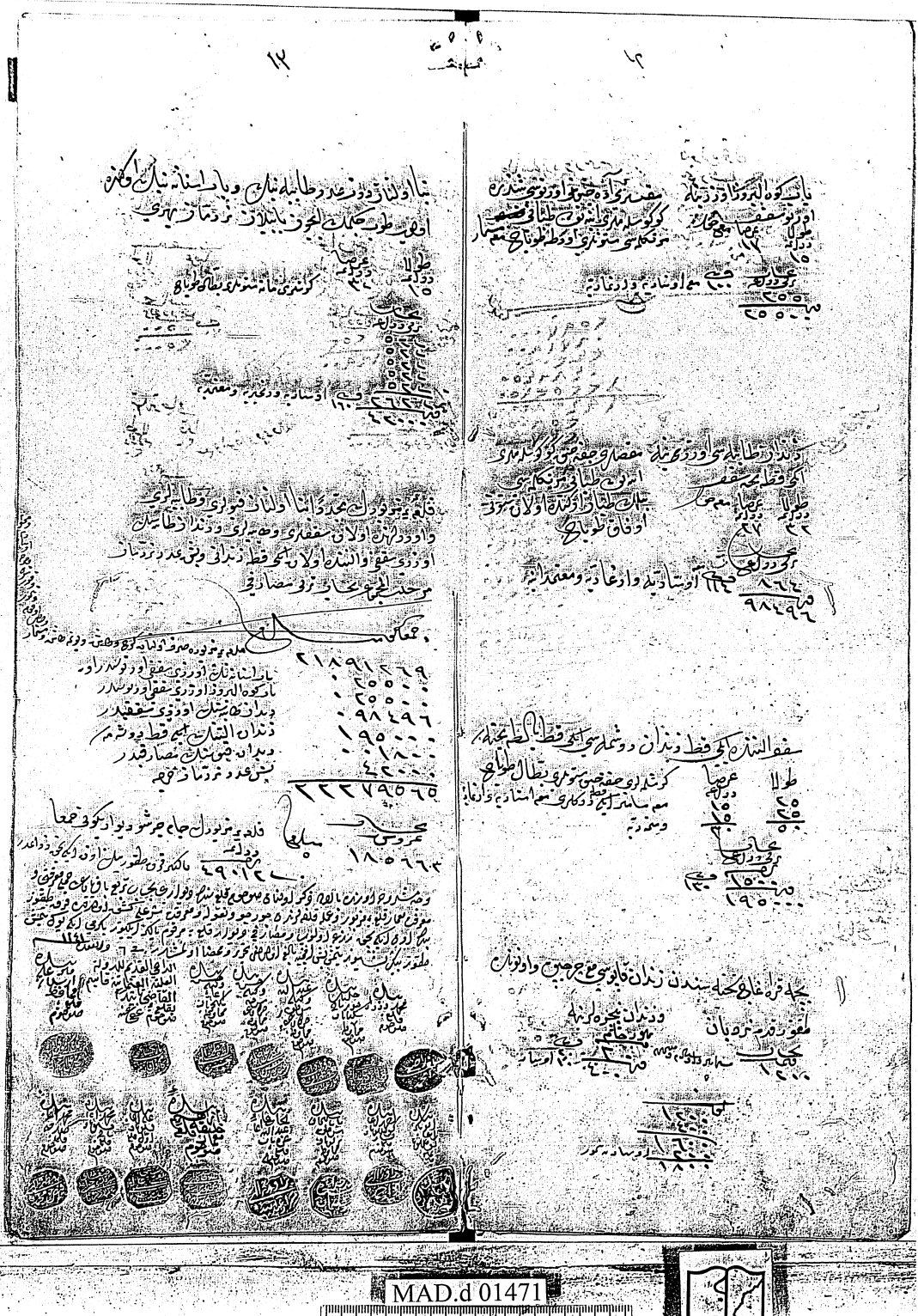

MAD.d 02455

Kaynak: BOA, MAD, 2455.

Ek 3-D: Sohum Kalesi'nin Keşif Defteri'nden Bir Bölüm.

MAD.d 01471

Kaynak: BOA, MAD, 1471.

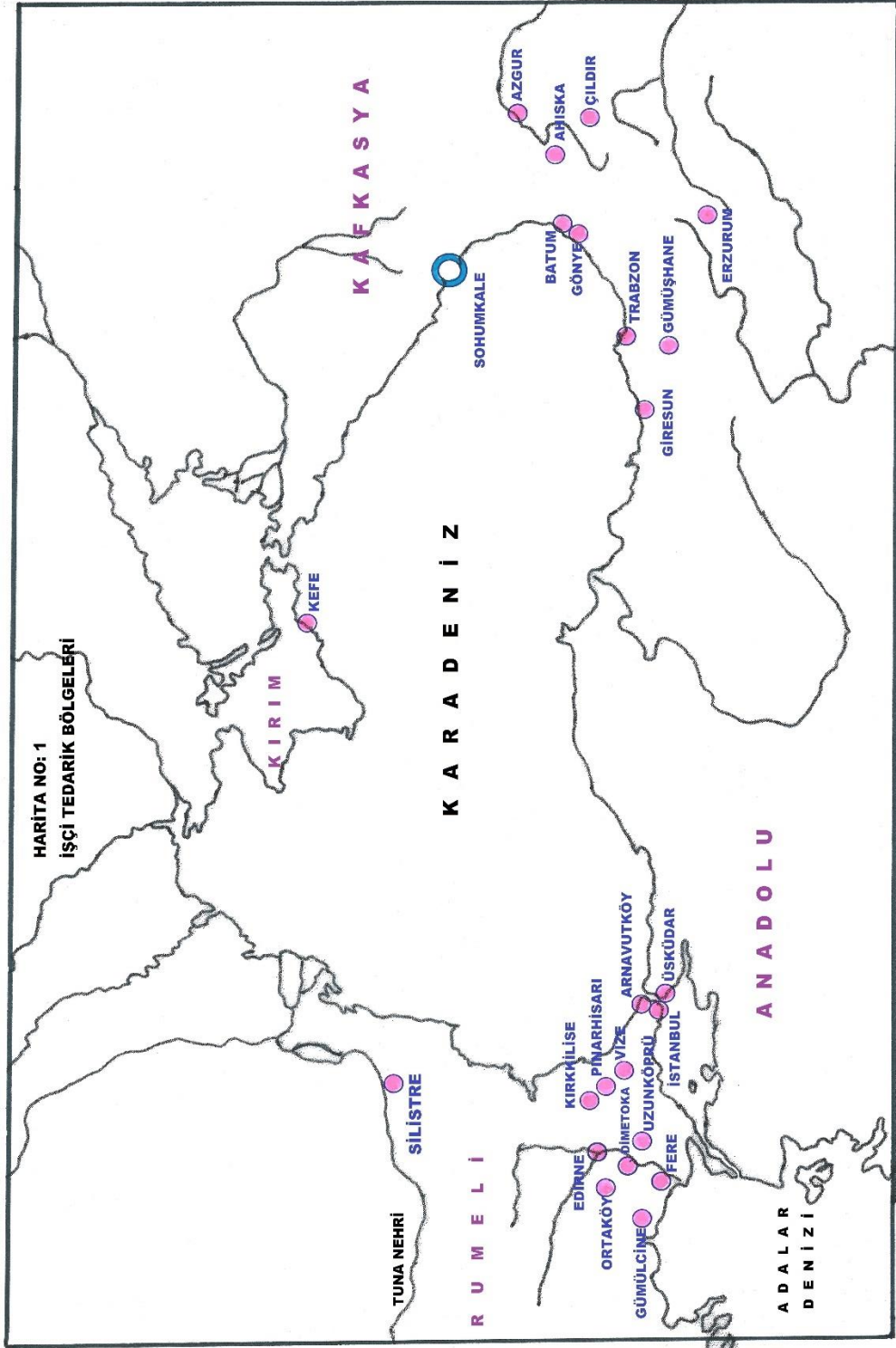
Ek 3-E: Sefer Ali Bey'in Osmanlı Devleti'ne Affına Karşılık Sohum Kalesi'ni Ruslardan Geri Alacağını Beyan Ettiğine Dair Bir Hatt-ı Hümayûn.

صوفوم ماكنزیه كنز بلك بول اوغا سفر بلك اتنی حاجی احمد نام كنه دی الو سلطانة قدا اناده افاده سپرد

مرقوم حاجی احمد قاری بوسنه مبارکه ده حج شریف عربت نیله دو عبادت کلمن رسیده اولخولانک کیفیاتی کندوند سؤل اولدوق اکره بن
 حج شریف عربت نیله مرقوم سفر بلك بائنه هین مفادتم بکاشو و همه هوجا ابدیکه بقدا فرزندم ارسون بلك بابا باری قتل ایروب برزی زهی
 اعدم اتمک سوزنده اولدغی تحفه ایلمک بالضمه روسیویم فراد و ایجا ایه نفسی محافظه ایلم بوقرب دون علیه بی خدوف انهاینی خان عد
 ایلمک بالکله اینیم سول اولدغیم روسیویمین قلوب و قلعه دهی کندون قالدی ایچین دن علیه نلک خانی اولیب الحد الله فلانه نوم بارشاه
 قونم دون علیه بن جورمی عفوایه بی تا مین یوردوس بندگی صوفوم قلدی درون اولد بوزالی مقداری روسیه سلطانانین صوفوم اها لیبسه
 بالذقاده حقاری قلدی تحفه ایروب دون علیه بیلم ایروم بارشاه علمناه اندرز طرفنده صوفوم قلدی نه هریمی تا یور ایدر لک اقات ایلم
 بندگی فرمانه بارشاهی اورد کندوسه اطاعت ایروم درین دولته صادقان خدمت ایروم دیون عهد و پیمان ایروب استابوله واردینغ دون علیه بیلم
 بویجه اطرافیه افاده ایرومک و جا اتمکله بندگی افاده ایروم اکر دون علیه بوجله مرقوم سفر بی تا مینه دن کله قول بویلمسه تعهد ایلمک
 و جهه اجابه قادر در و بندگی بوضعی ایچون حج شریف بوسله کلمله قاده اولدور کیمه کیدوب بو ماده بی اجابه کرکی کیم سخی و غیره ایروم
 وجهه صوفوم هولین اولد اهل سلوک دهی مرضاری بوجله در صده من و اما مخوفه اولد و قه کیم و کونوز عماره بی انه شاهانه ده انه شاهان
 واردینغ دن بولون و بارشاه اندرز اخوندن بوضعه جمله من هان و باش ایه هالینوب برانه اول غنایه هول بوسایه شاهانه ده انه شاهان
 نظام بولقینی الله تعالی دنه نیاز منور بو تقیر ایلمک معلوم دولدی بویلدون امر و شان حضرت سله الامر کور

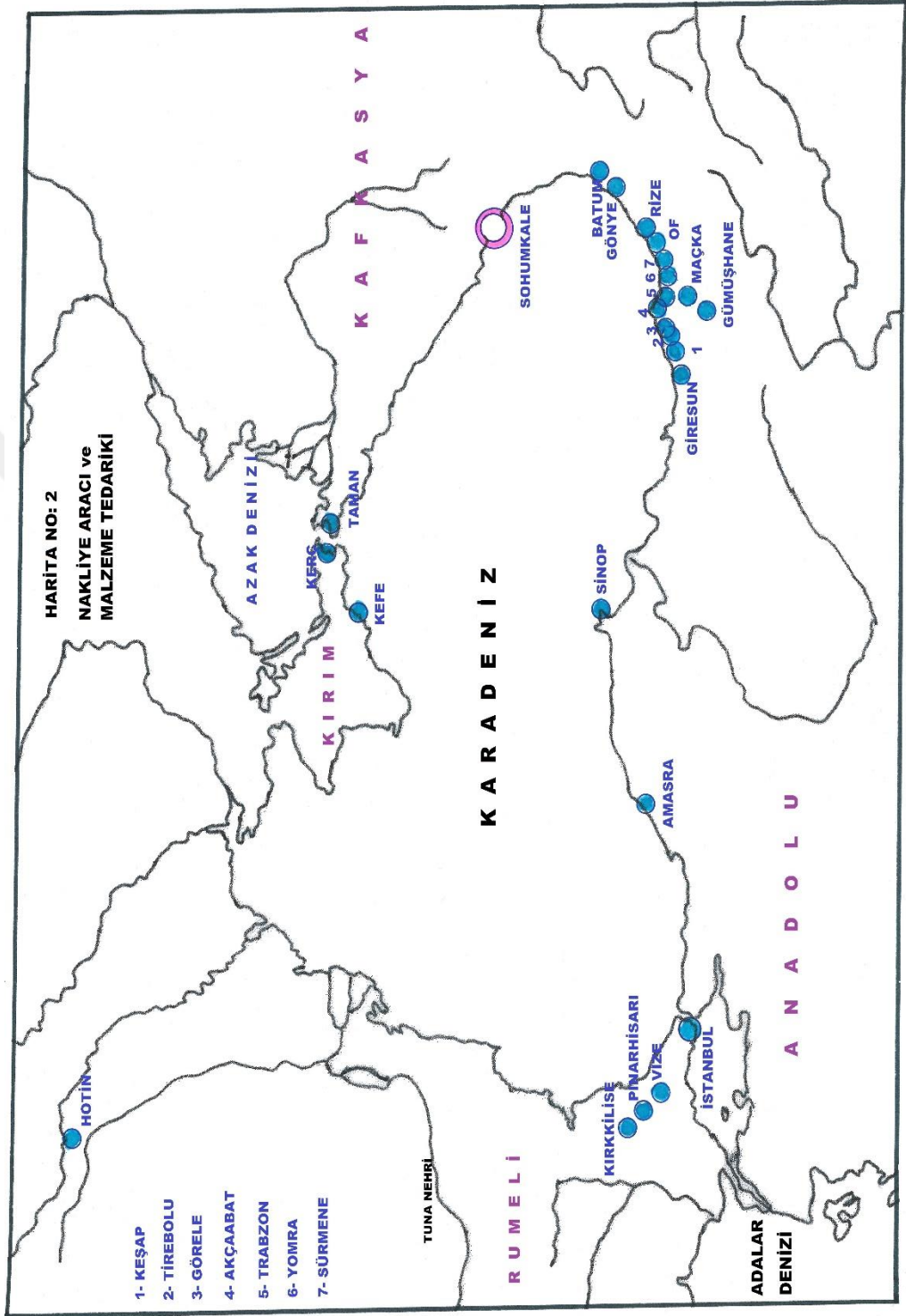
Kaynak: BOA, HAT, 1103/44567.

Ek 4-A: Sohum Kalesi'nin İnşası İçin Hangi Bölgelerden İşçi Tedarikinin Gerçekleştirildiğine Dair Harita

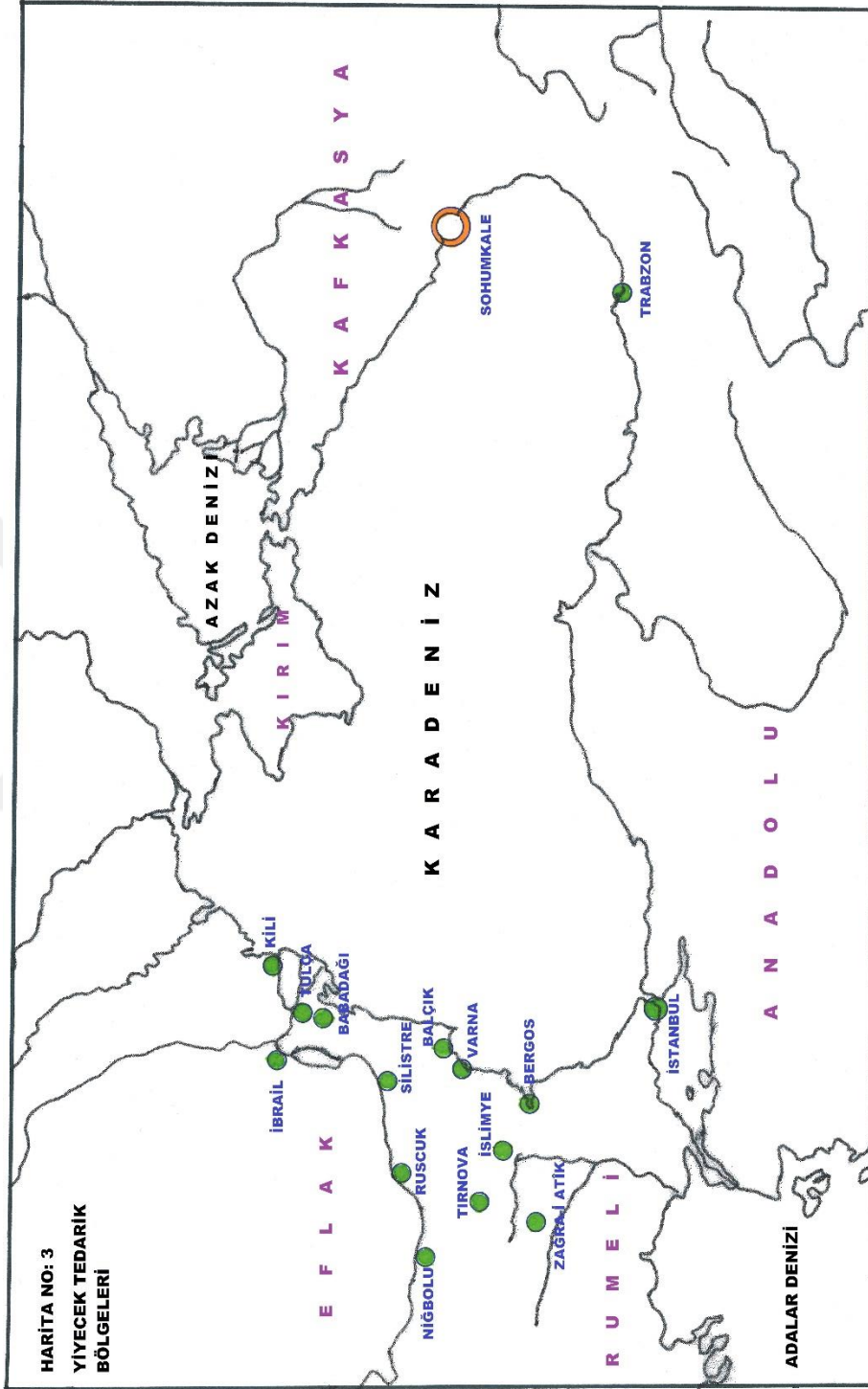
Kaynak: Sohum Kalesi İçin İşçi Tedariki Haritası, Mustafa Altunbay, Trabzon (28.05.2019).

Ek 4-B: Sohum Kalesi İnşası İçin Hangi Bölgelerden Malzeme ve Nakliye Aracı Tedarik Edildiğine Dair Harita.

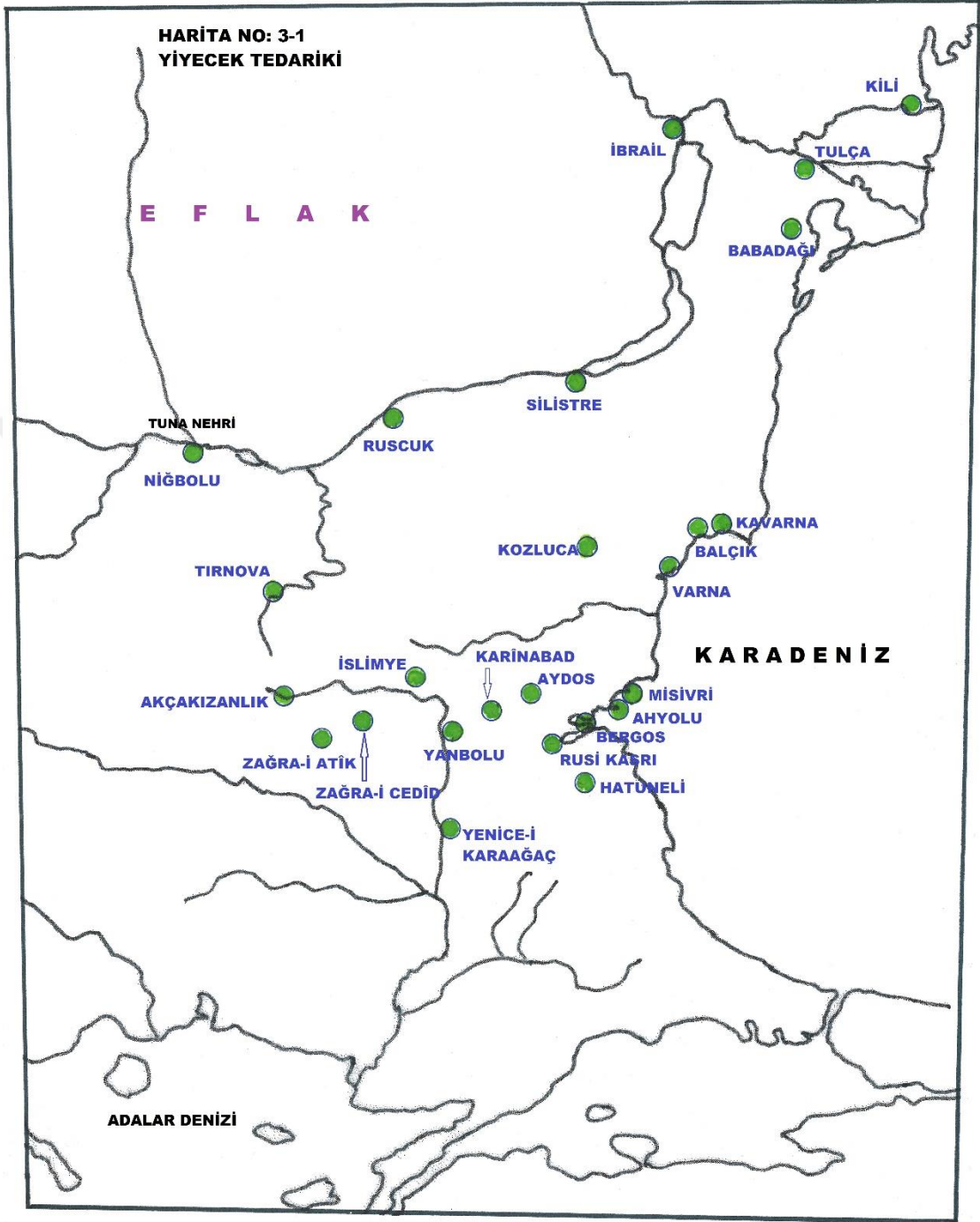
Kaynak: Sohum Kalesi İçin Malzeme ve Nakliye Aracı Tedarik Haritası, Mustafa Altunbay, Trabzon (28.05.2019).

Ek 4-C: Sohum Kalesi'nde Çalışanlar ve Askerler İçin Hangi Bölgelerden Yiyecek Tedarikinin Gerçekleştirildiğine dair Harita.

Kaynak: Sohum Kalesinde Çalışanlar ve Askerler İçin Yiyecek Tedarik Haritası, Mustafa Altunbay, Trabzon (28.05.2019).

Ek 4-D: Sohum Kalesi İnşası İçin Balkan Coğrafiyasından Hangi Bölgelerden Yiyecek Tedarikinin Gerçekleştirildiğine Dair Harita.

Kaynak: Balkan Coğrafiyasından Gerçekleştirilen Yiyecek Tedarik Haritası, Mustafa Altunbay, Trabzon (28.05.2019).

ÖZGEÇMİŞ

Burak SELVİ, 30.10.1991 tarihinde Trabzon'da doğdu. 2005 yılında Gazipaşa İlköğretim Okulu'nu; 2009 yılında Özel Alparslan Lisesi'ni; 2014 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'nü bitirdi. 2014 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans Programına başladı.

SELVİ, bekâr olup İngilizce bilmektedir.

